

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ömer Faruk ZEREN

KUR'ÂN YORUMUNDA MEÂNÎ İLMİ: MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2021

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Ömer Faruk ZEREN

KUR'ÂN YORUMUNDA MEÂNÎ İLMİ: MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

MUŞ-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEÂNÎ İLMİ VE MERYEM SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. BELÂGAT-MEÂNÎ VE TEFSİR İLMİ İLİŞKİSİ	12
1.1.1. Lugavî ve İstılahî Açından Belâgat	12
1.1.2. Meânî İlminin Genel Özellikleri	14
1.1.3. Tefsir-Belâgat İlişkisi	17
1.1.4. Tefsir-Meânî İlişkisi	23
1.2. MERYEM SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	25
1.2.1. Meryem Sûresi, İniş Dönemi ve Önemi	25
1.2.1.1. Münasebet İlmi Açısından Meryem Sûresi.....	27
1.2.1.2. Meryem Sûresi Hakkındaki Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri	28
1.2.1.3. Sûredeki Mukataa Harfleri Hakkında Müfessirlerin Görüşleri.....	30
1.2.1.4. Sûrede Neshe Konu Edilen Âyetler Hakkında Müfessirlerin Görüşleri	32
1.2.2. Ana Hatlarıyla Meryem Sûresinin İhtiva Ettiği Konular.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ BAĞLAMINDA HABERÎ, İNŞÂÎ CÜMLELERİN VE İSNAD'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

2.1. HABER CÜMLESİNİN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ	38
---	----

2.1.1. Haber Cümlesinin Kuruluş Gayeleri	39
2.1.1.1. Fâide-i Haber	40
2.1.1.2. Lâzım-ı Fâide-i Haber	42
2.1.1.3. Haber Cümlelerinin Farklı Anlamlar İfade Etmesi	43
a. Zayıf ve güçsüz olduğunu açıklamak	44
b. Tehdit/Va'id	45
2.1.2. Haber Cümlesinin Kısımları	46
2.1.2.1. İbtidâi Haber	47
2.1.2.2. Talebî Haber	49
2.1.2.3. İnkârî Haber	52
2.2. İNŞÂ CÜMLENİN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ	54
2.2.1. Talebî İnşânın Âyet Tefsirine Etkisi	55
2.2.1.1. Emir	55
a. Dua	57
b. İrşât	59
c. Mübah Kılma	60
d. Tehdit	61
e. Haber	62
2.2.1.2. Nehiy	63
a. İrşât	64
2.2.1.3. İstifham	65
a. Nefiy	67
b. İnkâr ve İstib'âd (Uzak görmek)	69
c. İkrar ettirme	70
d. Azarlama	72

f. Taaccüb (Hayret ve Şaşkınlık).....	74
h. İstihza/Alay etmek.....	77
2.2.1.4. Temenni	78
2.2.1.5. Nida.....	80
a. Yadırgama/inkâr	83
b. Merhamet	84
c. Tenbih	85
d. Tahassür/Üzölmek.....	86
e. Tevbîh	87
2.2.2. Gayr-ı Talebi İnşânın Âyet Tefsirine Etkisi	88
2.2.2.1. Taaccüb Sığaları	89
2.2.2.2. Yemin.....	90
2.2.2.3. Tereccî.....	91
2.3. MÜSNEDUN İLEYH VE MÜSNED'İN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ.....	93
2.3.1. Müsnedun İleyh'in Âyet Tefsirine Etkisi	93
2.3.1.1. Zikredilmesi	93
2.3.1.2. Hazfedilmesi.....	95
2.3.1.3. Zamir Olması.....	97
2.3.1.4. Alem/Özel İsim Olması	99
2.3.1.5. İsm-i İşaret Olması	100
2.3.1.6. İsm-i Mevsûl Olması	102
2.3.1.7. Elif Lam Takısı.....	104
2.3.1.8. Nekre Olması.....	106
2.3.1.9. Sonrasında Fasil Zamiri Gelmesi	108
2.3.1.10. Zahir olması.....	109

2.3.2. Müsned'in Âyet Tefsirine Etkisi	111
2.3.2.1. Zikredilmesi	111
2.3.2.2. Hazfedilmesi.....	113
2.3.2.3. Fiil Olması.....	115
2.3.2.4. İsim Olması	116
2.3.2.5. Nekre Olması.....	117
2.3.2.6. İsm-i Mevsûl.....	118
2.3.2.7. Başta Gelmesi.....	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ BAĞLAMINDA KASIR-FASIL-VASIL- MÛSÂVÂT- İCÂZ VE İTNÂB'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

3.1. KASR'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ	122
3.1.1. Kasrın Kısımları	122
3.1.1.1. Kasr-ı Hakikî	122
3.1.1.2. Kasr-ı İzafî.....	123
3.1.2. Kasr Yolları.....	123
3.1.2.1. Nefy ve İstisna Edâtlarıyla Yapılan Kasr	123
3.1.2.2. اِنْمَا / İnnemâ Edatıyla Yapılan Kasr	125
3.1.2.3. Takdim	127
3.2. FASIL VE VASIL'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ	129
3.2.1. Fasl Yapılması Gereken Yerler	130
3.2.1.1. Aralarında Tam Bağlantı Olan Cümleler (Kemâl-i İttisâl)	130
3.2.1.2. Aralarında Tam Kopukluk Olan Cümleler (Kemâl-i İnkıta')	133
3.2.1.3. Aralarında Kısmî Bağlantı Olan Cümleler (Şibh-i Kemâl-i İttisâl) ..	134
3.2.2. Vasil Yapılması Gereken Yerler	136

3.2.2.1. İ'ráb Ortaklığı.....	137
3.2.2.2. İki Cümlenin de İnşâî veya Haberî Olması.....	138
3.3. MÜSÂVÂT, İCAZ VE İTNÂB'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ.....	139
3.3.1. Müsâvât'ın Âyet Tefsirine Etkisi.....	140
3.3.2. İcâz'ın Âyet Tefsirine Etkisi.....	142
3.3.2.1. İcâz-ı Kısar.....	142
3.3.2.2. İcâz -ı Hazif.....	144
a. İktitâ'.....	145
b. İhtibâk.....	145
c. İhtizâl.....	148
3.3.3. İtnâb'ın Âyet Tefsirine Etkisi.....	150
3.3.3.1. Genel İfadeden Sonra Özeli Zikretmek.....	152
3.3.3.2. Kapalı Bir İfadeden Sonra İzah Yapmak.....	154
3.3.3.3. Tekrîr.....	156
3.3.3.4. Cümle-i İ'tirâziye.....	158
3.3.3.5. Tekmîl /İhtiras.....	161
3.3.3.6. Tezyîl.....	162
3.3.3.7. Tekit-i Sina'î ile Yapılan İtnab.....	163
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA.....	168

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN YORUMUNDA MEÂNÎ İLMİ: MERYEM SÛRESİ ÖRNEĞİ

Ömer Faruk ZEREN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

2021, 193 sayfa

Bu çalışmada, meânî ilminin Kur'ân-ı Kerîm'i anlama noktasında üstlendiği rol, Meryem sûresi özelinde incelenmiştir.

Bu doğrultuda giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi, amacı, kapsamı, metodu ve kaynakları; birinci bölümünde, meânî ilmi ve meryem sûresi hakkında genel bilgiler; ikinci bölümde meânî ilminin haberî, inşâî ve isnad konusu; üçüncü bölümde ise kasr, fasıl, vasıl, müsâvât, îcâz ve itnâb konuları ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen neticeler verilerek çalışma sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Meryem sûresinin, ikinci ve üçüncü bölümlerinde işlediğimiz konularla ilgili âyetler tespit edildikten sonra bu âyetler, ilgili başlıklar altına yerleştirilmiştir. Tefsir ulemasının meânî ilmini gözeterek, söz konusu âyetleri yorumlama biçimi ele alınmıştır. Son aşamada ise âyetlerin çevirisinde, belirlenen meâllerin meânî ilminin inceliklerini ne ölçüde göz önünde bulundurduklarına temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İcâz, Belâgat, Meânî, Meryem sûresi

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
MEANI SCIENCE IN THE INTERPRETATION OF THE QUR'AN: THE
EXAMPLE OF SURAH AL MARYAM

Ömer Faruk ZEREN

Advisor: Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

2021, Page: 193

In this study, the role played by the meani science in understanding Qur'an al Kareem has been examined in the context of Surah al- Maryam.

In this direction, in the introduction part, the subject, importance, purpose, scope, method and sources of the study; in the first part, general informations about the meani science and surah al- Maryam; in the second part, haberi, inshai and isnad subjects of the meani science; and in the third part, kasr, fasil, wasil, musavat, icaz and itnab subjects are discussed. In the conclusion part, the study has been tried to be concluded by giving the obtained results.

After determining the verses related to the subjects that we discussed in the second and third chapters of surah al- Maryam, these verses were placed under the relevant headings. The way of tafseer scholars' interpreting the mentioned verses by paying regard to meani science is discussed. Regarding the last stage, to what extent determinated meanings' took into consideration the subtleties of meani science in translation of the verses is mentioned.

Key Words: Tafseer, Icaz (laconic), Belaghat (rhetoric), Meani (science of meaning), Surah al-Maryam

ÖNSÖZ

İnsanların yollarını kaybettikleri dönemlerde yüce Allah, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, uhrevî ve dünyevi saadetlerini sağlamak, bireysel ve toplumsal ilişkilerde muntazam bir hayat sürmeleri için yine kendileri gibi beşer olan seçkin kullarını emir ve yasaklarını bildirmek üzere görevlendirmiştir. Elçilerini desteklemek ve kullarını hidâyete erdirmek için onlara bir takım mûcizeler bahşetmiştir. Kimi toplumlar müşahade ettikleri bu mûcizelere gönülden teslimiyet gösterip ilahî rızaya erişirken, kimileri de nankörlük edip yüz çevirmek sureti ile ilâhî gazaba duçar olmuştur.

Ard arda gönderilen peygamberlere verilen mûcizeler kendi dönemlerinin muhataplarını ilgilendirecek bir özellikte iken, Hz. Muhammed'in (s.) en büyük mûcizesi olan Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete kadar sürecek Âdemoğlu neslinin tüm fertlerini ilgilendirecek bir hususiyet taşımalıydı ki o da, hidâyet ve rahmet kaynağı olmasının yanı sıra bir de mûcize olarak kalmasıydı. Şüphesiz Kur'ân, pek çok açıdan beşeri acziyette bırakan özellikler ile donatılmıştır.

İslam âlimleri, Kur'ân'ın hangi açılardan beşer takatini aştığını tarih boyunca araştırmışlardır. Onun bilinen mûcizevî yönlerine, gün geçtikçe yenileri de eklenmiştir. Bunlar içerisinde en göze çarpanı, onun edebî yönüdür. Zira nazmı, kelime dizimi, lafızları arasındaki ahenk, eşsiz üslubu ve kendine has olan anlatım tarzıyla eşsiz bir kelimeler olan Kur'ân-ı Kerîm, fesahat ve belâgatın zirvesinde yer almaktadır. Tüm bu özellikleri sebebiyle, indiği dönemdeki söz ustalarını kendisine hayran bırakmıştır ve beşerin takati üzerinde bir ifade gücüne sahip olduğunu kanıtlamıştır. Kur'ân'ı eşsiz kılan bu edebî yönü, her açıdan araştırılmayı hak etmektedir.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi, kapsamı, amacı, kaynakları ve meânî konusunda yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde meânî-belâgat ilişkisi, meânî ilminin genel özellikleri, belâgat-tefsir ilişkisi, tefsir-meânî ilişkisine değinilmiştir. Aynı zamanda Meryem sûresi, tüm yönleriyle ele alınmaya ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sûrenin kendinden önceki ve sonraki sûrelerle münasebeti, sûre içerisinde sebep-i nüzûlü zikredilen âyetler, hurûf-u mukataa ile ilgili temel görüşler, sûre içerisinde neshedildiği iddia edilen âyetler ve Meryem sûresinin genel muhtevası işlenmiştir. İkinci bölümde,

meânî ilminin haberî ve inşâî cümleleri ile müsnedun ileyh ve müsned konuları Meryem sûresinden sunulan örnekler çerçevesinde ele alınıp incelenmiş ve âyetlerin çevirisinde, belirlenen meâllerin meânî ilminin inceliklerini ne ölçüde göz önünde bulundurdıklarına temas edilmiştir. Üçüncü bölümde ise meânî ilminin kasır, fasıl, vasıl, müsâvât, îcâz ve itnâb konuları ele alınmış ve ikinci bölümde takip edilen metot aynen burada da takip edilmiştir.

Öncelikle çalışma konusunun belirlenmesine katkı sunan, ilmi birikiminden ve ufuk açıcı görüşlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT'a, yoğun mesaisine rağmen tezimin olgunlaşmasında büyük emek sarf eden Doç. Dr. Cahit KARAALP'e, kıymetli tenkit ve önerileri için Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT'a, tezimin redakte edilmesinde katkı sağlayan Mehmet Emin ŞAHİN ve tüm arkadaşlarıma, teorik derslerle gelişimime katkı sağlayan Muş Alparslan Üniversitesi hocalarıma ayrıca desteklerini benden esirgemeyen, çalışma süresince sabır ve anlayış göstererek yükümü hafifleten kıymetli aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Muş-2021

Ömer Faruk ZEREN

KISALTMALAR

A. g. e.	:	Adı Geçen Eser
A. g. m.	:	Adı Geçen Makale
A.s.	:	Aleyhi selâm
A. mlf.	:	Aynı Müellif
B.	:	Bin, İbn
Bk.	:	Bakınız
Çev	:	Çeviri
DEÜ	:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
HZ.	:	Hazretî
İFAV	:	İlahiyat Fakültesi Vakfı
M. Ü.	:	Marmara Üniversitesi
Ö.	:	Ölümü, Ölüm Tarihi
S.	:	Sayfa
(s)	:	Sallallahu aleyhi vesellem
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:	Tahkik
Tsh.	:	Tashih
Vb.	:	Ve benzeri
Vd.	:	Ve Diğerleri
Y.	:	Yıl
Y. Y.	:	Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, meânî ilminin Kur'ân âyetlerinin yorumlanmasındaki önemi Meryem sûresi özelinde incelenmiştir. Çalışmada, meânî bölümü ele alınmadan önce belâgat ilmi genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Meânî ilmi, haber, inşâ, müsnedun ileyh, müsned, kasır, fasıl-vasıl ve müsâvât-îcâz-itnâb konularını kapsamaktadır. Çalışmada meânî ilminin alt başlıkları detaya girilmeden yeterli ölçüde açıklanmıştır. Ardından Meryem sûresinden ilgili konuyla alakalı olan âyetler tespit edilerek meânî ilmi açısından değerlendirilmiş ve bu ilmin Kur'ân'ı anlamadaki rolü meâller üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Fetihlerle birlikte İslam coğrafyasının genişlemesi ve bunun sonucunda farklı kültürlerle sahip insanların Müslüman olması, beraberinde Kur'ân'ı anlama ve dili kullanmada bir takım problemler doğurmuştur. Öyle ki söz konusu durum, Araplar için dahi geçerliydi. Bunun üzerine, dil kaynaklı anlama problemlerini gidermek maksadıyla müfessirler ve dilciler birtakım çalışmalar yapmaya başlamıştır. Neticede Kur'ân'ın içerdiği manaları sarf, nahiv, lugat gibi filolojik/dilbilimsel tetkiklerle tespit etmeye çalışan ve “Meâni'l-Kur'ân” diye isimlendirilen eserler ortaya çıkmıştır. Çalışmaya konu edilen meânî ilmiyle, yukarda kısaca tanıtılmaya çalışılan “Meâni'l-Kur'ân” alanı birbirinden farklıdır. Araştırmaya konu edilen meânî, belâgat ilminin üç sacayağından biri olan meânî ilmidir.

Çalışmanın Önemi

Tefsir külliyatları içerisinde varlığını devam ettiren belâgat ilmi, hicrî IV. (X.) yüzyılın sonlarına doğru müstakil bir ilim olarak teşekkül etmiştir. Belâgatın tefsir ile olan sıkı münasebeti, müstakil bir ilim olmasından sonra da devam etmiştir. Zira o, Kur'ân ilimlerini inceleyen eserlerin muhtevasında kendine yer bulmuştur. Nitekim tefsir alanının en önemli kaynakları arasında olan Zerkeşî (ö. 794/1392)'nin *el-Burhan*'ı ile Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *el-İtkan*'ında belâgat'ın üç bölümü olan beyân, bedi' ve meânî alanı ile ilgili hemen hemen bütün konular incelenmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in en temel vasıflarından biri, onun edebî açıdan üst düzey bir metin olmasıdır. Bu özelliği, indiği dönemde yaşayan edebiyat üstadları tarafından

kabul edilmiştir.¹ Nitekim bazı müfessirler, Kur'ân'ı daha iyi anlamak ve onu muradı ilâhîye en uygun şekilde tefsir etmek gayesiyle, barındırdığı derin mana ve edebî incelikleri belâgat ilminden de yararlanarak keşfetmeye çalışmışlardır. Zikredilen yöntemi başarılı bir şekilde Kur'ân tefsirine tatbik eden büyük müfessirlerden biri olan Zemahşerî (ö. 538/1144) meşhur tefsirinin mukaddimesinde, Kur'ân'a özgü olan beyân ve meânî ilimlerinin, ilahî mesajı anlamak için son derece önemli olduğunu ifade etmiştir.²

Meânî ilmini konu edinen pek çok çalışma bulunmaktadır.³ Aynı şekilde Meryem sûresi de birçok açıdan akademik çalışmalara konu edinmiştir. Ancak Meryem sûresi her ne kadar Arap dili ve belâgatı açısından tahlil edilip meânî ilminin bir iki konusuna temas edilse de, meânî ilmi özelinde ve bu ilmin konularını kapsayıcı herhangi bir çalışma olmamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi adına Meryem sûresindeki meânî örneklerini ortaya koymaya çalışacağız. Kur'ân'da sıkça rastlanılan meânî ilmi, Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemli bir paya sahiptir. Bu açıdan Meryem sûresindeki âyetlerin bu ilme göre tahlil edilerek yorumlanmaya çalışıldığı bu çalışma önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Çalışmanın Amacı

Arap dili ve edebiyatı, Kur'ân'ın sahîh bir şekilde anlaşılması hususunda önemli bir rol oynamaktadır. Kur'ân'ı anlama gayreti içerisinde olan biri için dilin kurallarını bilmek, bir zaruriyet teşkil etmektedir. Bu dilin en önemli unsurlarından biri de şüphesiz belâgat ilmidir. Kur'ân-ı Kerîm içerisinde belâgatın en sık karşılaşılan kısmı meânîdir. Kur'ân çevirilerinde meânî ilminin inceliklerini göz önünde bulundurmamak, âyetlerdeki mâna yoğunluğunun kaybolması gibi bir takım problemleri beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle konunun, tefsir-meâl çalışmaları açısından ne derece önemli olduğu izahtan varestedir. Bu çalışmada, meânî ilminin Kur'ân'ı anlama noktasındaki önemi ve bu ilmin inceliklerinin ne kadarının meâllere yansıtıldığını Meryem sûresi özelinde tespit etmek amaçlanmıştır. Kur'ân, edebî yönü çok güçlü olan bir metindir. Dolayısıyla onu anlama çabalarına matuf çalışmalarda, bu özelliğinin sürekli göz

¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Ahmed Ali (thk.), Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006, Cilt 4, s. 304-305.

² Zemahşerî, **el-Keşşâf 'an Haqâiki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl**, Muhammed Abdüsselâm Şâhin (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1437/2015, Cilt 1, s. 7

³ Kaynaklar başlığı altında, bu çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmamızın, Meryem Sûresine dair yapılacak bundan sonraki çalışmalara bir ışık olması da hedeflerimiz arasındadır.

Çalışmanın Kapsamı

Belâgat ilmi, Kur'ân'ın anlaşılması hususunda büyük öneme haizdir. Ancak bu ilmin bütün konularına haiz bir çalışmanın, yüksek lisans seviyesindeki bir çalışmayı aşacağı gerçeği konunun sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu sebeple gerek Kur'ân'ın anlaşılmasındaki önemi gerekse âyetlerde çokça kullanılması hasebiyle meânî ilmi tercih edilmiştir. Kur'ân sûrelerinin tümünde hatta onları oluşturan âyetlerin neredeyse tamamında meânî ilminin izlerini bulmak mümkündür. Dolayısıyla Kur'ân'ın tamamının, bu ilim açısından incelenmesi önem arz etmektedir. Ancak bu da çalışmanın sınırlarını aşacağından konunun bir sûre özelinde incelemesi uygun görülmüştür. Çalışmada Meryem sûresinin tercih edilme nedeni, onun Mekkî bir sûre olmasından ötürü meânî ilmi açısından oldukça zengin edebî sanat içeriğine sahip olmasıdır. Zira Kur'ân'ın belâgi yönü, Medenî sûrelere nispetle Mekkî sûrelerde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu sûrenin etkileyici bir fonetik yapıya sahip olması da tercihimize etki eden önemli bir faktördür.

Çalışmanın Metodu

Tez konusunun belirlenmesinden sonra, meânî ilmi klasik belâgat kaynaklarından taranarak bu ilmin konuları tespit edilmiş ve ilgili konular kaynakçada belirtilen eserlerden alıntılanarak tanımlanmıştır. Meryem sûresinden, zikredilen konulara örneklik teşkil eden âyetler tespit edilerek bu başlıklar altına yerleştirilmiştir. Ardından klasik tefsir kaynaklarında, meânî ilmi gözetilerek bu âyetlere dair yapılan açıklamalar tespit edilerek, bunun manaya olan yansımaya dikkat çekilmiştir. Son olarak belirlenen meâller incelenerek, bunların çeviri yaparken meânî ilmini gözetip gözetmediğine değinilmiştir.

Çalışmada şu yöntemlere başvurulmuştur. Âyetlerdeki meânî inceliklerini tespit etmek amacıyla tefsirler taranmış, müfessirlerin meânî hakkındaki değerlendirmeleri betimlenmiş ve son olarak seçilen mâller, meânî ilminin inceliklerini yansıtması açısından karşılaştırılmıştır.

Çalışma esnasında gereksiz tekrarlardan mümkün olduğunca kaçınmaya özen gösterilmiştir. Fakat aynı anda birçok konuyla ilgili olan âyetler, zorunlu olarak ilgili

yerlerde yeniden ele alınmıştır. Araştırmada Türkçe olmayan kelimelerin yazımında ve adı geçen şahsiyetlerin “hicrî/milâdî” şeklinde verilen vefat tarihlerinde çoğunlukla TDV tarafından hazırlanmış olan İslâm Ansiklopedisi'nin imlâ kurallarına riayet edilmiştir.

Çalışmanın Kaynakları

Çalışmamızın temel kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerîm, tefsirler ve belagât eserleri yer almaktadır.

Çalışmada Meryem sûresi ile ilgili verilen bilgilerde, İbni İshak'ın (ö. 151/768) *es-Siretu'n-Nebeviyye li ibni İshak*, İbni Hazm el-Endelusî'nin (ö. 456/1064) *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Vahidî'nin (ö. 468/1076) *Esbabu Nüzûli'l-Kur'ân*, Muhammed ibnu'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201), *Nevasihu'l-Kur'ân*, Zübeyr es-Sekafî'nin (ö. 708/1308) *el-Burhan fi Tertibi Suveri'l-Kur'ân*, Süyûtî'nin *Esraru Tertibi'l-Kur'ân*'ı ayrıca M. Kâmil Yaşaroğlu'nun Diyanet İslâm Ansiklopedisine yazdığı “Meryem Sûresi” maddesine başvurulmuştur.

Meânî ilmini ilgilendiren konuların tespiti, tarifi ve açıklanmasında Ebu Hilal el-Askerî'nin (ö. 400/1009) *Kitabu's-Sinâ'ateyn*'i, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâilu'l-İ'câz*'ı, Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz*'ı, es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm*'u, Celâlüddîn el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*'sı ve *Telhîsu'l-Miftâh*'ı, Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *el-Muhtasaru'l-Meânî*'si, es-Suyûtî'nin *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Haşimî'nin (ö. 1362-1943) *Cevâhiru'l-Belâğa*, Abdulaziz 'Atîk'in *İlmu'l-Meânî* ve Hikmet Akdemir'in *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* gibi eserlerden ve bibliyografyada zikredilen diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

Meânî ilminin Kur'ân'ın yorumlanmasındaki katkısının belirlenmesinde ise ağırlıklı olarak Taberî'nin (ö. 310/932) *Câmi'u'l-Beyân*'ı, Zemahşerî'nin *Keşşâf*'i, Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb*'ı ve Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* gibi ilk dönem tefsirlerinden yararlanıldığı gibi son dönem müfessirlerinden İbn Âşûr'un (ö. 1879/1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'i, Şevkanî'nin (ö. 1250/1834) *Fethu'l-Kadîr*'i, Şinkitî'nin (ö. 1393/1974) *Evdâu'l-Beyân*'ı da faydalanılan başvuru kaynaklarındandır.

Çalışmada, kendinden sonraki meâllere kaynaklık etmesi bakımından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, meâl yazan ilk akademisyen olması sebebiyle Süleyman Ateş'in *Kur'ân'ı Kerîm ve Yüce Meâli*, insanları dini açıdan aydınlatma vazifesi olan, devletin resmi kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılmış olma konumunda olması hasebiyle bir komisyon tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, meâl okurları içerisinde popüler olması hasebiyle Mustafa Öztürk'ün *Kur'an'ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* isimli meâller kritik edilmiştir. Kur'ân yorumu bağlamında okuyuculara hitap eden meallerde kritik edilmiştir.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinin başlıklandırılmalarında, Ali el-Carim ve Mustafa Emin'nin kaleme aldığı *el-Belâgatü'l-Vâdiha* isimli kitabın Meânî bölümü esas alınmıştır. Örnek olarak zikredilen âyetlerin meâllerinde, genellikle DİB yayınlarından çıkan ve seçkin bir komisyon tarafından hazırlanan *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* isimli çalışmadan istifade edilmiştir. Bunun yanında bazen, âyetin anlamını daha iyi yansıttığı düşünülen farklı meâllerden de istifade edilmiştir.

Meânî Konusunda Yapılmış Çalışmalar

Ülkemizde, Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sunması amacıyla belâgat ilmine dair gerek doktora, yüksek lisans ve makale düzeyinde olsun gerekse kitap yazımı olsun çok kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Bizim burada hepsini değerlendirmemiz pek mümkün olmadığı için yalnızca meânî ilmi ve konularıyla ilgili olan tezlere değinmekle yetineceğiz. Yoğunluk arz etmesi hasebiyle öncelikle yüksek lisans seviyesindeki çalışmalara değinmek istiyoruz. Süre ağırlıklı çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Mehmet Zeki Serdaroğlu, “*Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*”⁴

Üç bölüm oluşan bu yüksek lisans çalışmasının ikinci bölümünde, meânî ilminin kapsadığı konular örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise meânî ilmi kapsamındaki edebî sanatlar Furkân sûresindeki âyetlere tatbik edilerek işlenmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, çalışmanın başlığı içeriğe yeterince yansıtılmamıştır. Çünkü ikinci bölümde anlatılan meânî konularının, Furkan sûresinden örnekleri

⁴ Mehmet Zeki Serdaroğlu, “*Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2015).

olmasına rağmen üçüncü bölümde örneklendirilmemiştir. Söz gelimi ikinci bölümde anlatılan talebi inşa üslubunun emir, nehiy, istifham, temenni ve nida konularından sadece istifham üslubunun asıl manası dışında kullanılmasına dair örnekler verilmiştir. Ayrıca ikinci bölümde anlatılan fasıl-vasıl üslubuna dair örnekler hiç temas edilmemiştir. Buna dair örnekler çoğaltılabilir. Sonuç kısmında ise meânî ilmi ve bunun Furkan sûresine ne gibi katkılar sağladığı ayrıca anlama dair yansımalarına neredeyse hiç değinilmemiştir.

2. Awel Ahmade Geletu, “*İsrâ ve Kehf Sûrelerinin Meânî İlmi*”⁵

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölümden itibaren meânî ilminin alt başlıklarına değinilmiştir. Bu bağlamda iki sûredeki meânî ilminin konularına dair âyetler tespit edilmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Çalışmada, iki sûredeki meânî unsurlarının mukayese edilip farklı değerlendirmelere tabi tutulması çalışmaya ayrıca bir güzellik katmıştır.

3. Nihat Yalçın, “*Ahzâb Sûresi'nin Meânî İlmi Açısından Tahlili*”⁶

Ahzâb sûresi'nin anlam ve hükümlerinin daha iyi anlaşılması adına yapılan bu çalışmada, Ahzâb sûresinin her bir âyetini meânî ilminin bütün konuları açısından tahlil eden bu yüksek lisans çalışması bu ilmin, anlam farklılığındaki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuç kısmında, meânî ilmi gözönünde bulundurulmadan Kur'ân-ı Kerîm'e dair yapılan tercüme ve meâl çalışmalarının ne kadar yanlış olduğu ifade edilmiştir. Ancak çalışmada, meânî ilmi gözetilmeden yapılan yanlış tercüme ve meâllere dair örneklerin verilmemesi ve bunun okuyucuya havale edilmesi kanaatimizce büyük bir eksikliklerdir.

Tefsir Ağırlıklı Çalışmalar

1. Abdullah Özüçalışır, “*Muhammed Ali Es-Sabuni'nin “Safvetüt't-Tefasir” Adlı Tefsirinde Beyân, Meânî ve Bedi: Fatiha Ve Bakara Sureleri*”⁷

⁵ Awel Ahmade Geletu, “*İsrâ ve Kehf Sûrelerinin Meânî İlmi*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, 2018).

⁶ Nihat Yalçın, “*Ahzâb Sûresi'nin Meânî İlmi Açısından Tahlili*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2021).

⁷ Abdullah Özüçalışır, “*Muhammed Ali Es-Sabuni'nin “Safvetüt't-Tefasir Adlı Tefsirinde Beyân, Meânî ve Bedi: Fatiha Ve Bakara Sureleri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi SBE, 2011).

Üç bölümden oluşan bu yüksek lisans çalışmasının ikinci bölümünde *Safvetüt-Tefasir* isimli eser, “Fatıha” ve “Bakara” sûreleri özelinde meânî ilmi konuları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma *Safvetüt-Tefasir* isimli eserin, âyetleri tefsir edişinde meânî ilmini ne ölçüde kullandığını yansıması açısından güzel bir çalışmadır.

2. Recep Yartaşı, “*İbn Cüzeyy et-Gırnati'nin et-Teshîl li Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsiri'nin Meânî İlimi Açısından İncelenmesi*”⁸

Bu yüksek lisans çalışmasında, İbn Cüzey'in i'câzü'l-Kur'an, fesahat, belâgat ve beyân hakkındaki düşünceleri *et-Teshîl* isimli eseri incelenerek ortaya konmuştur. Bu çalışma söz konusu müfessirin meânî ilmine bakışını ve âyetleri tefsir ederken bu ilimden ne düzeyde istifade ettiğini yansıması açısından oldukça başarılı bir çalışma olmuştur. Bununla beraber çalışma iki açıdan eleştirilebilir. Birincisi yazar, müellifin icâz konusuna çok önem verdiğini hatta tefsirinin mukaddimesinde bu konuya özel bahis açtığını ifade ettikten sonra icâz konusunu bir iki örnekle geçiştirmesidir. İkincisi ise bütün bir tefsir tarandığı için her bir meânî konusuna dair en azından birkaç örnek verilmesi beklenirken, konunun genellikle bir örnekle açıklanması, bu tefsirde meânî ilmine dair yeterince örnek olmadığı intibahını vermektedir.

Konu ağırlıklı çalışmalar

1. Fatih Özdemir, “*Me'ânî İlimi Açısından Kur'ân-ı Kerim'deki Emirlerin Mânaları*”⁹

Çalışmada, Arap Dili ve Belâgatı'ndaki mevcut cümle yapılarına değinilmiş ve emir üslubunun bu cümle yapıları içerisindeki konumuna temas edilmiştir. Çalışmanın ileriki aşamalarında ise Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan emir üslubunun hangi anlamlarda kullanıldığına değinilmiş ve bu üslubun mecazî anlamdaki kullanımları otuz başlıkta sıralanarak örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır. Asıl manası dışında iltimas, temenni ve tahyir manalarında kullanılan emir üsluplarına Kur'ân-ı Kerim'den örnek getirilmeyerek şiir vb. ile yetinilmesi çalışma adına bir eksiklik olarak addedilebilir. Bunun yanında âyetlerde asıl anlamı dışında kullanılan emir kalıplarına, bu tali anlamının verilmeyip asıl anlamında tercüme edilmesi de kanaatimizce büyük bir

⁸ Recep Yartaşı, “*İbn Cüzeyy et-Gırnati'nin et-Teshîl li Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsiri'nin Meânî İlimi Açısından İncelenmesi*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2019).

⁹ Fatih Özdemir, “*Me'ânî İlimi Açısından Kur'ân-ı Kerim'deki Emirlerin Mânaları*” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2006).

eksiklidir. Bu iki husus dışında bu çalışma, emir konusunu etraflıca işlemesi, Kur'ân-ı Kerîm'de asıl anlamında kullanılan emirlerin geçtiği âyet ve sûre numaralarının bir arada verilmesi, emrin farklı anlamlarının bir arada verilmesi ve bolca örnekler sunması açısından kayda değer bir çalışmadır.

2. Mehdin Çiftçi, “*Arap Dili ve Belâğatına Göre Kur'an-ı Kerim'de Nehiy*”¹⁰

Çalışmada meânî ilminin cümle yapılarına değinildikten sonra nehyin bu cümle yapıları içindeki konumuna temas edilmiş, emir nehy mukayesesi yapılmış ve nehyin asıl ve mecazî açıdan kullanımını incelenmiştir. “lâ-i nâhiye”nin Kur'ân'daki kullanımını ele alınarak hakiki ve mecazi anlamdaki kullanımına dair örnekler verilmiştir. Bu bağlamda mecazî nehyin Kur'ân'daki mevcut dokuz kullanımına dair örnekler verilerek değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, nehy âyetlerinin geçtiği sûre ve âyet numaraları bir bütün olarak verilmeye çalışılmıştır. Neticede bu, Kur'ân'daki nehy konusuna dair güzel bir çalışmadır.

3. Emre Çavdar, “*Arap Dili ve Belâğatında İcâz Sanatı*”¹¹

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, icâz sanatının anlam çerçevesi, icâz-itnâb üslûplarının karşılaştırılması ve icâzın tarihi seyri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm ise, icâz sanatının iki türüne değinilmiştir. Bu bağlamda öncelikle icâz-ı kısar ele alınmış ve bu konu ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve bu ikisi dışındaki kaynaklardan örnekler verilmiştir. Ardından icâz-ı hazif ele alınarak etraflıca işlenmiştir. Bu çalışma, icâz konusunu etraflıca işlemesi ve bolca örnekler sunması açısından kayda değer bir çalışmadır.

4. Ömer Özbek, “*Arap Dili ve Belâğatı'nda İtnâb Üslûbu*”¹²

İki bölümden oluşan bu çalışmada, itnâbın tanımı detaylı bir şekilde ele alınarak itnâbın tatvîl ve tekrardan farklı olduğu vurgulanmıştır. İtnâbın belâgat ilminin teşekkül sürecinde nasıl ele alındığı belirtilmiştir. Ayrıca Türk Edebiyatı'nın itnâba bakışına

¹⁰ Mehdin Çiftçi, “*Arap Dili ve Belâğatına Göre Kur'an-ı Kerim'de Nehiy*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2006).

¹¹ Emre Çavdar, “*Arap Dili ve Belâğatında İcâz Sanatı*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2010).

¹² Ömer Özbek, “*Arap Dili ve Belâğatı'nda İtnâb Üslûbu*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2016).

kısaca yer verilmiştir. İleriki aşamalarda itnâbın çeşitleri hakkında genel bir çerçeve sunulmuş ve itnâbın taksimatına gidilirken belâgat âlimlerinin farklı yöntemleri kısaca izah edilmiştir. Daha sonra onbeş farklı şekilde yapılan itnâbın her bir çeşidi ayrı başlıklar halinde tanımlanmış, bu taksimatların her birisine Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve şiirden örnekler verilmiştir. Bu çalışma, itnâb konusunu etraflıca işlemesi ve bolca örnekler sunması açısından kayda değer bir çalışmadır.

5. Zeynep Ünver, “*Arap Belâgatında İnşâ-i Talebî Nisâ, Mâide, En'âm Sûreleri Örneği*”¹³

Bu çalışmada meânî ilminin cümle yapılarından emir, nehiy, istifhâm, temenni ve nidâ gibi inşâ-i talebi üslûpları ile bunların mecâzî anlamları üzerinde durulmuş ve Nisâ, Mâide ve En'âm sûresindeki âyetler talebi inşâ üslubu açısından örneklendirilerek incelenmiştir. Çalışmada, mecazî anlamda kullanılan inşâ-i talebi üslûplara, mecazî manadaki kullanımlarına göre meâl verilmeyip, doğrudan istifham manasının verilmesi ayrıca bazı konu başlıkları altında doğrudan âyet ve meâlî verildikten sonra konuyla ilgi hiç bir açıklamanın yapılmaması eksik olarak niteleyebileceğimiz bir husustur.

6. Sait Ocak, “*Kur'ân Belâgatında Ara Cümle*”¹⁴

Çalışmada, itnâba ve çeşitlerine değinildikten sonra bir itnâb türü olan ara cümle üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ara cümlenin diğer cümlelerle olan münasebeti, kelamda zikredilme amaçları, ara cümlenin başında getirilen harfler ve nerelerde kullanıldığına değinilmiştir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm ve şiirlerden örnekler verilmekte ve ara cümle bir âyette kullanıldığında bundan maksadın ne olduğu, cümleye kattığı anlam gibi hususlara değinilmektedir. Ayrıca ara cümlenin Kur'ân'ı anlama açısından kıymetinin ortaya çıkarılmasına gayret gösterilmektedir. Bu açılardan çalışmanın emek mahsulü olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

7. Hülya Güngör, “*Kur'ân-ı Kerîm'de Fasl ve Vasl İncelikleri (Yûsuf Sûresi Örneği)*”¹⁵

¹³ Zeynep Ünver, “*Arap Belâgatında İnşâ-i Talebî Nisâ, Mâide, En'âm Sûreleri Örneği*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2018).

¹⁴ Sait Ocak, “*Kur'ân Belâgatında Ara Cümle*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dicle Üniversitesi SBE, 2019).

¹⁵ Hülya Güngör, “*Kur'ân-ı Kerîm'de Fasl ve Vasl İncelikleri (Yûsuf Sûresi Örneği)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, 2020).

Bu yüksek lisans çalışmasında fasl ve vasl üslûbunun kavramsallaşma süreci, fasl ve vasl üslûbunun nahiv ilmi ile bağlantısı ve fasl ve vasl üslûbunun kullanıldığı durumlar geniş çerçevede örnekler üzerinden izah edilmiştir. Ardından Yûsuf sûresindeki âyetler, fasl ve vasl üslûbu üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışma, bir sûre özelinde kullanılan fasl ve vasl üslubunu ve bunun anlamdaki karşılığını yansıtması yönüyle güzel bir çalışmadır.

Doktora Çalışmaları;

1. Mustafa Kayapınar, “*Belâgatta Talebî İnşâ (Dilek Bildiren Anlatımlar)*”¹⁶

Bu doktora çalışmasında, haber ve inşâ ele alınarak tanım ve çeşitlerinden bahsedilmiş ayrıca haber-inşâ ayrımı ve söz edimleri kuramı arasındaki ilişki incelenmiştir. İleriki aşamada ise, talebî inşâ çeşitleri emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâ sırasıyla ele alınırken, tanımları, sarf-nahiv açısından yani yapısal özellikleri verilmiş ardından hakîkî ve mecâzî anlamları maddeler halinde sıralanarak örneklendirilmiştir. Bu çalışma, talebî inşâ çeşitlerinin çok sayıdaki mecâzî kullanımlarını örnekleriyle beraber vermesi açısından oldukça önemli bir çalışmadır.

2. Osman Arpaçukuru, “*Arap Belâgatında Hasr Üslûbu ve Kur'an Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*”¹⁷

Bu doktora çalışmasında, Arap belâgatındaki hasr üslûbu ele alınmış olup, hasr üslûbunun özelliği, yapısı ve işlevi, hasrın öğeleri, çeşitleri ve yolları hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Türk belâgatındaki hasr üslûbu da etraflıca ele alınarak, hasr üslûbu Arap ve Türk belâgatları temelinde mukayese edilmiştir. Tercüme ve meâlin farkı, meâle duyulan ihtiyaç, Kur'ân'ın tercümesinin imkânı ve meâl geleneğimiz konularında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise Kur'ân meâlleri, hasr üslûbu açısından kritik edilerek gerekli görülen yerlerde alternatif meâl önerilerinde bulunulmuştur. Bu çalışma takdire şayandır.

Yukarıda kısaca tanıttığımız çalışmalarda, tespit edebildiğimiz kadarıyla Meryem sûresini meânî konularının tamamını açısından inceleyip, bu sûre özelinde bu ilmin

¹⁶ Mustafa Kayapınar, “*Belâgatta Talebî İnşâ (Dilek Bildiren Anlatımlar)*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2006).

¹⁷ Osman Arpaçukuru, “*Arap Belâgatında Hasr Üslûbu ve Kur'an Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2019).

meâllere yansıtılması hususunu ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızda bu tezlerden farklı olarak, Meryem sûresini meânî açısından tahlil etmeye ve bu ilmin Türkçe meâllere yansıtılması meselesiyle ilgili katkılar sunmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEÂNÎ İLMİ VE MERYEM SÜRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. BELÂGAT-MEÂNÎ VE TEFSİR İLMİ İLİŞKİSİ

1.1.1 Lugavî ve İstilahî Açından Belâgat

بُلُغٌ lazımlı fiilinin mastarı olan belâgat kelimesi “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamına gelmektedir. Nitekim beyanı güzel, dili fasih kimse için بُلُغٌ الرَّجُلُ ifadesi kullanılmaktadır.¹⁸ Başka bir değerlendirmeye göre ise belâgat kelimesi, birinci bap olan بُلُغٌ - يَبْلُغُ müteaddi fiilinin بُلُوغًا - بَلَاغًا mastarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu durumda ise varmak, hedefe ulaşmak ve ulaştırma anlamlarına gelir. Nitekim biri maksadına ulaştığı zaman بُلُغٌ فَلَانٍ مَرَادَهُ (falan muradına erdi) denir.¹⁹ Ancak kelimenin bu kökten geldiği pek kabul görmemiştir.²⁰

İstilahî açıdan belâgat, biri meleke, diğeri ilim olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Batı dillerinde kullanılan “éloquence” kelimesi meleke anlamındaki belâgata karşılık gelirken, rhétorique kelimesi de ilim anlamındaki belâgata karşılık gelmektedir.²¹ Meleke açısından belâgat, sözün, fasih olmasıyla beraber muktezâ-i hâle (yer ve zamana) uygun olmasıdır.²² İlim olarak ise belâgat, düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen bir ilim dalı olarak tarif edilebilir.²³

Arap dilinin özelliklerini idrak etmek ve nüanslarına vakıf olabilmek için belâgat, vazgeçilmez bir ilim dalıdır.²⁴ Bununla beraber belâgat, Kur’ân-ı Kerim’in i‘câz boyutunu ortaya koyması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.²⁵ Zira “Kur’ân’ın

¹⁸ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh (Tâcü’l-luga ve şîhâhu’l-‘Arabiyye)**, Ahmet Abdulgafûr ‘Attar (thk.), Beyrût: Dâru’l-İlmi li’l-Melayîn, 1990, Cilt 5, s. 1316; Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, **Esâsu’l-Belâga**, Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (thk.), Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998, Cilt 1, s. 75.

¹⁹ Ebu’l-Hüseyn Ahmet b. Fâris b. Zekeriyya, **Mu‘cemu Mekâyîsu’l-Luga**, Abdusselâm Muhammed Harun (thk.), Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1979, Cilt 1, s. 301-302.

²⁰ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 380.

²¹ Kılıç, “Belâgat”, s. 381.

²² Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî, **el-Îzâh fi ‘Ulûmi’l-Belâga, el-Meânî el-Beyân el-Bedî**, İbrâhîm Şemsettin, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424/2003, s. 20-21.

²³ Kılıç, “Belâgat”, s. 381.

²⁴ Cüneyt Eren, “Arap Belâgatı’nın Kur’ân’ı Kerim’in Anlaşılmasına Katkısı”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XX, 2004, s. 119.

²⁵ Ahmet Coşkun, “Kur’ân’ı Kerim’in Tefsirinde Belâgatın Önemi”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, Ağustos 1988, s. 204; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur’ân”, **Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2015, s. 33.

i'câzı, onun belâgat ve fesahatindedir” görüşü üzerinde neredeyse bir konsensüs oluşmuştur. Bu nedenle İslâm ulemâsı bu ilme azamî derecede önem atfetmiştir.²⁶

Belâgat ilmi, Kur'ân'a hizmet etme ve onun yanlış anlaşılmasına mahal vermeme amacıyla, ondaki incelikleri araştırıp daha iyi anlamayı sağlayan ve gayesiyle geliştirilen bir ilimdir.²⁷ Bağımsız bir ilim haline gelinceye kadar Mecaz, Nakdüş-Şi'r, es-Sinaateyn (Şiir ve Nesir sanatı), Delâilu'l-İ'câz, Fesahat, Belâgat, Beyân, Bedî', Meânî, 'Ulûmu'l-Belâga gibi farklı isimlerle anılmıştır. Son dönem müelliflerinden Taha Hüseyin belâgat için *beyân* kelimesini, Emin el-Hûli ise *Fennü'l-Kavl* terkiibini kullanmıştır.²⁸

Belâgatın gelişmesi ve müstakil bir ilim olarak tedvin edilmesi epey zaman almıştır. Belâgatı ilk olarak Ebû Ubeyde (ö. 210/825) *Mecâzu'l-Kur'ân* isimli eserinde ele almıştır. Câhız (ö. 255/868), *el-Beyân ve't-Tebyîn* isimli eseriyle belâgat ilminin temellerini atmıştır. Abdullah İbnü'l-Mu'tezz (ö. 296/908)'in *el-Bedî*, Kudâme b. Ca'fer el-Kâtib (ö. 337/948)'in *Nakdu'n-Nazm* ve *Nakdü'n-Nesr*, Ebû Hilâl el-Askerî'nin, *Kitabü's-Sina'ateyn*, Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayravanî (ö. 463/1073)'nin *el-Umde fi Sınâati's-Şi'ri ve Nakdihî*, İbn Sinan el-Hafâcî (ö. 466/1073)'nin *Sirru'l-Fesâha*'sı bu alanda telif edilen bazı eserlerdir. Abdulkâhir el-Cürcânî, belâgat tarihinin en önemli isimlerinden olan, *Esrâru'l-Belâga* ve *Delâilu'l-İ'câz* adlı eserlerini yazarak belâgat ilmini temellerine oturtmuştur. Onun geliştirdiği nazm teorisini müfessir Zemahşerî ilk defa *el-Keşşâf* isimli tefsirinde başarılı bir şekilde uygulayarak Kur'ân'ın belâgatındaki sırları keşfetmiş ve onun i'câzını gözler önüne sermiştir. Böylece kendisinden sonra gelen müellifler için ilk kaynak olma vasfına haiz olmuştur. Ardından Fahreddîn er-Râzî, Cürcânî'nin belâgata dair meşhur iki eserini telhis ederek *Nihâyetu'l-İcâz fi Dirâyeti'l-i'câz* isimli eserini yazdı. Belâgat ilmine son şekli veren müellif ise Ebu Ya'kub Yusuf es-Sekkâkî'dir. O *Miftâhu'l-'Ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümünde kendinden önce dağınık halde olan bilgileri toplayarak baplara ayırmıştır. Onun belâgata dair yaptığı tertip ve tasnif günümüze kadar gelmiştir. Hatib el-Kazvînî *Telhisu'l-Miftah* isimli eseriyle Sekkâkî'nin eserini ihtisâr etmiş, yine aynı müellif *Şerhu'l-İzâh* adlı bir eser yazarak Sekkâkî ve Cürcânî'nin eserlerini özetlemiştir.

²⁶ Coşkun, “Kur'ân'ı Kerim'in Tefsirinde Belâgatın Önemi”, s. 204.

²⁷ Hacımüftüoğlu, **a.g.m.**, s. 10; Coşkun, “Kur'ân'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi”, **Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-36**, İstanbul: İslâmî Araştırmalar Vakfı, 2002, s. 269.

²⁸ Kılıç, “Belâgat”, Cilt 5, s. 381.

Sa'düddîn et-Teftâzânî, Kazvînî'nin *Telhis* eserini *el-Mutavvel 'Ale't-Telhîs* adıyla şerhetmiş daha sonra yazdığı bu şerhi *Muhtasarul-Me'ânî* adıyla ihtisâr etmiştir. Daha sonra Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413), Teftâzânî'nin eserine *Havaşi's-Seyyid 'ala'l-Mutavvel* ismiyle bir haşiye yazmıştır.²⁹

Yukarıda zikredilen eserlerin dışında günümüzde de belâgata dair bir takım kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Ahmed el-Hâşimî'nin *Cevâhirü'l-Belâga*, Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1952)'nin *Ulûmü'l-Belâga*, Bekri Şeyh Emîn'nin, *el-Belâgatu'l-Arabiyye fî Sevbihe'l-Cedîd* ve Emin el-Hûlî'nin *Fennü'l-Kavl'i* bu eserlerden bazılarıdır.³⁰

İlgili kaynakların belirttiğine göre belâgat ilmi genel olarak üç başlık altında işlenmiştir: Meânî, Beyân ve Bedî' (muhassinât). Bunlar kısaca şöyle tanımlanabilir;

a. Meânî, lafzın muktezâ-yı hâle yani sözün durum ve şartlara göre uygun bir şekilde söylenmesidir. Mütakellim, söylediği sözde muhatabın seviyesini göz önünde bulundurmalıdır.³¹

b. Beyân, mânayı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gerekli beceriyi kazandıran, duygu ve düşünceleri farklı şekillerde ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.³²

c. Bedî', "edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen bir ilimdir."³³

1.1.2. Meânî İlminin Genel Özellikleri

Meânî kelimesi, sözlükte özen göstermek, bir şeyin durumunun varacağı yer ve kastetmek³⁴ anlamlarındaki "ع - ن - ي" maddesinden isim olan "معنى/ma'nâ" kelimesinin

²⁹ Hikmet Akdemir, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir: Nil Yayınları, 1999, s. 10-11; Tacettin Uzun vd., **Anlatımlı Belâgat**, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018, s. 11-12; Kılıç, "Belâgat", *DİA*, Cilt 5, s. 381-383; Coşkun, "Kur'an'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi", s. 275; Hacımüftüoğlu, **a.g.m.**, s. 28; Hikmet Akdemir, "Belâgat İlmi Ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 3, 1996, Cilt 2, s. 156-158.

³⁰ Uzun vd., **a.g.e.**, s. 12; Süleyman Gür, "Kâzî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2014, s. 33.

³¹ İsmail Durmuş, "Meânî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 204.

³² Hacımüftüoğlu, "Beyân", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 22.

³³ Hacımüftüoğlu, "Bedî'", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 320.

çoğuludur ve “kast edilen şey” anlamına gelmektedir. Ahmed b. Yahyâ “ma‘nâ, tefsir ve te’vil birdir” demektedir.³⁵ Belâgat terimi olarak ise “herhangi bir maksadı ifade ederken kullanılan lafız ve terkiplerin, muktezâ-i hâle (duruma ve yerine göre söz söyleme) uygun olup olmadığını inceleyen bir ilim” şeklinde tarif edilmiştir.³⁶ Daha veciz bir ifade ile “meânî ilmi, duruma ve yerine göre söz söyleme sanatıdır.”³⁷ Söz gelimi, îcâz, müsâvat ve itnâba nerelerde gerek görüleceği, bir cümlede müsnedin veya müsnedun ileyhin zikredilip hafzedilmesi yahut marife veya nekra olarak kullanılmasında ne gibi incelikler bulunacağını bu ilim belirler.³⁸

Meânî ilmi, nahiv ilminin devamı niteliğindedir. Başka bir ifadeyle meânî, nahiv ilminin felsefesidir, onun sebep ve gayelerine açıklık getirir. Nitekim Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm* eserinde nahiv ilminden sonra üçüncü bölümü meânî ilmine ayırması bu görüşü destekler niteliktedir.³⁹ Bekrî Şeyh Emîn de şu sözleriyle bu duruma dikkat çekmiştir;

“Meânî ilmi, nahvin ruhu, illeti, hedeflerinin ve keyfiyetinin beyanıdır. Mamafih bize cümleyi ne zaman haberî, ne zaman inşâî yapacağımızı öğretir; bu kullanımlardaki mevcut sebebi açıklar. Ne zaman kasr, vasl ve fasl yapılması gerektiğini ve ne zaman gerekmediğini öğretir. Ayrıca bunlardan her birinin sebebini ve gayesini izah eder. Müsnedun ileyhi ne zaman nekra ve marife yapacağımızı; ne zaman takdim ve tehir edeceğimizi ve bütün bunları neden yaptığımızı gösterir.”⁴⁰

³⁴ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, Dr. Abdulhamit Henedavî (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1424/2003, Cilt 3, s. 243; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, Abdulhalim en-Neccar (thk.), Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Cilt 3, s. 213; Cevherî, *es-Sihâh*, Cilt 6, s. 2440; İbni Fâris, *Mu'cemu Mekâyis*, Cilt 4, s. 146

³⁵ Ezherî, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 213.

³⁶ Kazvîni, *et-Telhîs fi 'Ulümü'l-Belâga*, Abdurrahman el-Berkûkî (thk.), Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, s. 37; Sa'dettin Mes'ud b. Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Meânî (el-Meânî, el-Beyân ve el-Bedî')*, Muhammed Hadî eş-Şemrehî el-Mardinî (thk.), Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2018, s. 33; es-Seyyid Ahmet el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyan ve'l-Bedî'*, Muhammed et-Tuncî (thk.), Beyrût: Mektebetü'l-Me'arif, 2015, s. 55; 'Abdü'l-Müteâl es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-Îzâh li-Telhîsi'l Miftâh*, Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, Cilt 1, s. 35; Hacımüftüoğlu, *a.g.m.*, s. 23.

³⁷ Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, Nisan 2015, s. 158.

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014, Cilt 1, s. 171.

³⁹ Akdemir, *a.g.m.*, s. 152.

⁴⁰ Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâgatu'l-Arabiyye fi Sevbihe'l-Cedîd: 'İlmu'l-Meânî*, Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1999, s. 51.

Meânî deyiminin, beyân ve bedî'den sonraki dönemlerde ortaya çıktığı bilinmesine karşılık, bir belâgat terimi olarak ne zaman ortaya çıktığı hususunda belirsizlik vardır.⁴¹

Sîbeveyhi'nin, Arap gramerine dair günümüze ulaşan ilk eser olma özelliğine sahip *el-Kitâb* isimli eserinde meânî ilmi ile alakalı cümle tahlilleri ve cümlelerdeki takdim-tehir, tarif-tenkir, hazif ve bazı edatların anlamları gibi konulara değinmesinden ötürü onu meânî ilminin kurucusu sayan araştırmacılar bulunmaktadır.⁴² Bununla birlikte meânî ilmini "*Delâilu'l-Î'câz*" adlı eserlerinde müstakil bir ilim olarak detaylı bir şekilde işlemeden ötürü kimi âlimlere göre meânî ilminin ilk kurucusu Abdülkâhir el-Cürçânî'dir.⁴³

Meânî'nin gelişim serüveni, nahiv ilmi ve nazım teorisiyle yakından ilgilidir. Erken dönemlerden itibaren eserlerinde mûsned, mûsnedün ileyh, takdim, te'hîr, tarif, tenkir, zikir, hazif, îcâz, itnâb, iltifât, kat'-atîf (fasl-vasl), hüsn-i telif, hüsn-i nazm, kelâmın muktezâ-i hâle mutabakatı, sözün dinleyicilerin durumuna uygunluğu gibi meânî ilminin çekirdeğini oluşturan konulara yer veren dil ve belâgat âlimleri bu ilmi ne tanımlamış ne de konularını sistematize etmişlerdir.⁴⁴ Bu bağlamda müfessirler, meânî kelimesini belâgî içeriğinden uzak bir terim olarak, gramer ağırlıklı tefsir kitapları olan *Me'âni'l-Kur'ân* isimli eserlerde tefsir ve te'vil anlamında, şairler ise *Meân'i-Şi'r* türü eserlerde "şiir temaları" yerine kullanmışlardır. Belâgat içeriğine yakın bir terim olarak kullanıldığını gösteren en eski delil, vezir Ebu'l-Feth b. Ca'fer'in meclisinde cereyan eden bir tartışmada karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmada Metta b. Yunus'un Aristo mantığını savunmasına karşılık, Ebu Said es-Sirafi (ö. 368), "Meânî'n-Nahv" yani Arap dil mantığını savunmuştur. Es- Sirafi'nin bu nahiv anlayışı, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *Delâilü'l-Î'câz*'ma, özellikle bu eserinde ispatlamaya çalıştığı "nazm teorisi"ne esas teşkil etmiştir. Belâgat özelliği taşıyan bir başka terim ise Ahmed b. Fâris'in (ö. 395/1004) "Meânî'l-Kelam" terimidir. O, *es-Sahibî* isimli eserinde bu tabiri bir konu

⁴¹ Hacımüftüoğlu, **a.g.m.**, s. 23.

⁴² Şevkî Dayf, **el-Belâga Tetavvur ve Tarih**, Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1995, s. 29; Durmuş, "Meânî", s. 204.

⁴³ Abdülaziz 'Atîk, *İlmü'l-Meâni*, Beyrût: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 2009/1430, s. 25; Akdemir, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁴ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, 1993, s. 284; Durmuş, "Meânî", s. 205

başlığı olarak açmakta ve bu başlık altında meânî ilminin temel konuları olan haber ve inşâ ile ilgili on kategori işlemektedir.⁴⁵

Abdülkâhir el-Cürcânî, Zemahşerî, Râzî gibi belâgat alanında önde gelen âlimler eserlerinde “İlmü’l-Meânî” deyimini kullanmalarına rağmen buna dair tanım ve açıklamalara yer vermemişlerdir.⁴⁶ Sonraki süreçte Sekkâkî kendisinden önce dağınık bir şekilde işlenen belâgat konularını “*Miftâhu’l-‘Ulûm*” eserinin üçüncü bölümünde ayrı ayrı başlıklar halinde sunmuştur. İlk defa “Meânî ilmi” tabirini kullanan ve meânî ilmini “Kelâmın muktezây-ı hâle (ortama) tatbik edilmesinde hataya düşmemek için, ifade edilen kelâm terkiplerinin (söz dizimi’nin) özelliklerini ve bu terkiplerle ilgili incelikleri araştıran bir ilimdir”⁴⁷ şeklinde tarif eden kişi de aynı müelliftir. Hatib el-Kazvinî, belâgat’a dair yazdığı “*Telhîsu’l-Miftâh*” ve onun şerhi mahiyetinde olan “*el-Îzâh fi Ulûmi’l-Belâga*”sında Sekkâkî’nin tarifini karmaşık bularak eleştirmiş ve “Meânî, muktezâ-yı hâle mutabık olan Arapça lafzî durumlarını inceleyen bir ilimdir” şeklinde daha kısa bir tanım yapmıştır.⁴⁸

Belâgat ile ilgili eserlerde beyân ve bedi’ ilmiyle beraber günümüze kadar gelen meânî ilmi sayesinde, Kur’ân î‘câz’ının anlaşılması kolaylaşmakta, fesahat ve belâgat’ın sınırlarına vukufiyet sağlanmaktadır.⁴⁹ Meânî ilmi, Kazvinî’nin katkılarıyla sekiz temel konuya odaklanmıştır. Bu konular haber, inşâ, müsnedun ileyhin halleri, müsnedin halleri, fiilin müteallıklarının halleri, kasr, fasıl-vasıl, îcâz, itnâb ve müsâvâtır.⁵⁰

1.1.3. Tefsir-Belâgat İlişkisi

Bütün dini ilimlerde olduğu gibi belâgat ilminin de doğup gelişmesi ve müstakil bir ilim olmasında en önemli etken Kur’ân olmuştur.⁵¹ Belâgatı bir ilim olarak bilmeyen cahiliye dönemi Arapları, onu şiir ve hitabette pratik olarak kullanıyorlardı.⁵² Zira

⁴⁵ İbn Fâris, *es-Sâhibî fî Fıkhî’l-Luga ve Süneni’l-‘Arab fî Kelâmihâ*, Kahire: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1910/1328, s. 150; Ahmet Matlûb, *Esâlibu Belâgiye: el-Fesaha, el-Belagâ, el-Meânî*, Kuveyt: Vekâletu’l-Matbû‘ât, 1979-1980, s. 67; Durmuş “Meânî”, *DİA*, Cilt 28, s. 204; Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar”, s. 284.

⁴⁶ Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur’ân”, s. 23-24.

⁴⁷ Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, Nuaym Zerzur (thk.), Beyrût, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1987, s. 161.

⁴⁸ Kazvinî, *et-Telhîs*, s. 37; a. mlf., *el-Îzâh*, s. 4; Durmuş, “Meânî”, *DİA*, Cilt 28, s. 205; Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur’ân”, s. 24.

⁴⁹ Hâşimî, *a.g.e.*, s. 56-57; Akdemir, *a.g.e.*, s. 228.

⁵⁰ Kazvinî, *et-Telhîs*, s. 37-38.

⁵¹ Akdemir, *a.g.m.*, s. 154.

⁵² Coşkun, “Kur’ân’ı Kerîm’in Tefsirinde Belâgatın Önemi”, s. 186.

edebiyat ve belâgat alanında zirvede kabul edilmişlerdir. Ayrıca onlar da kendilerini, dili en iyi kullanan, meramını en güzel ifade eden topluluk olarak görüyorlardı.⁵³ Dili güzel kullanma açısından aralarında çok büyük rekabetler vardı. Özellikle panayırlarda halka açık bir şekilde şairler kasideleriyle, hatipler nutuklarıyla birbirilerine meydan okur ve yarıştırlardı. Üstelik ciddi eleştirilere tabi tutulan bu şiirler beğenilirse Kâbe'nin duvarına asılırdı.⁵⁴ Hansa'nın, Ûkaz panayırında Hassan b. Sabit'in beyitlerini sekiz yönden eleştirmesi işin ciddiyetini gösteren önemli bir örnektir.⁵⁵ Kendileri için en kutsal mekân olan Kâbe'nin duvarına edebî zevki yüksek şiirler asmak, bir nevi söze de kutsallık atfetmektir.⁵⁶

Kur'ân'ın nüzûlünden önce Araplar arasında “*şiirlerin en beliği en fazla yalan ve abartı unsuru taşıyanıdır*” ölçüsü hâkimdi. Nitekim Nâbîga ez-Zübyânî, Hassan b. Sabit'i şu beyitlerinde mübalağa yapmadığından dolayı eleştirmesi bunun en bariz örneklerindedir:

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْعُرُ يُلْمَعْنَ بِالضُّحَى وَأَسْيَافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ تَجْدَةٍ دَمَا
وَلَدْنَا بَنِي الْعَنْفَاءِ وَابْنِي مُحَرَّرٍ فَأَكْرَمَ بِنَا خَالًا وَأَكْرَمَ بِنَا ابْنَمَا

“*Bizim, içindeki yağ nedeniyle kuşluk vakti parlayan yemek kaplarımız vardır. Kılıçlarımızdan da, yardımlarımız ve cesaretimiz sebebiyle kan damlar. Anka oğullarını ve Muharrik'in iki oğlunu dünyaya getirdik. Biz ne kadar değerli dayılar ve oğullarız.*”

Nâbîga, Hassan'a hitaben “tabaklarının ve kılıçlarının miktarını azaltmasaydın ve çocuklarıyla değil de atalarınla övünseydin sen gerçekten büyük bir şair olurdun” diyerek mübalağa yapmamasından dolayı kendisini kınamıştır.⁵⁷

Buna mukabil vahiy sürecinden sonra hem en doğruyu hem de belâgatın zirvesini Kur'ân temsil etmiştir. Nitekim onu tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber'in ve içinde doğup büyüdüğü toplumun ümmî olmasına karşılık, Kur'ân'ın çarpıcı bir üslûba

⁵³ Eren, **a.g.m.**, s. 136.

⁵⁴ Mustafâ Sâdik er-Râfî, **İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâgatu'n-Nebeviyye**, Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2003, s. 132; Murat Kaya, “Kur'ânın Mûcizeliği ve Bazı İ'caz Vecihleri”, **Araşan SBE İlmî Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1-2, 2006, s. 148.

⁵⁵ Râfî, **a.g.e.**, s. 185 (1 nolu dipnot).

⁵⁶ Mustafa Müslim, **Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân**, Riyad: Dâru'l-Müslim, 1416/1996, s. 26-27.

⁵⁷ Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, **Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab**, Abdüsselam Muhammed Harun (thk), Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 2000, Cilt 8, s. 111; İbni Ebi'l-İsba' el-Mısrî, **Tahrîrü't-Tahbir fi Sinaati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'cazi'l-Kur'ân**, Hıfînî Muhammed Şeref (thk), Kahire: el-Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1383/1963 s. 148.

haiz âyetlerle inmiş olması büyük hayranlık ve şaşkınlığa sebep olmuştur.⁵⁸ Kur’ân’da hak ile batıla dair verilen şu temsil bunun en güzel örneklerindedir:

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَهُمْ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ جَلْبِئٍ أَوْ مَتَاعٍ
زَبْدٌ مِثْلُهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ
يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

“O, gökten su indirdi; su, vadiler dolusunca sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan köpüğü taşıyıp götürdü. Yaktıkları ateşin üzerine koyup eriterek süs eşyası veya alet yapmak istedikleri madenlerden de üste böyle köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider; insanlara fayda veren şeye gelince, o dünya durdukça durur. İşte Allah böyle misaller getirir.”⁵⁹

Mübalağa ve yalan unsurlarına başvurmadan çok çarçıpıcı ifadelerle hakkın, batıla mutlaka üstün geleceğini ifade eden bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak Kur’an yolu tefsirinde şu ifadeler geçmektedir:

“Hak, suya ve cevhere, bâtil ise köpüğe ve curufa benzetilmiştir. Su yerde kalır ve canlılara hayat verir, köpük ise sönüp gider, çerçöp de bir kenara atılır. Saflaştırılıp süs eşyası veya kap kacak yapmak için ateşte eritilen madenlerin üzerindeki curuf da atılır. Sonuçta değersiz olan yok olup gider, değerli olan kalır. İşte hak karşısındaki bâtilin durumu da böyledir. Bâtil bir süre hakkın önüne geçmiş, yükselmiş gibi olsa da sonunda gerçek ortaya çıkar. Hak kalıcı, bâtil ise köpük ve curuf gibi değersiz ve geçicidir.”⁶⁰

Dilin böylesine hassas kullanıldığı bir ortamda Allah, mûcizevi kelâmıyla inkâr edenlere defaatle meydan okumakla, Kur’ân-ı Kerîm’in üslûp, beyân ve belâgat açısından mükemmel bir kelâm olduğunu tüm âleme ilan etmiştir.⁶¹ Öyle ki en azılı müşrikler bile bunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Velîd b. Muğîre kavmi tarafından Hz. Peygamber’e gönderilince Hz. Peygamber ona Kur’ân’dan âyetler okumuştur. Velîd bu âyetleri işittiğinde hayranlığını gizleyemeyerek şu itiraflarda

⁵⁸ Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur’ân”, s. 11.

⁵⁹ Kur’ân, Ra’d Suresi, Ayet 17.

⁶⁰ Hayrettin Karaman vd., Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: DİB Yayınları, 2020, Cilt 3, s. 282.

⁶¹ Kaya, a.g.m., s. 148.

bulunmuştu: “Vallahi Muhammet’ten öyle bir söz işittim ki ne insan ne de cin kelâmıdır. Öyle bir tatlılığı öyle bir güzelliği var ki sormayın! Öyle bir kelâm ki üstü meyveli, altı verimli, bereketli! O muhakkak üstün gelir ona üstün gelinemez.”⁶²

Edipliği ile bilinen Arapların karşısına edebi değeri aşılamayan Kur’ân çıkınca, Arapların en büyük iddiası olan belâgat önermesi zedelenmiş, bunun sonucunda da söz sahasında Kur’ân’a benzer bir kitap getirilemeyeceği anlaşılmıştır. Kur’ân, Arapları en temel uğraşları olan söz sanatlarında âciz bırakınca, onların bu bağlamda tutunacakları başka bir şeyleri kalmamıştır. Dolayısıyla meydan okumaya cevap veremeyen Araplar, sözle mücadele etmek yerine savaşmayı tercih etmişlerdir.⁶³

İlk dönem Müslümanları, Kur’ân’ın belâgat ve fesahat inceliklerini kavrama hususunda önemli bir problemle karşılaşmamaktaydı. Ancak yeni yetişen nesiller ve İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucu Arap olmayan milletlerin müslüman olması Kur’ân’daki inceliklerin kavranması hususunda güçlükler zemin hazırlamıştır. Bu nedenle belâgata dair bir takım çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Kur’ân’ın edebi özelliklerini anlama arzusuyla başlayan belâgat çalışmaları, başta dil ve edebiyat olmak üzere, tefsir ve kelâm ile ilgili eserlerle karışık bir şekilde işlenmiştir. Zikredilen dönemde yetişen dilci ve edebiyatçıların çoğunun aynı zamanda tefsir âlimi olması, bu devirde yazılan tefsirlerin, belâgata dair temel malumatları barındırmalarını sağladığından, bu eserler hem tefsir hem de belâgat ilmi açısından vazgeçilmez birer kaynak olmuşlardır.⁶⁴

Bilindiği üzere Hz. Peygamber’in en somut mûcizesi Kur’ân’dır.⁶⁵ Kur’ân’ın mûcize oluşu hususunda herhangi bir ihtilâf mevcut olmamasına karşın, onun hangi yönü itibarıyla mûciz olduğu ihtilâflı bir husustur.⁶⁶ Rummânî (ö. 384/994) Kur’ân’ın i’câz vecihlerini yedi başlık altında mütalaa ederken,⁶⁷ Bâkılânî (ö. 403/1012) bu

⁶² Süyûtî, **el-İtkân** Cilt 4, s. 304-305; Kaya, **a.g.m.**, 148.

⁶³ Râfî, **a.g.e.**, s. 139-141; Coşkun, “Kur’ân’ı Kerim’in Tefsirinde Belâgatın Önemi”, s. 191.

⁶⁴ Kılıç, “Belâgat”, **DİA**, Cilt 5, s. 381.

⁶⁵ Enver Arpa, “İ’câzu’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1, 2002, s. 81.

⁶⁶ Fethi Ahmet Polat, “Bir İ’câzu’l-Kur’ân İddiası: Sarfe”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]**, Cilt 3, Sayı 3, Kış 2003, s. 187.

⁶⁷ Ebü’l-Hasan Ali b. İsbâ er-Rummanî, **en-Nuket fi İ’câzi’l-Kur’ân** (Selâsu Resail fi İ’câzi’l-Kur’ân içerisinde), Muhammet Halefullah Ahmet ve Muhammet Zağlul Selam (thk.), Kahire: Dâru’l-Mearif, 1976, s. 75.

vecihleri üçe indirmiştir.⁶⁸ Süyûtî ise i'câz vecihlerine bir sınır çizilemeyeceği görüşündedir.⁶⁹ Cumhuriyetin da görüşü dikkate alındığında i'câz vecihlerini sınırlamamak daha isabetli bir görüş olarak durmaktadır.⁷⁰ Zira zamanın ilerlemesi ile daha başka i'câz vecihlerinin keşfedilmesi imkân dâhilinde görünmektedir.⁷¹ İ'câz vecihleri hususunda ihtilaf mevcut olmakla beraber bir konuda ittifak edilmiştir. O da, Kur'ân'ın en önemli i'câz vechinin onun belâgat, fesahat, nazım, üslûp ve beyânında olmasıdır.⁷²

Belagât alanındaki çalışmalar, Kur'ân'ın i'câzına dair yapılan tartışmalara paralel olarak, büyük bir ivme kazandı. Çünkü âlimler, nübüvvetin doğruluğuna delalet etmesi hasebiyle Kur'ân'ın fesahat ve belâgat yönüyle ilgilenmeyi dini bir gereklilik addedmişlerdir.⁷³ Bununla beraber Kur'ân'ın, belâgat ilminin gelişimine en büyük katkısı tehatti âyetleriyle olmuştur denilebilir.⁷⁴ Sözlükte yarışmak, rekabet etmek, mübareze etmek ve mücadelede üstün gelmek⁷⁵ gibi anlamlara gelen tehatti terim olarak, muarızların Kur'ân hususundaki şüphelerini gidermek amacıyla onun bir benzerini ortaya koymalarını dokunaklı bir üslûp ile talep eden Kur'ân âyetlerini ifade etmektedir.⁷⁶ Tehaddîden maksat, peygamberin gösterdiği mucizelere karşın kavminden inanmayanlara onun bir benzerini ortaya koymalarını teklif etmesidir.⁷⁷ Kur'ân, belâgat ve fesâhat alanında ileri bir düzeyde bulunan bir topluluğa “siz bunun bir tek sûresine bile benzer getiremezsiniz” demek suretiyle meydan okumuş ve Kur'ân'ın belâgat ve fesâhat açısından erişilemez bir nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Bu nitelikleri kavramak amacıyla seferber olan müfessirler, kelimacılar ve edipler Kur'ân'ın belâgat ve i'câzına dair meşhur eserlerini telif etmişlerdir.⁷⁸

⁶⁸ Ebubekir Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkılânî, **İ'câzu'l-Kur'ân**, Seyyid Ahmet Sakr (thk.), Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119, s. 48-50.

⁶⁹ Süyûtî, **Mu'tereku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân**, Ahmet Şemsettin (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988, Cilt 1, s. 5.

⁷⁰ Akdemir, **a.g.m.**, s. 159.

⁷¹ Kaya, **a.g.m.**, s. 151.

⁷² Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 512; Akdemir, **a.g.m.**, s. 159-160.

⁷³ Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur'ân”, s. 31.

⁷⁴ Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur'ân”, s. 18.

⁷⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbni Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, el-Kebir, Abdullah Ali, Muhammed Ahmet Hasbullah vd., (thk.), Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119, Cilt 2, s. 808.

⁷⁶ Polat, **a.g.m.**, s. 190.

⁷⁷ Salah Abdulfettâh el-Hâlidî, **İ'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi'r-Rabbânî**, 'Umman: Dâru'l-'İmar, 2000, s. 20.

⁷⁸ Hacımüftüoğlu, “Belâgat İlmi ve Kur'ân”, s. 19.

Kur'ân'ın pek çok âyeti, başta dirâyet tefsirleri olmak üzere, el-Câhız, es-Sekkâkî, el-Bâkılânî, el-Cürcânî, ez-Zemahşerî, er-Râzî, Beyzavî, Bikâî, İbni Âşûr ve Âlusî'nin tefsîr ve belâgatla ilgili eserlerinde, âyetlerde var olan ince nükteler bu ilmin verileriyle tespit edilmeye ve tefsir edilmeye çalışılmıştır.⁷⁹

Kur'ân'a hizmet etme, yanlış anlamalara mahal vermemek için ondaki incelikleri araştırıp daha iyi anlaşılmasını sağlamak gayesiyle geliştirilen belâgat ilmi⁸⁰ Arap dil incelikleri ve Kur'ân'ın nazmında bulunan î'câz vecihlerini tespit edilebilme hususunda önemli bir rol üstlenmiştir. Zikredilen nitelik sebebiyle bu ilme büyük bir kıymet atfedilmiştir.⁸¹ Tefsîr ilminin, Kur'ân'ı anlama noktasında böylesine önemli bir ilimden müstağni kalması düşünülemez. Nitekim günümüze kadar yapılan çalışmalar da bunu göstermektedir.⁸²

Neticede Kur'ân çerçevesinde şekillenmiş en önemli ilimlerden bir tanesi olarak kabul edilen belâgat ilmi, Kur'ân'ın î'câzını gözler önüne sermek gayesiyle tedvin edilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ı tefsir etmek, î'câzını kavramak ve manalarını doğru anlayıp aktarabilmek için mutlaka bu alanda yeterli bilgi edinilmelidir.⁸³ Tefsiri, dini ilimlerin reisi olarak gören Beyzâvî, bu ilimle Arap dili ve belâgatı alanında üst dereceye çıkanlar ile din ilimlerinin usul ve fûru'u'nun tamamında mahir olanların uğraşması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁴ Aynı şekilde müfessir Zemahşerî, tefsirinin önsözünde Câhız'dan yaptığı "Bütün İslami ilimlerde yetkin olan bir kimse, Kur'ân'a özgü olan meânî ve beyân ilimlerine yeterince vakıf olmadan onu tefsir etme yollarına giremez ve onun hakikatlerine dalamaz" iktibas ile bu hakikati teyit etmektedir.⁸⁵ Yine Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) müfessirlerin muhtaç olduğu ilimler arasında belâgatın alt dalları olan meânî, beyân ve bedi' ilimlerini zikretmesi de bu gerçeğin bir tezahürüdür.⁸⁶

⁷⁹ Gür, "Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı", s. 37.

⁸⁰ Hacımüftüoğlu, "Belâgat İlmi ve Kur'ân", s. 10; Coşkun, "Kur'ân'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi", s. 269.

⁸¹ Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 14.

⁸² Gür, "Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı", s. 38.

⁸³ Akdemir, **a.g.m.**, s. 165.

⁸⁴ Nâsırüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Muhammed Abdurrahman el Mar'îşlî (thk.), Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabiyyi, Cilt 1, s. 23; Gür, "Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı", s. 38.

⁸⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 1, s. 96.

⁸⁶ Bilmen, **a.g.e.**, Cilt 1, 171.

1.1.4. Tefsir-Meânî İlişkisi

Belâgatın en önemli dallarından biri olan meânî ilminin tefsir ile sıkı bir münasebeti bulunmaktadır. Bu münasebet meânî ilminin Kur’ân’ın sahih bir şekilde anlaşılması ve tefsir edilmesinde belirgin bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Meânî ilminin bu önemli rolü hem tefsir hem de meâllerde açıkça müşahede edilmektedir. Meânî ilminin Kur’ân’ın doğru anlaşılmasına olan etkisini birkaç örnek üzerinden sunmak yerinde olacaktır. İlk örneği meânî ilminin önemli alt başlıklarından biri olan takdim-tehir konusundan vermek istiyoruz. Müfessirler, Fatiha sûresinin **إِيَّاكَ** **نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** “Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz”⁸⁷ âyetini “sana kulluk eder, senden yardım dileriz” yerine, **نَخُصُّكَ بِالْعِبَادَةِ، وَنَخُصُّكَ بِطَلْبِ الْمَعُونَةِ** “ibadeti yalnızca sana yapar, yalnızca senden yardım talep ederiz”⁸⁸ şeklinde tefsir etmişlerdir. Bu mana, âyetteki **إِيَّاكَ** mefulünün tahsis manasını bildirmek üzere takdim etmesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Her gün beş vakit namazda okumak zorunda olduğumuz Fatiha sûresinin meânî ilmi sayesinde elde edilen bu ince manaları, yüce Allah için yapılması gereken bilinçli kulluğa katkı sağlaması açısından son derece önemlidir.

Meânî ilmindeki inşâî yapıları cümlelerin yan anlamlarının bilinmesi, isabetli bir tefsir için olmazsa olmazlarındandır. Örneğin **فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ** **اللَّهِ فَضْلًا** “Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılılabılır ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayabilirsiniz”⁸⁹ âyetindeki **فَانْتَشِرُوا** emri ibâhalık bildirir. Âyet bu manaya göre tefsir edilmelidir. Şayet meânî ilmindeki emir üslubunun bu manası bilinmez ve âyetteki emir vücûbiyet manasına göre tefsir edilirse bu durumda insanlara olmadık yere külfet yüklenmiş olur. Âyetteki mubahlık manası mümkün mertebede meâllere de yansıtılmalıdır. Yoksa “Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasip arayın” şeklindeki bir meâl okuyucuyu farklı yönlendirebilir.

Meânî ilminin, Kur’ân’ın anlaşılması ve tefsir edilmesinde üslentiği önemli rolü gösteren bir diğer konu da îcaz konusudur. Îcâz’ın farklı türleri olmakla beraber yalnızca ihtibâk ve ihtizâl türüne dair örnek vermekle yetineceğiz. Âl-i İmrân sûresinin **فَدُ كَان لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ** âyeti, ihtibâk sanatının en güzel örneklerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bilindiği üzere ihtibâk, iki cümle

⁸⁷ Kur’ân, Fatiha Suresi, Ayet 5.

⁸⁸ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 1, s. 118.

⁸⁹ Kur’ân, Cuma Suresi, Ayet 10.

zikredilerek, birinde zikredilen ögenin diğerindeki mahzufa delalet etmesi sebebiyle her birinden hazif yapmaktır. Bu sanatın bilinmesi halinde bu âyet çok daha kolay anlaşılabilir. Âyet, îcâz/ihtibâk sanatı olmadan “Karşı karşıya gelen iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan grup, diğeri ise kâfir grup” yalın manası ile okuyucuya biraz karışık gelebilir. Çünkü karşılaşılan iki gruptan söz edilmektedir. İlk grubun Allah yolunda çarpıştığını ancak bunların niteliği belirtilmemiş, ikinci grubun ise ne uğruna savaştığı belirtilmeden kafir oldukları ifade edilmiştir. İhtibâk sanatına göre verilen “(Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise (tâğût yolunda çarpışan) kâfir grup”⁹⁰ meâli ise daha açıklayıcı olmaktadır. İhtizâl örneği ise Fâtır sûresinin *وَاللّٰهُ تَزَجُّعُ الْأُمُورِ* “Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah’a döndürülecektir”⁹¹ âyetidir. Bu âyete dikkatlice bakıldığında ifadeler arasında bir boşluk olduğu hemen göze çarpmaktadır. Çünkü *إِنْ* ile başlayan şart cümlesinin cevabı zikredilmemiştir. İcâz-ı hazif konusundan bihaber olan birisi, bu durumu bir eksiklik olarak addedebilir ve Kur’ân’ı buna göre anlamlandırabilir. Oysaki bu bir eksiklik değil, Arap dili açısından çok olağan bir durumdur. Meânî ilmi hesaba katılarak yapılan “Sana yalancı diyorlarsa (üzülme ve sabret bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah’a döndürülecektir” bir meâl daha anlaşılır olmaktadır.

Meânî ilminin Kur’ân’ın anlaşılmasındaki rolünü gösteren önemli konularda biri de kurulan cümlelerin asıl gayeleri dışında kullanılmasıdır. Örneğin *وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ* “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler”⁹² âyetindeki *يَتَرَبَّصْنَ* fiili haberî formatta olup “beklerler” şeklinde ifade edilmektedir. Ancak kullanılan bu ifade ile asıl anlamı dışında inşâ (emir) manası kastedilmiştir. Bu durumda âyet bir hüküm bildirmektedir. Dolayısıyla karşımıza “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklesinler” şeklinde bir mana çıkmaktadır. Aynı şekilde *أَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا* “Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet

⁹⁰ Kur’ân, Âl-i İmrân Suresi, Ayet 13.

⁹¹ Kur’ân, Fâtır Suresi, Ayet 4.

⁹² Kur’ân, Bakara Suresi, Ayet 228.

ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur”⁹³ âyetindeki *فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ* haberî ifadeler asıl anlamı olan nefiy manasında olmayıp nehiy (inşâî) manada kullanılmıştır. Bu durumda âyet hüküm bildirdiği için meâli “Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, hanımına yaklaşmasın, günaha sapmasın, kavga etmesin” şeklinde olmaktadır. İzhahlardan da anlaşıldığı üzere bu ifadeler meânî ilminin incelikleri dikkate alınmaksızın anlaşılmağa çalışılacak olursa bir hüküm ifade etmiş olmayacaktır.

1.2. MERYEM SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kur’ân’da kendine özgü bir takım nitelikleri barındıran 114 sûre mevcuttur. Bir sûre hakkında yeterli bilgi elde edildiği zaman, o sûrenin anlaşılması daha kolay hale gelmektedir. Bu gaye ile çalışmamıza konu edindiğimiz Meryem sûresi hakkında hazır bulunuşluğu artıracak bazı ön bilgileri vermenin uygun olacağı düşünülmüştür.

1.2.1. Meryem Sûresi, İniş Dönemi ve Önemi

Mushaf sıralaması bakımından Kur’ân’ın on dokuzuncu sûresi olan Meryem sûresinin, öncesinde Kehf, sonrasında ise Tâhâ sûresi yer almaktadır. Nüzûl sırası bakımından ise kırk dördüncü sırada inmiş olan bu sûre Fatır sûresinden sonra,⁹⁴ Peygamberliğin altıncı yılında nâzil olmuştur.⁹⁵ Dolayısıyla Mekkî bir sûre olduğu hususunda icmâ vardır.⁹⁶ Ancak 58. ve 71. âyetlerinin Medine’de nâzil olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.⁹⁷ Âyet sayısı ile ilgili farklı görüşler olsa da genel kanaat 98 âyet olduğudur.⁹⁸ Bazı rivayetlere göre ise 99 âyettir.⁹⁹

⁹³ Kur’ân, Bakara Suresi, Ayet 197.

⁹⁴ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 3; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus: Daru’t-Tunusiyye, 1984, Cilt 26, s. 79.

⁹⁵ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü’l-Kur’âni’l-Hakîm*, el-Mağrib: Dâru’l-Beyza, 2008, s. 271.

⁹⁶ Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Begavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, Muhammed Abdullah Nemr (thk.), Riyad: Dâru Tayyibe, 1411, Cilt 5, s. 216; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî v. dğr. (thk.), Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 2006, Cilt 13, s. 403.

⁹⁷ Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Dr. Abdullah Mahmud Şahate (thk.), Beyrût: Müessesetu’t-Târihi’l-Arabî, 2002, Cilt 2, s. 619; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 3; Beyzâvî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 5; Süyûtî, *el-İtkân*, Cilt 1, s. 68.

⁹⁸ Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahrü’l-Ulûm*, Ali Muhammed Muavviz v. dğr. (thk.), Beyrût, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, 1993, Cilt 2, s. 317; Emînü’l-İslâm Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Beyrût, Dâru’l-Murtaza, 2006, Cilt 6, s. 304.

⁹⁹ Ebû’l-Fazl Şehâbeddin es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Ali Abdulbarî Atiyye (tsh.), Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994, Cilt 8, s. 377.

Sûre, ismini 16-40. âyetler arasında kıssası anlatılan Hz. Meryem'den almıştır. Şu da hemen belirtilmelidir ki Kur'ân'da Hz. Meryem dışında hiçbir kadının ismi açıkça zikredilmemiştir. Onun ismi ise tam 34 defa geçmektedir.¹⁰⁰ İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre başındaki hurûf-u mukataadan dolayı "Kâf hâ yâ ayn sâd" sûresi olarak da adlandırılır.¹⁰¹

Meryem sûresi, Hıristiyanlığın temel ilkelerinden bahseden ilk Mekkî sûredir. Nüzûl zamanı göz önünde bulundurulduğunda Meryem sûresinin, bir Hıristiyan ülkesi olan Habeşistan'a hicret edecek müslümanları bilgilendirme ve hazırlama özelliği taşıdığı anlaşılır. Sûrenin üslûbu, özellikle de ilk kırk âyetinde İslâm'ın Hz. İsbâ'ya bakışını ortaya koyan ifade tarzı, bu görüşü desteklemektedir.¹⁰² İbni İshak'ın "*es-sire*" isimli eserinde aktardığı üzere, Mekkeli müşriklerin zulmünden kaçarak Habeşistan'a sığınan Müslümanlar orada da rahatsız edilmiş, nihâyetinde müslümanların sözcüsü Ca'fer b. Ebû Tâlib, Habeş Kralı Ashame en-Necâşî'nin huzurunda Meryem sûresinin Hz. Yahyâ ve İsbâ'dan bahseden ilk kısımlarını okumuştur, Bunun sonucunda âyetlerden etkilenen Habeş kralı ağlamıştır.¹⁰³ Dolayısıyla bu sûrenin, Habeşistan'a sığınan müslümanların inançlarını oradaki Hıristiyanlara anlatmaları konusunda mühim bir delil teşkil etmiştir.¹⁰⁴

Meryem sûresinde, diğer Mekkî sûrelerde olduğu gibi tevhit inancı, nübüvvet, öldükten sonra dirilme inancının pekiştirme, ahiret ahvali ve amellerin karşılığına dair konuların yanı sıra Allah'ın ortak ve çocuk edinmekten münezze olmasına ilgili âyetler yer almaktadır. Sûrede büyük yekûn tutan peygamber kıssaları arasında en dikkat çekici olanı Meryem ve İsbâ kıssasıdır. Peş peşe anlatılan peygamber kıssaları ile risâletin kaynak bakımından bir olduğuna ve gönderilen elçilerin, insanları Allah'a kulluk etmeye çağırdığına dikkat çekilmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Muhammed Fuâd Abdilbâkî, **el-Mu'cemü'l- Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Misriyye, 1364/1945, s. 665.

¹⁰¹ Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 377.

¹⁰² M. Kâmil Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 242.

¹⁰³ Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye li İbni İshâk**, Ahmet Ferit el-Mezîdî (thk.), Beyrût: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004, Cilt 1, s. 249; Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **DİA**, Cilt 29, s. 242.

¹⁰⁴ Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **DİA**, Cilt 29, s. 242.

¹⁰⁵ Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **DİA**, Cilt 29, s. 242.

1.2.1.1. Münasebet İlmi Açısından Meryem Sûresi

Kur'ân ilimleri içerisinde, münasebetu'l-âyâtî ve's-suver adı altında incelenen münasebet konusu, Kur'ân âyetleri ve sûreleri arasındaki uyumu inceleyen çok kıymetli bir ilimdir. Âyet ve sûreler arasında “icmal-tafsil, umumîlik-hususîlik, aklîlik-hissîlik yahut bunlardan başka alaka çeşitlerinden birisiyle ya da sebep-müsebbip, illet-malul, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla” mana irtibatı sağlanmaktadır.¹⁰⁶ Âyet ve sûreler arasındaki uyumun incelenmesinde mevcut mushaf sıralaması esas alınmaktadır.¹⁰⁷ Bu ilimden ilk defa söz eden âlim Ebû Bekir İbn Ziyâd en-Nisâbûrî (ö. 324/936)'dir.¹⁰⁸ Başta Fahrettin er-Râzî ve Burhaneddin el-Bikaî olmak üzere pek çok müfessir eserlerinde bu ilme çokça değinmiştir. Râzî bu ilimle alakalı şöyle demektedir:

“Kur'ân lafızları ve anlamları açısından bir mucize olduğu gibi tertibi ve âyetlerinin nazmı açısından da ilâhî bir mucizedir. Kur'ân, üslûbu açısından mucizdir diyenlerin kastedtiği de bu olmalıdır. Ne yazık ki pek çok müfessir, bu husustaki güzellikleri, ince sırları bilemediklerinden tefsirlerinde bu münasebetleri açıklamaya teşebbüs etmemişlerdir.”¹⁰⁹

Meryem sûresi ile bir önceki sûre olan Kehf sûresi arasında, içerdikleri mucizevî olaylar bakımından sıkı bir ilişki vardır. Şöyle ki yüce Allah, Kehf sûresinde Hz. Peygamber'e hitaben “*Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve rakimi mi şaşırtıcı buldun?*”¹¹⁰ diyerek hârikulâde bir durum olan Ashâb-ı Kehf'in kıssası, iki adam, Mûsâ-Hızır ve Zülkarneyn kıssalarını anlatmaktadır. Meryem sûresinin ilk âyetlerinde bu anlatılanlardan daha eşsiz bir mucize aktarılır. Nitekim bu mucize, yaşlılıktan beli bükülmüş, saçlarına aklar düşmüş Hz. Zekeriyâ ve onun kısır olan eşine Hz. Yahyâ'nın evlat olarak lütfedilmesidir. Devamındaki âyetlerde ise daha üstün bir mucize olarak Hz. İsa'nın babasız doğması anlatılmaktadır. Kehf sûresinde sorulan soruya, Meryem sûresinde bir bakıma zımmen “Ey Muhammed, biz sana hârikulâde bir

¹⁰⁶ Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Mustafa Abdulkadir 'Atâ (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011, Cilt 1, s. 41

¹⁰⁷ Mehmet Faik Yılmaz, “Münasebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 570.

¹⁰⁸ Zerkeşî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 42.

¹⁰⁹ Fahrüddîn er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, İbrahim Şemsettin ve Ahmet Şemsettin (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1434/2013, Cilt 7, s. 112; Bilmen, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 166.

¹¹⁰ **Kur'ân**, Kehf Suresi, Ayet 9.

olay olan Ashâb-ı Kehf kıssasını anlatıyoruz ancak bundan daha mûcizevi olan Yahyâ ve Îsâ'nın dünyaya geliş kıssalarını da anlatacağız” şeklinde cevap verilmektedir.”¹¹¹

Suyûtî de iki sûre arasında var olan münasebet hususunda benzer ifadeler kullanmaktadır. Ona göre Kehf sûresinde anlatılan Ashâb-ı Kehf'in, uzun bir süre mağarada yemeden içmeden kalması, Mûsâ (a.s)'nın Hızır ile olan beraberliğinde meydana gelen olağanüstü durumlardır. Ayrıca Zülkarneyn kıssasında anlatılan olaylar ile Meryem sûresinde kıssası geçen Yahyâ (a.s) ile Îsâ (a.s)'ın dünyaya geliş süreçleri benzer nitelikte hârikulâde olaylardır. Bu benzerlikler iki sûrenin peş peşe sıralanmasında var olan mütabakatı açıklar mahiyettedir.¹¹²

1.2.1.2. Meryem Sûresi Hakkındaki Sebeb-i Nüzûl Rivayetleri

Kur'an'ın indiği dönemde peygambere yöneltilen bir soru veya vuku bulan bir hâdise neticesinde Kur'an'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan şeye sebeb-i nüzûl denir.¹¹³ Bu, her âyetin bir sebebe binaen indirildiğini göstermemektedir. Âlimler yalnızca beş yüz civarı âyetin sebeplere binaen nâzil olduğunu tespit etmişlerdir.¹¹⁴ Kur'an'ı sahih bir şekilde anlamayı sağlayan amillerden biri olan sebeb-i nüzûl hakkında İbn Dakîk el-İyd; “nüzûl sebeplerinin beyânı Kur'an manalarının anlaşılmasında güçlü bir yöntemdir”¹¹⁵ derken, İbni Teymiyye de; “nüzûl sebebini bilmek âyeti anlamada yardımcı olur” demektedir.¹¹⁶ Bu alanda II. asırdan itibaren eser telif edilmiştir. Vahidî'nin *Esbâbu'n-nüzûl*'ü ve Suyûtî'nin *Lübâbu'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*'ü bu alanda yazılmış önemli eserlerdendir.

¹¹¹ Ahmed b. İbrâhîm b. Zübeyr es-Sekafî, **el Burhan fi Tenâsubi Sûveri'l-Kur'an**, Said b. Cuma el-Fellâh (thk.), Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1428, s. 128; Burhânüddîn Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî **Naẓmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver**, Muhammed 'Îmran el-A'zamî el-Ensârî (thk.), Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, 1398/1978, Cilt 12, s. 166; Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahrü'l-Muħîf**, Adil Ahmed Abdulmevcut v. dğr. (tah.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993, Cilt 6, s. 163.

¹¹² Süyûtî, **Esrâru Tertîbi'l-Kur'an**, Abdulkadir Ahmet Ata ve Merzuk Ali İbrahim (thk.), Kahire: Dâru'l-Fazilet, ts., s. 107.

¹¹³ Mennâ' el-Kattan, **Mebahis fi 'Ulumi'l-Kur'an**, Kahire: Mektebetu Vehbe, 2000, s. 71; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, Ankara: TDV Yayınları, 2013, s. 115.

¹¹⁴ Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 360.

¹¹⁵ Süyûtî, **el-İtkân**, Cilt 1, s. 108.

¹¹⁶ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, **Mukaddime fi Usûli't-Tefsir**, Fevvez Ahmed Zümerlî (thk.), Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994/1414, s.38; Süyûtî, **el-İtkân**, Cilt 1, s. 108.

Esbab-ı nüzûl eserleri ve hadis kaynaklarında Meryem sûresinin 64, 66, 77 ve 96. âyetleri ile ilgili nüzûl sebepleri zikredilmektedir. İbni Abbas'tan gelen bir rivayete göre Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh ile ilgili soru sorması üzerine cevap sadedinde vahiy bir müddet gecikmiştir. Cebrail (a.s) vahyi getirince Hz. Peygamber; "Ey Cibril, bize gelmedin ve biz senin hakkında su-i zanda bulunduk" demesi üzerine sûrenin, "*Biz ancak rabbinin emriyle ineriz*" meâlindeki 64. âyeti nâzil olmuştur.¹¹⁷ Ancak bu âyetin, zikredilen sebebe binaen nâzil olmadığı dile getirilmiştir. Bu görüşte olanlara göre âyet sibakıyla ilintilidir. Şöyle ki yüce Allah risâlet görevini tevdi ettiği kullarını zikrettikten sonra Cebrail, Hz. Peygamber'e; "Biz ancak rabbinin emriyle ineriz; vahiy de onun emriyle getiririz. Yine onun emriyle vahiy Kureyş'ten herhangi birine değil de sana getiriyoruz." demiştir.¹¹⁸ Âyetin bağlamı, nüzûl sebebi olarak gösterilen rivayetin sahih olduğuna dair görüşler ile müfessirlerin çoğunun âyetin bu sebebe binaen nâzil olduğu hususunda ittifak halinde olması, âyetin zikredilen nakle göre değerlendirebileceğini desteklemektedir.¹¹⁹ Hatta İbni 'Aşur âyetin inişine sebep olarak aktarılan durumu; âyetin nüzûl sebebiyle ilgili en sahih rivayet olarak nitelemiş ve âyetin sebep-i nüzûlü ile ilgili söylenen diğer nakillere itibar edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹²⁰

Sûrenin, "*İnsan, "Ben öldükten bir süre sonra sahiden yeniden hayata döndürülecek miyim?"*" meâlindeki 66. âyetinin, Mekke müşriklerinden Übey b. Halef'in eline çürümüş bir kemik parçasını alıp ufaladıktan sonra, "Muhammed, öldükten sonra yeniden dirileceğimizi zannediyor" demesi üzerine nâzil olduğu ifade edilmiştir.¹²¹ Aktarılan bu rivayet âyetin muhtevasına uygundur.

Habbâb b. Eret, Mekkeli müşrik Âs b. Vâil'den borcunu ödemesini isteyince Âs; "Muhammed'i inkâr etmedikçe borcumu ödemem diye karşılık vermiştir. Bunun

¹¹⁷ Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cu'fi, **Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, Muhammed Zühreir b. Nasir en-Nasir (thk.), Dâru Tavkı'n-Necat (nşr.), 1422, Tefsîru'l-Kur'ân, 205; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet el-Vâhidî, **Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân**, Kemâl Besyûnî Zağlûl (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991/1411, s. 309; Suyutî, **Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl**, Beyrût: Muesesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, 2002/1422, s. 171.

¹¹⁸ el-Câbirî, **a.g.e.**, s. 275.

¹¹⁹ Hâlid b. Süleymân el-Müzeyni, **el-Muharrer fi Esbâbi Nüzûli'l-Kur'ân**, Daru İbnü'l-Cevzî, 1427, Cilt 2, s. 690.

¹²⁰ İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 139.

¹²¹ Vâhidî, **a.g.e.**, s. 309; Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî el-Kureşî el-Bağdadî, **Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr**, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983/1403, Cilt 5, s. 251-252.

üzerine Habbâb, Allah’a yemin olsun ki sen ölüp tekrar dirilinceye kadar Muhammed’i inkâr etmem şeklinde cevap vermiştir. Âs b. Vâil’in; Öyle ise ben öldükten sonra tekrar dirildiğim zaman sen bana gelirsin; o zaman benim malım ve evlâdım çok olacaktır. Orada sana olan borcumu öderim” demesi üzerine “*Âyetlerimizi inkâr eden ve mutlaka bana mal ve evlât verilecektir diyen adamı gördün mü!*” meâlindeki 77. âyet nâzil olmuştur.¹²² Yukarıda İfade edilen nüzûl sebebi âyetin muhtevası ile uyumluluk arz etmektedir.

Abdurrahman b. Avf Medine’ye hicret ettiğinde, Mekke’de kalan arkadaşları Şeybe ibni Rebia, Utbe ibni Rebia ve Ümeyye ibni Halef’i özlemiş, bunun üzerine sûrenin, “*İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır*” meâlindeki 96. âyeti nâzil olmuştur.¹²³ Ancak bu rivayetin senesinde bulunan Abdulaziz b. ‘İmran adındaki zatın rivayetlerinin metruk olması ve rivayetlerinde çokça hataya düşmesi sebebiyle nakledilen rivayetin çok zayıf olduğu ifade edilmiştir.¹²⁴

1.2.1.3. Sûredeki Mukataa Harfleri Hakkında Müfessirlerin Görüşleri

Bu terkip, harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile kesilmiş, ayrılmış manasındaki mukataa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır.¹²⁵ Bu harfler harekeli değil de kendi isimleriyle telaffuz edildiği için hecelenerek ve ayrı ayrı okunur. Telaffuz esnasında harfler arasında kopukluk meydana geldiği için ayrı/kesik harfler manasına gelen hurûf-u mukataa tamlamasıyla isimlendirilmiştir.¹²⁶ Kur’ân’da bu harfler 27 tanesi Mekki, 2 tanesi Medeni olmak üzere toplamda 29 sûrenin başında yer almaktadır.¹²⁷ Bu sûrelerden bir tanesi olup, içerisinde en fazla hurûf-ı mukataa barındıran sûre ise araştırma konumuz olan Meryem sûresidir. Bu harfler كيعص olmak üzere beş harften oluşmaktadır.

¹²² Vâhidî, **a.g.e.**, s. 310; Bedrettin Çetiner, **Esbab-ı Nuzûl**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016, Cilt 2, s. 595.

¹²³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (thk.), Kahire: Dâru Hecer, 2001/1422, Cilt 15, s. 644; Suyûtî, **Lûbab**, 172.

¹²⁴ Selim b. ‘İd el-Hilâlî -Muhammed b. Musa Âl-i Nasr, **el-İstî‘âb fî Beyâni’l-Esbâb**, Dâru İbnu’l-Cevzî, 1425, Cilt 3, s. 483 (3 nolu dipnot).

¹²⁵ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukataa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 18, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 401.

¹²⁶ Abdülcelil Bilgin, **Kur’an’ı Tanımak: Tarih-Dil-Yorum**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2018 s. 146.

¹²⁷ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 134-135.

Âlimler bu harflerle ilgili temelde iki tutum sergilemiştir. Onlara anlam veren ve vermeyenler. Anlam vermeyenlere göre bu harfler, manalarını yalnızca Allah'ın bildiği müteşâbih âyetlerdendir. Hatta bu hususta Hz. Ebubekir'den şöyle bir söz aktarılmaktadır; “Allah'ın her kitapta bir sırrı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki sırrı ise sûre başlarındaki harflerdir.” Anlam verenler ise bu harflerle ne kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.¹²⁸ Bazı müfessirler, Huruf-u Mukataa'nın, Allah'ın isimlerinin içerisinde yer alan harfler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre Kef ile Kebir, Kerîm, Kâfi veya Melik ismi, Ha ile Hâdi veya Allah ismi, Ya ile Hakîm, Rahîm veya Emîn ismi, Ayn ile Alîm, Âlim, Azîz veya Adl ismi ve Sad harfi ile de Sadık, Saduk veya Samet ismi kastedildiği belirtilmiştir. Razi'ye göre bu görüşler zayıftır. Çünkü Allah'ın, dilin ne hakikaten ne de mecazen delalet etmesi mümkün olmayan şeyleri kitaba koymasını düşünülemez. Zira Kef harfinin Kerîm veya Kebir isimlerinden evvel Kâfi ismine yahut Hz. Peygamber, melek, cennet veya cehennem isimlerinden bir isme delaletinin evla olduğu hususu dil açısından izah edilemez. Eğer bu hususa cevaz verirse her zahirin bir batın manası vardır iddiasında olanlara kapı aralamış oluruz.¹²⁹ Müfessirlerden bir kısmı da, bu harflerin Allah'ın kendisiyle yemin ettiği isimler olduğunu ifade etmişlerdir. Hasan ve Mücahit'in görüşü olan dördüncü görüşe göre ise bu harfler, sûrelerin isimleridir. Katâde ise zikredilen görüşlerden ayrı olarak bu harflerin Kur'ân'ın isimleri olduğu görüşündedir. Bazıları da zikredilen teheci harflerinin, Arapların cümlelerinde dikkat çekmek için kullandığı tenbih harfleri olduğunu belirtmişlerdir. Ferrâ ve Kutrub'la birlikte pek çok müfessir tarafından kabul edilen bir diğer görüşe göre bu harfler, Kur'ân'ın i'câzı ile ilgili olup muarızlara meydan okuma ve onları âciz bırakma amacıyla kullanılmıştır.¹³⁰ Bu harflerle bir nevi şöyle denilmiştir:

“Ey insanlar, konuşmanızda ve yazmanızda siz de malzeme olarak bu harfleri kullanıyorsunuz Kur'ân da bu harfleri kullanıyor. Malzeme aynı malzemedir. O halde Kur'ân'ın Allah tarafından olmadığını iddia

¹²⁸ M. Sait Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2014, s. 378.

¹²⁹ Fahrüddîn er-Râzî, **a.g.e.**, Cilt 21, s. 152.

¹³⁰ Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 20-21; Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 205-206.

ediyorsanız, onun bir benzerini getiriniz. Benzerini getiremediğinize göre, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu kabul edin, buna inanın.”¹³¹

1.2.1.4. Sûrede Neshe Konu Edilen Âyetler Hakkında Müfessirlerin Görüşleri

Nesh kelimesi sözlükte izale etmek,¹³² tahvîl etmek¹³³ ve tebdîl¹³⁴ manalarına gelmektedir. Terim olarak ise şer'î bir delilin hükmünün, daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasını ifade etmektedir.¹³⁵ Başka bir deyiş ile bir nassın hükmünü, daha sonra gelen bir nas ile kaldırmaktır.¹³⁶ Esasen şâri' eski hükmün yerine yeni bir hüküm verebileceği gibi yalnızca onu kaldırmakla da yetinebilir. Bu yönüyle nesh, bir ilga işleminden ibarettir. Hükmü kaldıran nassa nâsih, hükmü kaldırılan nassa da mensûh denilmiştir.

Meryem sûresinde beş âyetin nesh edildiğini ifade eden görüşler mevcuttur. Buna göre:

وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar; o gün onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken iş olup bitecektir.”¹³⁷

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًا

“De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim rahmân ona süre versin!”¹³⁸

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا

“Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz onların günlerini sayıyoruz.”¹³⁹

فسوف يلقون غيا

“Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır.”¹⁴⁰

¹³¹ M. Sait Şimşek, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012, Cilt 1, s. 23.

¹³² Ferâhîdî, **Kitâbü'l-'Ayn**, Cilt 4, s. 215.

¹³³ İbni Fâris, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 424.

¹³⁴ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, **Mu'cemu't-Ta'rifât**, Muhammed Sıddık el-Minşavî (thk.), Kahire, Dâru'l-Fazîlet, s. 202.

¹³⁵ Abdullah b. eş-Şeyh Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî eş-Şinkîti, **el-Âyatu'l-Mensûha fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kahire: Mektebetu İbni Teymiyye, s. 22.

¹³⁶ Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s. 122.

¹³⁷ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 39.

¹³⁸ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 75.

¹³⁹ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 84.

¹⁴⁰ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 59.

“İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur.”¹⁴¹

İlk üç âyet, seyf âyeti ile¹⁴² son iki âyet ise artlarından vârid olan âyetler ile nesh edilmiştir.¹⁴³ Ancak İbnu'l-Cevzi bu görüşlere katılmamaktadır. O, bu âyetlerde neshin vuku bulmadığını çeşitli şekillerde izah etmiştir. Örneğin birinci âyette seyf âyetinin neshini gerektirecek her hangi bir sebep olmadığını belirtmiştir. Zira bu âyette ifade edilen inkârcıların ahiret yurdu hakkında uyarılması ile seyf âyetinin dünyadayken onlarla savaşılması gerektiğine dair emri arasında hiçbir çelişkinin olmadığını savunmuştur. Dolayısıyla zikredilen âyetler arasında nesh işlemi söz konusu değildir. Aynı durum ikinci âyet için de söz konusudur. Âyet lafzen emir olsada manen haberîdir. Nitekim haberî cümlelerde nesh vuku bulmaz. O, üçüncü âyetin iki manaya muhtemel olduğunu aktarmıştır. Birinci ihtimale göre “ahirette görecekları azap hakkında acele etme” denilerek ömürlerinin çok çabuk tükeneceği ifade edilmiştir. Bu manaya göre seyf âyeti ile bir tearuz söz konusu olmadığı için âyetin nesh edilmesinden bahsedilemez. İkinci ihtimale göre âyetin manası “Onlarla savaşmak hususunda acele etme” şeklinde olmaktadır. Malum olduğu üzere Meryem sûresi Mekkî bir sûredir. Hz. Peygamber'in Mekke'deyken savaşın gerçekleşmesi hususunda aceleci davranmaktan men edilmesi ile hicretten sonra müşriklerle savaşmakla emrolunması birbirileriyle çelişki oluşturmamaktadır. Müellif İbnu'l-Cevzi açıklamalarıyla, neshi gerektiren herhangi bir sebebin olmadığını delillendirmeye çalışmıştır. Dördüncü âyetin, kendinden sonra gelen istisna edatı ile mensûh olduğu ifade edilmiştir. Ona göre, istisna nesh değildir. Beşinci âyetin ise devamındaki âyetle nesh olduğu iddia edilmiştir. Oysa iki âyet arasında en ufak bir karşıtlık olmadığını belirten Cevzî; âyetin birinde, herkesin cehenneme uğrayacağını ifade edildiğini, diğerinde ise mümin kulların oradan

¹⁴¹ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 71.

¹⁴² Kur'ân, Tevbe Suresi, Ayet 5.

¹⁴³ Hibetullah b Selâme b Nasr el-Mukrî, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh min Kitâbillahi Azze ve Celle**, Zühayr eş-Şaviş-Muhammed Ken'an (thk.), Beyrût: el-Mektebetu'l-İslamî, 1984/1404, s. 118-119; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Abdülgaflar Süleyman el-Bendarî (thk.), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986/1406, s. 44-45; Hibetullah b. Abdurrahim b. İbrâhim Şerefuddin ibni Barizî, **Nâsihu'l-Kur'âni'l-'Azîzi ve Mensûhihi**, Hatim Salih Damin (thk.), Beyrût: Müessesetu'r-Risale, 1998/1418, s. 40; Mer'î b. Yûsuf el-Keremî el-Hanbelî, **Kalâidu'l-Mercân fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûhi mine'l-Kur'ân**, Sami 'Ata Hasan (thk.), Kuveyt: Şirketi Ğarâs, 2008/1429, s. 207.

kurtarılacağına dair haber verildiğini zikretmiştir. Dolayısıyla her iki âyette ihbarîdir. İhbarî cümlelerde nesh gerçekleşmez.

İbnu'l-Cevzî yaptığı değerlendirmelerden sonra bu iddiada olanların Kur'ân'ı gereği gibi kavrayamadıklarından âyetlerle istedikleri gibi oynayan ve mensûh olmayan âyetlerin nesh edildiğini iddia eden cahil bir topluluk olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴ Onun bu kanaatini paylaşan başka âlimler de mevcuttur.¹⁴⁵ Esasen bu eleştirilerinde haklı görünmektedir. Çünkü neshin vukuu için bir takım şartların yerine gelmesi gerekmektedir. Bu şartlar oluşmadan âyetleri neshe tabi tutmak yanlış sonuçlar doğuracaktır. Nâsih ve mensûh âyetler arasında uzlaşa sağlanamayacak derecede çelişki olması, nüzûl itibarıyla mensûh âyet nâsihten önce olması, her iki hüküm de şer'î olması, sahilik açısından nâsih, mensûh seviyesinde veya ondan üstün olması bu şartlar arasında zikredilmektedir.¹⁴⁶ Burada olduğu üzere gerçekte bir tearuz olmadığı halde yüzeysel değerlendirmeler neticesinde âyetleri mensûh saymak ve nesih kapsamında olmayan istisnânın nesih sayılması, zaten tartışmalı bir husus olan nesih konusunu ziyadesiyle çetrefilli hale getirecektir.

1.2.2. Ana Hatlarıyla Meryem Sûresinin İhtiva Ettiği Konular

Meryem sûresini, ana hatlarıyla iki ana bölümde ele almak mümkündür: Peygamber kıssaları (âyet 1-65), öğüt ve uyarılar (âyet 66-98). Birinci bölümün 1-15. âyetlerinde Hz. Zekeriyâ ile oğlu Yahyâ kıssasına temas edilmiştir. Kıssa yüce Allah'ın Zekeriyâ'ya olan rahmeti ile başlamaktadır. Zekeriyâ'nın ilerlemiş yaşına ve eşinin kısır olmasına rağmen kendisi ve Yakup hanedanına vâris olacak bir evlat istemesi ve Hz. Yahyâ'nın mucizevî bir doğumla dünyaya gelişi anlatılır. Yahyâ'nın doğum kıssasının Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili bölümden önce anlatılması, bu iki kıssanın birbirine olan benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Âl-i İmrân sûresinin 35. âyetinden itibaren anlatılan ve Enbiyâ sûresi 89-91. âyet aralığında anlatılan kıssada art arda anlatılmaları bu münasebeti açıklamaktadır. Dolayısıyla iki kıssadaki bu birliktelik, İsa'nın doğumunun benzeri ilâhî bir mucizenin daha önce meydana geldiğini

¹⁴⁴ Ebü'l-Ferec ibnü'l-Cevzî, **Nevâsihu'l-Kur'ân**, Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (thk.), Dimeşk: Dâru's-Sekafeti'l-Arabiyye, 1990/1411, s. 462-464.

¹⁴⁵ Ebü Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, **el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhih**, Ahmet Hasan Ferhat (thk.), Cidde: Dâru'l-Menare, 1986/1406, s. 345-346.

¹⁴⁶ M. Sait Şimşek, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016, s. 89.

vurgulama amacı taşımaktadır.¹⁴⁷ Aslında bu tertip bize bir öğretim/anlatım perspektifi de sunmaktadır. Zira insanlar nezdinde bir çocuğun babasız doğması, yaşlı bir anne babadan doğmasına nispetle daha ilginçtir. Dolayısıyla anlatımda kolaydan zora doğru bir tadrîcîlik gözetilmiştir.¹⁴⁸

Ardından sûrenin 16-40. âyetleri aralığında bu kıssaya göre daha ilginç ve mûcizevî olan Meryem ve Îsâ kıssasına temas edilir. Hz. Meryem'in iffeti, kocası olmadan hamile kalması ve Îsâ (a.s)'nın babasız dünyaya gelmesi zikredilir. İnsanların bu duruma sert bir tepki göstermesine karşılık, Îsâ (a.s)'ın annesini aklamak için konuşması, kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylemesiyle kendisini birtakım vasıflarla nitelemesi anlatılır. Sûrenin, “*İşte, hakkında şüphe ettikleri Allah'ın kelâmı, Meryem oğlu Îsâ budur*” meâlindeki 34. âyeti, bu kıssanın hedefinin muhatapları ihtilâfa düştükleri hususta aydınlatmak olduğuna işaret etmektedir.¹⁴⁹ Ayrıca Allah'ın bir çocuk edinmekten münezzehe olduğu vurgulanarak, Îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiasının çok çirkin bir iddia olduğu belirtilmiştir. Bu kıssada sıralanan âyetler, hıristiyanlara sapkın inançlarından dönmeleri için yol göstererek onları hak dine girmeye böylece içinde buldukları ihtilâflardan kurtulmaya teşvik etmekte, yahudilerin de Hz. Îsâ ve annesi hakkındaki çirkin iftiralarına cevap vermektedir.¹⁵⁰

Bu âyetlerde şu mesajlar verilmiştir: “Bugün kendilerine anlatılan bu gerçekleri duymazlıktan ve görmezlikten geliyorlar. Ama Allah'ın huzuruna çıktıkları gün sen onların nasıl da güzel güzel işitip güzel güzel gördüklerine şahit olacaksın. Orada bu anlatılan gerçeklere karşı ağızlarını açamayacak, sözü sağa sola bükemeyecekler. O gün tam bir şaşkınlık içerisinde olacaklar. Duymazlıktan ve görmezlikten geliyorlar ama sen yine de şaşkın kalacakları gün konusunda onları uyar. Onlar gaflet içerisinde oyalanıp dururken bir bakacaklar ki iş işten geçmiş, Allah, yeryüzünü ve üzerinde yaşayanları devralmış ve onları hesaba çekmektedir.”¹⁵¹

¹⁴⁷ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, **Tefsîrü'l-*Qur'ân*'i-'Azîm**, Sâmi b. Muhammed es-Selâme (thk.), Riyad: Dâru Tayyibe, 1999/1420, Cilt 5, s. 218; Yaşaroğlu, “Meryem Sûresi”, **DİA**, Cilt 29, s. 242.

¹⁴⁸ Fahrüddîn er-Râzî, **a.g.e.**, Cilt 21, s. 167.

¹⁴⁹ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, **el-Mîzân fi Tefsîri'l-*Qur'ân***, Beyrût: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, 1997/1417, Cilt 14, s. 47; Yaşaroğlu, “Meryem Sûresi”, **DİA**, Cilt 29, s. 242.

¹⁵⁰ Yaşaroğlu, “Meryem Sûresi”, **DİA**, Cilt 29, s. 242.

¹⁵¹ Şimşek, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 305.

Sûrenin devam eden âyetlerinde (41-50) Hz. İbrâhim ile babası arasında vaki olan şirk ve tevhit mücadelesi anlatılır. Meryem-İsâ (a.s) kıssasından sonra bu kıssanın zikredilmesi oldukça manidardır. Zira hıristiyanlar, kan ve etten müteşekkil Meryem ve İsâ (a.s)'ya kutsallık atfederek, onları beşer üstü bir alana, ilahlık konumuna yükseltirlerken, Mekkeli müşrikler, taştan tahtadan oluşan putlarına ilahlık atfederek putların, Allah'ın yanında kendileri için şefaati olacakları inancındaydılar.¹⁵² Oysaki İbrâhim (a.s), Kur'ân pasajlarında aktarıldığı üzere rabbini arayan ve yeri geldiğinde putları balta ile parçalayan¹⁵³ bir tevhit kahramanıdır. Binaenaleyh İbrâhim (a.s)'in Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta çok önemli bir peygamber olmasının yanında Arapların da en büyük atası olma özelliği dikkate alındığında, bu sûrede onun babasıyla yaptığı tartışmanın bir bakıma Mekkeli müşriklere, ehl-i kitâb'a ve özellikle hıristiyanlara yönelik bir mesaj niteliğinde olduğu anlaşılır. Kıssanın sonunda İbrâhim'in her ifadesinde *babacığım* şeklinde çok yumuşak bir üslup kullanmasına karşın, babasının inadından dönmemesi, kaba ve tehditkâr ifadelerle İbrâhim'i kovması anlatılır. Hz. İbrâhim, kavminden gördüğü baskılar neticesinde memleketinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum, bir anlamda kavminin işkence ve baskılarından dolayı Habeşistan'a sığınan Müslümanlar için bir teselli niteliğindedir. Çünkü Mekkeli müşriklere, Hz. İbrâhim'e işkence yapanların konumunda oldukları hatırlatılmaktadır. Ardından teselli olması için İbrâhim (a.s)'e İshak ve Yakup'un evlat olarak verildiği ve her birinin peygamberlikle lütuflandırıldığı anlatılır.¹⁵⁴

Kıssaların son bölümünde (51-65) Hz. Mûsâ, Hârûn, İsmâil ve İdrîs'e de işaret edilmekte ve bu peygamberler güzel nitelikler ile anılmaktadır. Sûrenin yaklaşık üçte ikilik kısmını oluşturan bu kıssalar ile risâletin bir olduğu, bütün peygamberlerin, insanları şirk ve küfür bataklığından kurtarmak ve tevhide davet etmek üzere geldiği, namaz kılma ve zekât vermeye emrolunduğu, ancak daha sonraki nesillerin bu yoldan saptığı vurgulanmaktadır. Peygamberlerin davetine uyanların cennet ile mükâfatlandırılacağı, bu davete kulak asmayanların ise cehennem ile cezalandırılacağı ifade edilmektedir. Son âyette ise göklerin, yerin ve ikisi arasında mevcut tüm

¹⁵² Kur'ân, Yunus Suresi, Ayet 18.

¹⁵³ Kur'ân, Saffat Suresi, Ayet 93.

¹⁵⁴ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 190; Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", DİA, Cilt 29, s. 242.

varlıkların rabbinin Allah olduğu hatırlatılarak, Hz. Peygamber'e ibadetlere devam etmesi ve bu hususta sabırlı olması gerektiği emredilmektedir.¹⁵⁵

Sûrenin son pasajında (66-98) ise müşriklerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesi, bu inkârlarına verilen cevaplar ve dirilişten sonra yaşanacak bazı sahnelere temas edilmektedir. Ayrıca inkârcıların kuruntularının hüsrarla neticeleneceği buna karşılık güzel bir âkıbetin müttakileri beklediği ifade edilmektedir. Sûrenin başlarında yumuşak bir tarzda reddedilen şirk burada daha açık bir şekilde ortaya konmuş, Allah'a çocuk ve ortak nispet edenler sert bir üslûpla eleştirilmiştir. İnanıp faydalı işler yapanlara Allah'ın sevgi bahşedeceği, takvâ sahiplerini müjdelemek ve inatçı toplumu da uyarmak üzere Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'in lisânı ile kolaylaştırıldığı belirtilmiştir. Sûrenin son pasajlarında son bir defa daha uyarılan insanlara, Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve gönderdiği elçilerinin uyarılarını dinlemeyen pek çok topluluğun helâk edildiği hatırlatılmıştır. Böylece Kur'ân'ın uyarılarına kulak vermeyenlerin, yeryüzünden ve tarih sahnesinden silinip giden nice nesillerle aynı âkıbete duçar olacaklarına dikkat çekilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1435/2014, Cilt 2, s. 684; Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **DİA**, Cilt 29, s. 243.

¹⁵⁶ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrıçı vd., **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Ankara: DİB Yayınları, 2020, Cilt 3, s. 621; Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", **DİA**, Cilt 29, s. 242.

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ BAĞLAMINDA HABERÎ, İNŞÂÎ CÜMLELERİN VE İSNAD'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

2.1. HABER CÜMLESİNİN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

Meânî ilminde cümleler haberî ve inşâî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir cümlede sözü söyleyen kimse için; o, bu sözünde doğru söylemiştir veya yalancıdır denilebilirse, bu cümlede haberî cümle denilir.¹⁵⁷ Bir haberin doğru olması için vakıa ile uyumlu olması gerekmektedir. Şayet vakıa ile uyumlu değilse söylenen söz yalan, söyleyen kişi ise yalancı olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁸ Örneğin “ilim faydalıdır” denildiğinde, bu söz vakıaya uygun olduğu için doğru, “cehalet faydalıdır” sözü ise vakıaya uygun olmadığı için yalan olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁹

Kimi âlimler ise, haberin doğru veya yanlış olmasının ölçütünü verilen haberin, haberî veren kimsenin inancına uygun olup olmamasına göre değerlendirmişlerdir. Buna göre haber olarak verilen bilgi yanlış olsa bile, şayet aktarılan malumat, haberî verenin inancına uygun ise doğru olarak nitelenmiştir. Bu görüşü benimseyenler Münâfikûn sûresinin “*Münâfiklar sana geldiklerinde, “Şahitlik ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münâfiklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler”*¹⁶⁰ âyetini düşüncelerine delil olarak ileri sürmektedirler. Zira münâfikların “*Şahitlik ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin*” sözü her ne kadar vakıaya uygun olsa da, inançları ile uyuşmadığı için Allah tarafından onlar yalancı olarak nitelendirilmişlerdir.¹⁶¹

Kur'ân'da ihbarî cümle kullanımı oldukça yaygındır. Meryem sûresinde de bu üslubun pek çok örneği mevcuttur. Bu örneklerden bir tanesi şu âyet-i kerîmedir;

¹⁵⁷ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, **Delâ'ilü'l-i'câz**, Ebû Fihri Mahmûd b. Muhammed Şâkir (thk.), Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 1375, s. 528; Kazvîni, el-İzâh, s. 25; İbn Fâris, **es-Sâhibî**, s. 174; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 46; Abdülaziz b. Ali el-Harbî, **el-Belâgatü'l-Müeyyere**, Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2011/1432, s. 42; Nusrettin Bolelli, **Belâgat: (Beyân-Meânî-Bedî' İlimleri) Arap edebiyâtı**, İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 2017, s. 189.

¹⁵⁸ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 38; a. mlf, **el-İzâh**, s. 25; et-Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 36; Muhammed Ahmet Kâsım-Muhyiddin Dîb, **'Ulûmü'l-Belâga (el-Bedî',el-Beyân ve el-Meânî)**, Trablus: el-Müessetu'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003, s. 269.

¹⁵⁹ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁶⁰ **Kur'ân**, Münâfikûn Suresi, Ayet 1.

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Kazvîni, el-İzâh, s. 25.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا

“Nihâyet İbrâhim onlardan ve Allah’ın dışında taptıklarından uzaklaşınca, biz ona İshak ve Ya’kûb’u bahşettik, her birini peygamber yaptık.”¹⁶²

Hiz. İbrâhim’in babasını tevhit inancına davet etmesi üzerine babası, kendisine çok sert davranmış ve tehditkâr ifadeler kullanmıştır. Nihâyetinde onu yurdundan göç etmeye zorlamıştır. Bunun üzerine O, yurdundan ve kavminden uzaklaşmıştır. Yüce Allah bu âyet ile efendimize, böyle bir durumda Hiz. İbrâhim’i yalnız bırakmadığını bilakis yaşadığı bu sıkıntılı süreçte ona evlat olarak İshak’ı ve onun soyundan olan Ya’kûb’u bahşettiğini, onu peygamberlikle desteklediğini, bu yüce makamı onun soyundan devam ettirdiğini haber vermiştir. Böylece Yüce Allah efendimize, İbrâhim’i zor zamanlarında yalnız bırakmadığı gibi kendisini de desteksiz bırakmayacağını zımnen bildirmekte ve onu teselli etmektedir.¹⁶³

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Vaktaki onları ve Allahtan başka taptıklarını bırakıp çekildi, bizde ona İshakı ve Ya’kubu bahşeyledik ve her birini birer Peygamber yaptık”

S. Ateş; “İşte onlardan ve onların Allah’tan başka taptıklarından ayrılınca biz ona İshak’ı ve (İshak’ın oğlu) Ya’kub’u armağan ettik ve hepsini de peygamber yaptık.”

Kur’an Yolu; “Nihayet İbrâhim onlardan ve Allah’ın dışında taptıklarından uzaklaşınca, biz ona İshak ve Ya’kûb’u bahşettik, her birini peygamber yaptık.”

M. Öztürk; “İbrahim onları ve dolayısıyla onların Allah’ı bırakıp tapındıkları putları terk edip gittikten sonra biz ona İshak’ı, ardından [torunu] Yakub’u bahşettik ve bunların her ikisine de peygamberlik lütfettik.”

Meâller, âyetteki haberi üslubu isabetli bir şekilde yansıtmışlardır.

2.1.1. Haber Cümlesinin Kuruluş Gayeleri

Haberî cümlede esas olan iki gaye ile söylenmesidir. Bunlar fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haberdir.

¹⁶² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 49.

¹⁶³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Atıyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz**, el-Ensârî, Abdullah b. İbrahim, Muhammed eş-Şafî el-Sadık el-Anânî vd. (thk.), Katar: Matbuatü Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şüünü'd-Diniyye, 2007/1428, Cilt 6, s. 39.

2.1.1.1. Fâide-i Haber

Haber, herhangi bir cümlede bulunan bir hükmü muhataba öğretmek gayesi ile söylenmiş ise buna, fâide-i haber (haberîn faydası) denilir.¹⁶⁴ Örneğin Hz. Ömer'in ne zaman vefat ettiğini bilmeyen birisine “Hz. Ömer, hicretin 23. senesinde vefat etmiştir.” denildiğinde fâide-i haber kabilinden bir cümle kurulmuş olur. Bu konuya şu âyetler misal olarak verilebilir;

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

“Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”¹⁶⁵

Bu âyette yüce Allah, Hz. Yahyâ'ya henüz çocukken hikmeti verdiğini bildirmektedir. Bu hususla alakalı önceden efendimizin bir bilgisi yoktu. Dolayısıyla Allah, efendimize bilmediği bir hükmü haber vermektedir. Neticede bu, fâide-i haber türünden bir haber olmaktadır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ey Yahya! kitabı kuvvetle tut (dedik) ve daha sabiy iken ona hikmet verdik”¹⁶⁶

S. Ateş; “Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut (Onun emirlerini uygula!) (dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik.”¹⁶⁷

Kur'an Yolu; “Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”¹⁶⁸

M. Öztürk; [Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik]: “Ey Yahya! Ciddiyet ve samimiyetle Tevrat'a uy; peygamberlik mirasına sahip çık. [Yahya bu

¹⁶⁴ Kazvîni, el-Îzâh, s. 27; Abdülaziz 'Atik, a.g.e., s. 50; 'Abdü'l-Müteâl es- Sa'îdi, el-Belâgatü'l-'Aliye: 'İlmü'l-Meânî, Abdülkadir Hüseyin (thk.), Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1991/1411, s. 60; Kâsım-Dîb, a.g.e., s. 270.

¹⁶⁵ Kur'an, Meryem Suresi, Ayet 12.

¹⁶⁶ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, 1979, Cilt 5, s. 3299.

¹⁶⁷ Süleyman Ateş, Kur'an'ı Kerîm ve Yüce Meâli, İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2012, s. 304.

¹⁶⁸ Hayrettin Karaman vd., Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir, Cilt 3, s. 588.

mirasa layık biriydi]. Çünkü biz ona daha küçük bir çocukken sağlam bir akıl, idrak ve anlayış kabiliyeti vermiştik.”¹⁶⁹

Âyetteki fâide-i haber üslubu, yukarıdaki meâllerde isabetli bir şekilde yansıtılmıştır.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne ulaşıldığında, vay o inkârcıların haline!”¹⁷⁰

Yüce Allah 35. âyetten itibaren Hz. İsâ hakkında bir takım haberler vermiştir. Sözelimi Hz. Meryem kucağında bir çocukla gelince, kavmi ona iftira isnadında bulunmuştur. Ancak o bu iftiraya cevap vermeyip çocuğu işaret etmekle yetinmiştir. Bunun üzerine birtakım hakikatleri bildirmek üzere, Hz. İsâ mûcize eseri olarak konuşturulmuştur. Böylece konuşma çağında olmamasına rağmen İsâ, hem Allah’ın kulu ve elçisi olduğunu hem de Allah’ın, kendisinin olduğu kadar hem de onların da yegâne rabbi olduğunu belirtmiştir. Nitekim bunun uyulması gereken dosdoğru yol olduğunu dile getirmiştir. Yüce Allah bu âyette *ahzâb* şeklinde ifade edilen grupların, kendilerine verilen bütün haberlere rağmen doğru yoldan ayrıldıklarını ve Hz. İsâ hakkında ayrılığa düştüklerini efendimize ve müminlere haber vermektedir.¹⁷¹

Müfessirler âyetteki الْأَحْزَابُ/ gruplar ile kimlerin kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bazılarına göre gruplardan maksat yalnızca Hıristiyanlığın kendi iç ihtilâfından doğan gruplarıdır. Bunlar, Hz. İsâ aralarında iken herhangi bir ihtilâfa düşmemiş, ancak göğe yükseltildikten sonra onun hakkında ihtilâf etmişlerdir. Hıristiyanlar İsâ hakkında, Allah’ın oğlu olduğunu iddia eden Nestûriler, ilahın bizatihi kendisi olduğunu öne süren Ya’kûbîler ile Allah’ın kulu ve elçisi olduğunu dile getiren Milkanîler olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır.¹⁷² Kimi müfessireler de bu grupların

¹⁶⁹ Mustafa Öztürk, **Kur’an’ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri**, Ankara: Ankara Okulu, 2016, s. 348.

¹⁷⁰ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 37.

¹⁷¹ İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 105.

¹⁷² Vâhidî, **el-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, Safvân Adnân Dâvûdî (thk.), Dimeşk-Beyrût: Dârü’l-Kalem-ed- Dârü’s-Şâmiyye, 1995/1415, s. 681; Begavî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 231; Celâleddin Muhammed b. Ahmet b. Muhammed el-Mahallî- Suyûtî, **Tefsîrû’l-Celâleyn**, Beyrût: Dâru İbni Kesir, 2013, s. 307; Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem’ânî, **Tefsîrû’l-‘Kur’ân**, Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas (thk.), Riyad: Dârü’l-Vatan, 1997/1418, Cilt 3, s. 292; İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 106; Muhammed Seyyid Tantâvî, **et-Tefsîrû’l-Vâsit li’l-‘Kur’âni’l-Kerîm**, Kahire:

hıristiyanlar ve yahudiler olduğunu ifade etmişlerdir. Hıristiyanlar yukarıda zikrettiğimiz görüşleri ileri sürerken, yahudiler onun veled-i zinâ olduğu iftirasında bulunacak kadar ileri gitmişlerdir. Bu durum aralarında ihtilâfa düşmüşlerine sebebiyet vermiştir.¹⁷³

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sonra hizibler kendi aralarında ihtilâfa düştüler, artık büyük bir günün görülecek hâilesinden veyl o küfredenlere”

S. Ateş; “Kendi aralarından hizipler, ayrılığa düştüler. Artık büyük bir günü görmekten ötürü vay kafirlerin haline!”

Kur’an Yolu; “Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne ulaşıldığında, vay o inkârcıların haline!”

M. Öztürk; “Bu gerçeğe rağmen birtakım zümreler İsa hakkında kendi aralarında anlaşmazlıklara düştüler. Bütün gerçeklerin ayan beyan ortaya çıkacağı o müthiş kıyamet ve hesap günü gelip çattığı zaman, İsa hakkındaki gerçekleri inkâr edenlerin vay hallerine!”

Fâide-i haber üslubu, yukarıdaki meâllerde isabetli bir şekilde yansıtılmıştır.

2.1.1.2. Lâzım-ı Fâide-i Haber

Mütekellimin, muhatabın bildiği bir durumu kendisinin de bildiğini ifade etmek için söylemiş olduğu habere, lâzım-ı fâide-i haber denir.¹⁷⁴ Kur’ân’ı ezberlemiş olan bir kimseye “sen Kur’ân’ı ezberlemiştin” demek gibi. Aslında muhatap bu tür cümlelerde ifade edilen hükmü bilmektedir. Mütekellim’in gayesi bu hükmü bildiğini karşıya iletme olduğundan herhangi bir öğretme ameliyesi gerçekleşmemektedir.¹⁷⁵

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

Dâru’l-Mearif, 1992/1412, Cilt 9, s. 37; Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979, Cilt 5, s. 19.

¹⁷³ Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverî el-Basrî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye-Müessesetü’l-Kütubi’s-Sekafiyye, Cilt 3, s. 372; İbni Atıyye, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 33; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 454; İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 231; Bikâî, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 198; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 410; Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî eş-Şinkîti, **Edvâ’ü’l-Beyân fi İzâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân**, Bekir b. Abdullah Ebu Zeyd (thk.), Dâru ‘İlmi’l-Fevâid, Cilt 4, s. 349.

¹⁷⁴ Kazvîni, **el-İzâh**, s. 27; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Aliye**, s. 60; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁷⁵ Teftâzânî, **a.g.e.**, s. 39; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 270.

“Rabbim! demişti, benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim.”¹⁷⁶

Bu âyet, lâzimu’l-fâide nev‘inden bir haberdır. Zira Zekeriyâ (a.s) bu âyette birtakım hallerini dile getirmektedir. Hâlbuki kendisini yaratan Allah, onun bu durumunu yani kemiklerinin zayıfladığını, saçlarının beyazladığını elbette en iyi şekilde bilmektedir. Öyleyse Zekeriyâ (a.s)’ın, Allah’ın bildiği bir şeyi ona haber vermesindeki amacı, Allah’ı bilmediği bir hususta bilgilendirme olmayıp, kendisinin bir yaratılan olarak ne kadar zayıf ve aciz olduğunun farkında olduğunu göstermektir.¹⁷⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden, ve baş bembeyaz alev aldı, sana duâ ile ise rabbim hiç bir zaman bedbaht olmadım”

S. Ateş; “Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabb’im, sana dua ile hiçbir zaman bahtsız olmadım (her dua ettikçe kabul buyurdun, beni istediğimden mahrum etmedin.)”

Kur’an Yolu; “Rabbim! demişti, Benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim.”

M. Öztürk; “Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı; saçım-sakalım ağardı. Rabbim! Bu zamana kadar sana kaç kez el açıp yakardıysam eli boş döndüğüm hiç olmadı.”

Yukarıdaki müellifler, âyette ifade edilen lâzım-ı fâide-i haberi meâllerine yansıtılmışlardır.

2.1.1.3. Haber Cümlelerinin Farklı Anlamlar İfade Etmesi

Haber cümlesi, esas iki gaye olan fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haber dışında merhamet dileme, zayıf ve güçsüz olduğunu açıklama, üzüntüsünü belirtme, iftihar etme, çalışmaya ve çabalamaya teşvik etme gibi birtakım gayeler için de kullanılmaktadır. Kimi müellifler bu gayeleri on dokuza kadar çıkarmıştır.¹⁷⁸ Bu

¹⁷⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 4.

¹⁷⁷ İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 64; Bekrî Şeyh Emîn, a.g.e., s. 58.

¹⁷⁸ Matlûb, a.g.e., s. 103-105.

hedefler, ancak karîne ve siyak ile anlaşılmalıdır.¹⁷⁹ Haber cümlesinin bu gayelerle kullanımını Meryem sûresinde de mevcuttur. Şimdi bu kullanımla ilgili örneklere değinilecektir.

a. Zayıf ve güçsüz olduğunu açıklamak

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا

“Ey Rabb'im! diye yalvarmıştı, Doğrusu, -yaşlılıktan- kemiklerim iyice gevşedi, saçlarıma aklar düştü.”¹⁸⁰

İnsan, sınırları olan bir varlık olduğundan istediği her şeyi elde etmeye güç yetiremez. Bu nedenle çarelerin tükendiği yerde, her şeye gücü yeten yaratıcısına yönelir. Yaşı bir hayli ilerlemiş, kemikleri zayıflamış, eşi kısır, çocuk hasreti çeken bir peygamber olan Hz. Zekeriyâ da, bu âyet-i kerîmede aktarıldığı üzere zayıflığını dile getirmiştir. Acziyetini “kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı”¹⁸¹ ifadeleri ile tasvir etmiştir. Saçların ağarması ve bedeni ayakta tutan kemik yapısının zayıflaması, takatten düşme ve yaşlılığın en belirgin özellikleridir. Durumu yansıtması açısından bu iki ifadenin kullanılması gayet manidardır. Zira Hz. Zekeriyâ bu ifadelerle, bir nevi zahiri sebeplerden sıyrılarak, Allah'ın güç ve kudretine sığındığını ima etmek ve duasının etkinliğini pekiştirmek istemiştir.¹⁸² Neticede bu ihbarî cümle, asıl anlamı dışında zayıf ve güçsüz olduğunu ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden ve baş bembeyaz alev aldı.”

S. Ateş; “Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.”

Kur'an Yolu; “Rabbim! demişti, benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı.”

¹⁷⁹ Hâşimî, a.g.e., s. 64-65.

¹⁸⁰ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 4.

¹⁸¹ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا yaşlanmayı ifade ettiği için “saçlarım ağardı” şeklinde çevirdiğimiz bu deyim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülcélil Bilgin, Kur'ân'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 76-78.

¹⁸² Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 155; İbni Kesîr, a.g.e., Cilt 5, s. 212.

M. Öztürk; “Vaktiyle Zekeriyya içten içe rabbine şöyle yakardı: Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı; saçım-sakalım ağardı.”

M. Öztürk’ün tercümesi, Hz. Zekeriyyâ’nın zayıf durumda olmasını izah etmesi açısından arzu edilen ideal bir tercümedir. Kur’an Yolu meâlinde de bu anlam kısmen aktarılmak istense de arzu edilen seviyede değildir. Çünkü bu meâlde, M. Öztürk’ün meâlindeki “artık gücüm-kuvvetim kalmadı” tarzında Hz. Zekeriyyâ’nın zayıflığını yansıtacak bir ifade bulunmamaktadır. Elmalı ve S. Ateş’in meâllerindeki “baş bembeyaz alev aldı” ve “baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu” gibi ifadeler okuyucunun rahatlıkla faydalanabileceği ve âyetten kastedileni anlayabileceği ifadeler değildir.

b. Tehdit/Va’id

كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا

“Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini (kendisinden intikam almak için aleyhinde delil olarak) yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız.”¹⁸³

Önceden de aktarıldığı üzere bu âyetin sebab-i nüzûlü ile ilgili olarak şöyle bir olay anlatılmıştır; “Fakir bir müslüman olup Mekke’de demircilikle meşgul olan Habbâb b. Eret’in, yaptığı bir işten dolayı, müşriklerin ileri gelenlerinden Âs b. Vâil’den alacağı vardı. Habbâb alacağını isteyince, Âs ona, Hz. Muhammed’i reddetmedikçe borcunu ödemeyeceğini söylemişti. Habbâb da Allah’a yemin ederim ki sen ölüp tekrar dirilinceye kadar onu asla inkâr etmem dedi. Âs, gerçekten ben ölüp tekrar dirilecek miyim? diye sordu. Habbâb da evet demiştir. Âs, öyle ise benim orada mutlaka malım ve evlâdım olacaktır; o zaman sana olan borcumu öderim! şeklinde cevap vermiştir.”¹⁸⁴

Aktarılan olaya binaen nâzil olduğu ifade edilen âyet, سَنَكْتُبُ ifadesinde gelecek zamana delalet eden “س” tenfis harfinden dolayı ilk bakışta, Âs b. Vâil’in sarf ettiği sözlerin şimdi değil de, ileride kayda alınacağı biçiminde anlaşılmaktadır. Oysa diğer âyetlerden anladığımız kadarıyla mükelleflerin söylediği sözler, yanlarında bulunan gözetleyici melekler tarafından hemen kaleme alınmaktadır.¹⁸⁵ Öyleyse “biz onun söylediklerini yazacağız” ifadesi ile bu işlemin ilerleyen zamanlarda gerçekleşeceğini

¹⁸³ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 79.

¹⁸⁴ Buhârî, “Tefsîr”, 208.

¹⁸⁵ Kur’ân, Kaf Suresi, Ayet 18.

haber vermek dışında bir şey kastedilmiş olmalıdır. O da tehdit manasıdır. Bu kullanım tıpkı kendisine karşı suç işlenen bir kimsenin muhatabını tehdit ederek “senden intikam alacağım” demesine benzemektedir. İntikam almak isteyen kimse bu ifadesiyle “şuan değil ileride senden intikamımı alacağım” manasından ziyade “ne kadar sürerse sürsün senden muhakkak öcümü alacağım” demek istemiştir. Aynı şekilde âyetteki **سَنَكْتُبُ** ifadesinin “ileride yazacağız” manasından ziyade tehdit bildiren bir ifade olarak anlaşılması daha uygun görünmektedir.¹⁸⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hayır biz onun dediğini yazacağız ve kendisine azâbdan bir med çekeceğiz”

S. Ateş; “Hayır (yanılıyor), biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız.”

Kur’an Yolu; “Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız.”

M. Öztürk; “Yoo! Biz onun bu sözlerini amel defterine kaydedeceğiz; azabını da artırdıkça artıracacağız.”

Yukarıdaki müelleriflerden hiçbirisi **سَنَكْتُبُ/ yazacağız** ifadesindeki tehdit manasını meâllerine yansıtmamışlardır. Biz, bu ifadedeki tehdit manasını, âyete verdiğimiz meâlle yansıtmaya çalıştık.

2.1.2. Haber Cümlesinin Kısımları

Haber cümleleri, muhatabın bilgi kapasitesi ve zihinsel becerileri göz önünde bulundurularak kurulmaktadır. Karşımızdaki muhatap söylenilen sözü hemen kabul eden biri olabileceği gibi reddeden veya zihninde bir takım şüpheler meydana gelen biri de olabilir. Dolayısıyla muhatabın durumuna göre söz söylenmelidir. Başka bir ifadeyle nabza göre şerbet verilmelidir. Belâgat dilinde buna muktezâ-yı zahir denmektedir. Muktezâ-yı zâhir, zahiri durumun gerektirdiği şekilde söz söylenmesini ifade etmektedir.¹⁸⁷ Haber cümleleri üç kısma ayrılmaktadır.

¹⁸⁶ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 38-39; Beyzâvî, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 19.

¹⁸⁷ Ali Bulut, **Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015, s. 98.

2.1.2.1. İbtidâî Haber

Muhatap, haberin doğruluğu veya yanlışlığına dair herhangi bir bilgisi olmayan ayrıca kendisinde şüphe ve inkâr emareleri görülmeven bir kimse ise haber ona tekit edatları ile pekiştirilmeden yalın bir şekilde iletilir. Bu neviden olan habere ibtidâî haber denir.¹⁸⁸ Bununla ilgili şu âyetler örnek verilebilir;

ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا

“Bu, rabbinin Zekeriyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır.”¹⁸⁹

Hz. Zekeriyâ, İsrâiloğulları’na gönderilmiş son peygamberlerden biridir. Meryem sûresinde ilk olarak onun kıssası anlatılmaktadır. Muhatap konumunda efendimiz olduğu için, söz tekit edatları kullanılmadan yalın bir şekilde aktarılmıştır. Çünkü bir peygamberin, Allah’tan olan bir haber hususunda şüphe etmesi söz konusu olamaz.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Rabbinin rahmetini bir anış Zekerriya kuluna”

S. Ateş; “Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya rahmetini anıştır.”

Kur’an Yolu; “Bu, rabbinin Zekeriyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Bu âyetler rabbinin Zekeriyya kuluna bahşettiği lütuf ve ihsanın yâdına dairdir.”

Bu âyet, meâllere doğru ifadelerle aktarılmıştır.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ شَيْئًا

“Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsanî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar azgınlıklarının cezasını bulacaklardır. Ancak tövbe eden, iman eden

¹⁸⁸ Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrâhim el-Alevî el-Yemanî, **et-Tırâz el-Mutezammin li Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûm Hakâiki'l-İ'caz**, Mısır: Matbaatu'l-Muktetif, 1332/1914, Cilt 3, s. 254; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 276; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 52-53.

¹⁸⁹ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 2.

ve iyi davranışta bulunan kimseler böyle değildir. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete gireceklerdir.”¹⁹⁰

Peygamberler, insanlığın hidâyeti için Allah tarafından görevlendirilmiş seçkin kullardır. Onlar, Allah’ın emir ve yasaklarını hiç değiştirmeden kavimlerine iletmişlerdir. Ayrıca kulluk görevlerini bihakkın ifa etmeye özen göstermiş ve başkalarına da bu şekilde davranmalarını salık vermişlerdir. Ne var ki elçilerin ardından gelen nesiller içerisinde kulluk görevlerine gereken özeni vermeyip, kendi arzu ve isteklerine uymayı tercih eden kimseler türemiştir. Yüce Allah böyle kimselerin cehennem çukurlarına atılacağını haber vermiştir.¹⁹¹ Buna mukabil iman edip, günahlarından tövbe eden ve iyi davranışta bulunan kimselerin de cennetle mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir.

Zikredilen bu âyet, haberî bir cümledir. Muhatap ise Hz. Peygamber’dir. Yüce Allah, muhatabın verilecek olan haber hususunda hiçbir şüphe ve tereddüt içerisine girmeyeceğini bildiği için haberi, tekit edatları kullanmadan ona bildirmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sonra arkalarından bozuk bir grup halef oldu, namazı zayi’ ettiler ve şehvetleri ardına düştüler, bunlar da «Gayya» yı boylıyacaktı. Ancak tevbe edip iymana gelen ve salih amel işleyenler müstesna, çünkü bunlar zerre kadar hakları yenmiyerek Cennete gireceklerdir”

S. Ateş; “Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır. Ancak tevbe eden, inanan ve iyi işler yapanlar, cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.”

Kur’an Yolu; “Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsanî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır. Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler böyle değildir. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete gireceklerdir.”

M. Öztürk; “Onların ardından öyle kötü bir nesil geldi ki bunlar namazı-niyazı terk ettiler, şehvî arzu ve isteklerine uydular. Bu yüzden, onlar doğru yoldan sapmanın

¹⁹⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 59-60.

¹⁹¹ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 609.

bedelini çok ağır ödeyecekler, cehennemın çukuruna atılacaklar. Ancak günahlarından tövbe edip af dileğiyle Allah'a yönelen, iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan kimselerin akıbeti şüphesiz farklı olacaktır. Böyleleri hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete girecekler.

Elmalı, S. Ateş ve M. Öztürk, bu âyetteki ibtidâî haberi meâllerine güzel bir şekilde yansıtmişlardır. Kur'an Yolu meâli ise âyette tekit unsuru varmışçasına "elbette" şeklinde bir ifade kullanmış böylece ibtidâî haberi tercüme etmede isabet etmemiştir.

2.1.2.2. Talebî Haber

Muhatap, verilen haberin doğruluğu hakkında tereddüt eden ve bu haberi kesinlikle doğru bir şekilde öğrenmek isteyen bir kimse ise bu durumda onun zihnine iyice yerleşmesi için sözü pekiştirmek uygundur. Bu tür haberlere talebî haber denir.¹⁹²

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

"Allah buyurdu ki: Ey Zekeriyâ! Muhakkak ki biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik."¹⁹³

Hz. Zekeriyâ, ilerlemiş yaşına ve hanımının kısır olmasına rağmen, Allah'tan umudunu kesmemiş ve kendisine bir halef vermesi için ona niyazda bulunmuştur. Yüce Allah, onun bu niyazına icabet etmiş ve kendisine bir oğul vereceğini müjdelemiştir. Hiç şüphe yok ki bu harikulâde bir olaydır. Çünkü söz konusu olan, iyice kocamış bir erkek ve kısır bir hanımdır. Bu da çocuğun olmaması için yeterli derecede sebebi var demektir. İnsan tabiatı, bu tür sıra dışı olayları şüphe ile karşılamaya müsaittir. Bu haberin doğruluğuna dair doğabilecek tereddütlerin önünü almak amacıyla Yüce Allah haberi, isim cümlesi şeklinde ve **إِن** edatı ile pekiştirerek aktarmıştır.¹⁹⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "Ey Zekeriyâ! Haberin olsun biz sana bir oğul tebşir ediyoruz, adı Yahya, bundan evvel hiç bir adaş yapmadık ona"

¹⁹² el-Alevî, a.g.e., Cilt 3, s. 254; Kâsım-Dîb, a.g.e., s. 276.

¹⁹³ Kur'an, Meryem Suresi, Ayet 7.

¹⁹⁴ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, Me'âricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2002/1423, Cilt 7, s. 388.

S. Ateş; “(Allah buyurdu): Ey Zekeriyya, biz sana bir oğul müjdeleriz, adı Yahya'dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık (ondan önce kimseye bu adı vermedik.)”

Kur'an Yolu; “Allah buyurdu ki: “Ey Zekeriyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.”

M. Öztürk; “Bunun üzerine [Allah melekler vasıtasıyla] şöyle seslendi: Ey Zekeriyya! Biz sana Yahya adında bir oğlun olacağını müjdeliyoruz. [Bilesin ki] biz bu adı daha önce kimseye vermedik.”

Âyette muhatabın durumu göz önünde bulundurularak kullanılan لَنَا tekit edatı “Muhakkak/şüphesiz/hakikaten” ifadeleri ile tercümeyle edilmeye uygun iken örnek olarak verdiğimiz meâllerde tercümeyle yansıtılmayarak eksik ifade edilmiştir. Meânî ilminin temel hedefi muhatabın durumuna göre söz söyleme esaslarını öğretmektir. Meânî ilminin bu temel özelliği, yukarıda meâllerini verdiğimiz meâl sahipleri tarafından ıskalanmıştır. Halbuki yukarıda verdiğimiz “(Allah buyurdu ki) Ey Zekeriyyâ! Muhakkak ki biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz...” şeklindeki meâl muhatabın durumunu yansıtması açısından daha uygundur.

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا

“Cevabı çocuk verdi: Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum; O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.”¹⁹⁵

Hiz. Meryem, kucağında bir çocukla çıkagelince, kavmi tarafından büyük bir tepkiye ve türlü ithamlara maruz kalmıştır. Ancak yüce Allah'ın, “İnsanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok esirgeyici olan rahmân'a adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım”¹⁹⁶ emrinden dolayı hiç konuşmamış ve kendisini savunmamıştı. Bunun yerine yüce Allah; hem Hiz. Meryem'i tezkiye etmek hem de bir mücize göstermek üzere İsa (a.s)'yı konuştu. Hak Teâlâ, hristiyanların inançlarını tahrif edeceğini, ileride Hiz. İsa'ya ilâh diyecek kadar ileri gideceklerini ezeli ilmiyle bildiği için, evvela ona Allah'ın kulu olduğunu söyletti.¹⁹⁷ O, İsa'nın ilah olmadığını, yalnızca tek ilahın bir kulu olduğu hakikatini, muhatapların iyice anlamasını

¹⁹⁵ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 30.

¹⁹⁶ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 26.

¹⁹⁷ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 598.

hedeflemiştir. Zira konu ile ilgili tereddütlerini ortadan kaldırma ve onun yerine doğru bilginin zihinlerinde iyice yer edinmesini sağlamak amacıyla cümle ٱ tekit edatı ile pekiştirilmiştir. Cümlede sadece bir tekit edatı kullanıldığı için, talebî haber nev'inden bir cümle olmuştur.

Esasen Hz. Meryem kavmi tarafından zinâ etmek gibi ağır bir ithama maruz kalmışken makul olan, Hz. İsâ'nın annesini tezkiye etmesiydi. Ancak o, kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu açıklayarak söze başladı. Böylece Allah hakkındaki ithamları, annesi hakkındaki ithamlara önceleyerek, herhangi birinin Allah'a asla ortak olamayacağını bildirmiş oldu. Allah'ın bu ithamlardan beri kılınması, Hz. İsâ'nın annesinin de beri olmasını gerektirir. Nitekim ortaklardan münezzehe olan Allah, böylesine yüksek makamlara eriştirilmiş bir çocuğu, günahkâr bir kadına bahşetmek suretiyle onu ayrıcalıklı kılmazdı. Ama Allah'ın çocuğu bağışlaması, kadının da tertemiz olmasını ve bu iftiralarından beri olmasını gerektirmektedir. Ancak tersi olsaydı yani sadece Hz. Meryem'e yapılan ithamlar nefyedilseydi bu, onu temize çıkarmak için yeterli olurdu. Ancak Allah'ı bütün ortaklardan münezzehe kılmak için yeterli olmayabilirdi.¹⁹⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “O dedi ki: haberiniz olsun ben Allahın kuluyum, o bana kitab verdi ve beni bir Peygamber yaptı.”

S. Ateş; “(Çocuk): Ben Allah'ın kuluyum, dedi,(O) bana Kitabı verdi, beni peygamber yaptı.”

Kur'an Yolu; “Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitab verdi ve beni peygamber yaptı.”

M. Öztürk; “Derken, çocuk [İsâ] konuşmaya başladı: Ben Allah'ın kuluyum. O beni vahye mazhar kılacak ve peygamberlikle görevlendirecek.”

Âyette, muhattapların tereddütlerini ortadan kaldırmak üzere kullanılan ٱ tekit edatı meâllere yansıtılmamıştır. Yukarıda geçen 7. âyetin açıklamasındaki hususlar burası için de geçerlidir.

¹⁹⁸ Fahrüddin er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 178-179.

2.1.2.3. İnkârî Haber

Muhatap, kendisine iletilecek haberi kolay kolay kabul etmeyecek derecede münkir bir konumda ise durumun gereği ve tepki derecesine göre haber bir, iki veya daha fazla tekit edatıyla pekiştirilir. Buna inkârî haber denir.¹⁹⁹

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ

“Şüphesiz yeryüzü ve onun üzerinde bulunan kimselere biz vâris olacağız biz. Onlar yalnızca bize döndürüleceklerdir”²⁰⁰

Yüce Allah tek yaratıcı, yegâne mâlik ve sınırsız tasarruf sahibi olduğunu bu âyetle bildirmektedir. Nitekim kıyametin kopmasıyla bütün mahlûkat yok olacaktır. Yeryüzü ve onun üzerinde var olan her şeye, tekrar onun gerçek maliki olan yüce Allah mirasçı olacaktır.²⁰¹ Hâl böyleyken onun mülkünde başkasının mutlak mâlik ve mutasarrıf olduğu düşünülebilir mi?

Öte yandan yüce Allah, kullarını yeryüzünde yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekecek ve herkese amelinin karşılığını verecektir. Müşrikler, hakikatte böyle bir şeyin vuku bulmayacağını iddia etmektedirler. Çünkü Allah’ın yeryüzü ve üzerindeki mirasçı olacağını inkâr etmeleri, aslında onun hiç kimseyi amellerinden dolayı hesaba çekmeyeceği anlamına gelmektedir.²⁰² Onların; “Gerçek olan sadece şu yaşadığımız dünya hayatıdır. Ölür ve yaşarız. Bir daha da diriltilecek değiliz”²⁰³ ve “Bir de şöyle demektirler: Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir. Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok”²⁰⁴ bu ve buna benzer sözleri bu konudaki inançlarını net bir şekilde yansıtmaktadır. Münkir konumunda olan müşriklere yeniden dirilişin hak olduğu ve herkese yaptıklarının karşılığının verileceğine dair hakikat, birden fazla tekit edatı kullanılarak haber verilmektedir. Bu tekit edatları **إِن**, nefsi mütekellim zamiri **نا** yı pekiştirmek üzere kullanılan **نحن** zamiri, cümlenin isim cümlesi olarak kullanılması ve bir de **وَالَّذِينَ يُرْجَعُونَ** cümlesinde ki takdim sebebiyle gerçekleşen kasırdır.

¹⁹⁹ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 254; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 277.

²⁰⁰ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 40.

²⁰¹ İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 234.

²⁰² İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 110.

²⁰³ **Kur’ân**, Mül’minûn Suresi, Ayet 37.

²⁰⁴ **Kur’ân**, Câsiye Suresi, Ayet 24.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Her halde Arza ve bütün üzerindekiyle biz varis olacağız biz ve hep onlar bize irca, olunacaklar.”

S. Ateş; “Dünyaya ve üzerinde bulunanlara biz varis oluruz biz ve bize döndürülürler.”

Kur’an Yolu; “Yeryüzü ve onun üzerindeki sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler.”

M. Öztürk; “Kıyamet günü, yeryüzü ve üzerindeki canlı-cansız her şey yok olacak, yalnız biz kalacağız. Sonunda herkes bizim huzurumuza gelip hesap verecek.”

Âyetin ilk kısmında iki tekit edatı kullanılmıştır. Bunlar **إِن** ve **نَحْنُ** ismini pekiştirmek üzere kullanılan **نَحْنُ** zamiridir. Elmalı bu tekit edatlarını “Her halde... biz varis olacağız biz” ifadeleri ile arzulanan manayı vermiştir. Ancak diğer üç meâl sadece “biz varis oluruz biz, yalnız bize kalır, yalnız biz kalacağız” ifadeleri ile yetinmiştir. Bu da söz konusu manayı karşılamak için yeterli değildir. Yine âyetin son kısmında cümlenin takdimiyle hasıl olan tahsis manasını yalnızca Elmalı “hep onlar bize irca, olunacaklar” ifadesiyle tercüme ederek isabet etmiştir.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا

“Âyetlerimizi inkâr eden ve (andolsun ki) mutlaka bana mal ve evlât verilecektir diyen adamı gördün mü!”²⁰⁵

Buhârî’nin sahihinde bu âyetin sebebi nüzûlü ile ilgili olarak şöyle bir olay anlatılmaktadır: “Habbâb b. Eret, müşriklerin ileri gelenlerinden biri olan Âs b. Vâil’den alacağını tahsil etmek istemiştir. Habbâb alacağını isteyince Âs, Hz. Muhammed’i inkâr etmedikçe kendisine borcunu ödemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Habbâb, sen ölüp tekrar dirilinceye kadar onu asla inkâr etmem dedi. Âs, Gerçekten ben ölüp tekrar dirilecek miyim? diye sordu. Habbâb evet deyince Âs, Öyle ise benim orada mutlaka malım ve evlâdım olacaktır; o zaman sana olan borcumu öderim!” dedi.²⁰⁶

Rivayetten anlaşıldığı üzere bu diyalog, Habbâb ile müşriklerin en azılılarından biri olan Âs b. Vâil arasında gerçekleşmiştir. Âs, muhatabı Habbâb’ın kendisinin

²⁰⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 77.

²⁰⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 208.

sözlerine inanmadığını dolayısıyla söylediklerinin doğruluğu hakkında tereddüt edeceğini bilmektedir. Bundan dolayı Âs “*Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir*” sözünü cevabının başına “lam” harfi dahil olan mukadder bir yemin ifadesi ve tekit nun’u ile destekleyerek söylemiştir. Habbab’ın tereddüt etmesi, yeniden dirilişin vuku bulup bulmayacağı ile alakalı değildir. Bilakis mümin olduğu için vuku bulacağı inancına sahiptir. Ancak onun tereddüt etmesi, Âs b. Vâil’in inanmadığı halde böyle bir söz söylemesinden kaynaklanmaktadır. Yani söylenenden ziyade, söyleyenle alakalı bir şüphe söz konusudur.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Şimdi şu küfredip de bana muhakkak mal ve veled verilecek diyen herifi gördün.”

S. Ateş; “Ayetlerimizi inkar edip: ‘Bana mal ve evlad verilecek’ diyen adamı gördün mü?”

Kur’an Yolu; “Âyetlerimizi inkâr eden ve ‘Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir’ diyen adamı gördün mü!”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Ayetlerimizi inkârda direnen ve [kendisinden alacağını isteyen mümine borcunu ödememek için alaycı bir üslupla, ‘Mademki öldükten sonra diriltileceğiz], o zaman nasıl olsa bana mal-mülk de verilir evlat da. [İşte o zaman sana olan borcumu öderim’] diyen adamı görüyorsun değil mi?!”

Mukadder yemin ifadesi, yukarıdaki tercümelelerin hiç birisinde parantez içerisinde dahi olsa kullanılmamıştır. Kanaatimizce bu, âyetteki vurguyu tam manasıyla yansıtmadığı için büyük bir eksikliklerdir. Çünkü yeminin cevabının başına dahil olan “lam” orada bir yemin ifadesinin olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Bunun dışında tekit nunu’nu Elmalı “muhakkak”, Kur’an Yolu “Mutlaka” ve M. Öztürk “nasıl olsa” ifadeleri ile başarılı bir şekilde tercümeyle yansıtmıştır. Ancak S. Ateş, âyetteki vurguları tercümeyle yansıt(a)mamıştır.

2.2. İNŞÂ CÜMLENİN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

Hakkında doğru veya yalan hükmü verilemeyen cümlelere inşâî cümle denir. Bu tür cümlelerde sözü söyleyen kimseye o, bu sözünde doğru veya yalan söylemiştir

denilmez.²⁰⁷ Örneğin “namaz kıl” denildiğinde muhataptan bir eylemin yapılması talep edilmektedir. Dolayısıyla bu tür cümleler hakkında doğru veya yalan hükmü verilemez. İnşâ cümleler talebî (talep bildiren) ve gayr-ı talebî (talep bildirmeyen) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.1. Talebî İnşânın Âyet Tefsirine Etkisi

Talep edildiği esnada vuku bulmamış bir şeyin olmasını veya olmamasını başkasından istemeye talebî inşâ denir.²⁰⁸ Bu inşâ türü emir, nehy, istifham, temenni ve nida ile yapılır.

2.2.1.1. Emir

Emir, âmirin otoriter bir tarzda muhataptan bir eylemin yapılmasını istemesidir. Âmirin memurdan daha üst konumda olması gerekmektedir. Arapçada emir için dört ayrı kip vardır. Bunlar emr-i gâip, emr-i hâzır, emir anlamında kullanılan mastarlar ve emir mânâsına gelen isim fiillerdir.²⁰⁹

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَابْتِئَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

“Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”²¹⁰

Bu âyette خذ emri aslî manasında kullanılmıştır. Çünkü üstten (Allah), alta (Yahyâ) yönellik bir fiilin yapılması kesin ve bağlayıcı bir tarzda talep edilmiştir. Malum olduğu üzere Yahyâ (a.s)’ya herhangi bir kitap indirilmemiştir. Bu sebeple önceden nâzil olan Tevrat’a dört elle sarılması ve onu iyi anlayıp ona uygun amel etmesi emredilmiştir.²¹¹

Meâller ve Değerlendirme;

²⁰⁷ Mecdî Vehbe-Kamil el-Mühendis, Mu‘cemu’l-Mustelâhati’l-Arabiyye fi’l-Lugati ve’l-Edeb, Beyrût: Mektebetu Lübnan, 1984, s. 63; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 42; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 69; Ebu Abdullah Fayal b. Abduh Kâir el-Haşirî, Teshilu’l-Belâga, İskenderiye: Dâru’l-Kıymet-Dâru’l-İman, 2006, s. 37.

²⁰⁸ Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 108; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 74.

²⁰⁹ Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 116; Teftâzânî, **Mutavvel ale’t-Telhîs**, Bosnalı Hacı Muharrem Efendi Matbaası (nşr.), 1310, s. 239-240; Matlûb, **a.g.e.**, 110-111; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 75-76; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 283.

²¹⁰ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 12.

²¹¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Fethu’l-Kadîr: el-Câmi‘ Beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min ‘İlmi’t-Tefsîr, Abdurrahman ‘Umayra (thk.), Dâru’l-Vefa, 1994, Cilt 3, s. 449; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrıçı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 591.

Elmalı; “Ey Yahya! kitabı kuvvetle tut (dedik) ve daha sabiy iken ona hikmet verdik”

S. Ateş; “Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut (Onun emirlerini uygula) (dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik.”

Kur’an Yolu; “Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”

M. Öztürk; “[Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik]: ‘Ey Yahya! Ciddiyet ve samimiyetle Tevrat’a uy; peygamberlik mirasına sahip çık.’ [Yahya bu mirasa layık biriydi]. Çünkü biz ona daha küçük bir çocukken sağlam bir akıl, idrak ve anlayış kabiliyeti vermiştik.”

Meâller asıl manasında kullanılan istifhamı edatını, aslına uygun olarak doğru çevirmişlerdir.

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا

“Kitapta Meryem’i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.”²¹²

Aynı şekilde bu âyetteki اذْكُرْ emri de hakiki manasında kullanılmıştır. Yüce Allah, efendimizden kitapta Hz. Meryem’in kıssasını zikretmesini bağlayıcı bir tarzda talep etmiştir.

Talep ifade eden emir kipleri bazen asıl manaları dışında sözün akışından ve hal karînesinden anlaşılan pek çok mânada kullanılmaktadır.²¹³ İrşâd, dua, iltimas (istek), temenni, tercih, eşitlik, aciz bırakma, tehdit ve mübah kılma bu mânalardan sadece birkaç tanesidir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Kitabda Meryemi de an, o vakit ki ailesinden çekildi de şark tarafından bir mekâna”

S. Ateş; “Kitapta Meryem’i de an. Bir zaman o ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti.”

²¹² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 16.

²¹³ Kazvîni, el-Îzâh, s. 116; Matlûb, a.g.e., s. 111-116.

Kur'an Yolu; "Kitapta Meryem'i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti."

M. Öztürk; "[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında Meryem'in kıssasını da anlat. Hani o vaktiyle ailesinden ayrılıp Mabel'in doğu kısmında bir yere/hücreye çekilmişti."

Âyetteki istifham edatı, meâllerde aslına uygun bir şekilde çevrilmiştir.

a. Dua

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا

"(Ey Muhammed *rabbine dua ederek*) de ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim *rahmân ona süre versin!*"²¹⁴

Âyette **فَلْيَمْدُدْ** emir fiili asıl manası dışında dua manasında kullanılmıştır. Çünkü emir üstten alta yönelik bir taleptir. Bu âyette ise alttan üste yönelik bir talep söz konusudur. Ne var ki Hz. Peygamber'in Allah'a emretmesi ihtimal dahilinde değildir. Şu halde emir, Allah'ın kendilerine mühlet vermesi ve en azından dünya hayatında soluk almalarına müsaade etmesine dair bir dua talebidir. Böylece anlam, "Ey Muhammed deki: Her kim sapkınlık içerisinde ise, rahmandan niyazım ona bu dünyada mühlet vermesidir. Böylece sapkınlığı daha da artar" şeklinde olmaktadır.²¹⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "De ki: kim dalâlette ise rahman onun istediği kadar meddini uzatsın"

S. Ateş; "De ki: Kim sapıklık içinde ise Rahman ona süre versin (ne çıkar)."

Kur'an Yolu; "De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim Rahmân ona süre versin!"

M. Öztürk; "[Ey Peygamber!] De ki: Dalalet batağına saplananlara Rahman bu dünyada varsın biraz daha mühlet versin, ne çıkar?!"

Elmalı, S. Ateş ve M. Öztürk meâllerinde, istifhamın asıl anlamı dışında dua manasında olduğunu çağrıştıracak herhangi bir ifade kullanılmamıştır. Buna mukabil Kur'an Yolu meâlinde "dilerim" lafzı ile söz konusu mana kısmen yansıtılmaya

²¹⁴ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 75.

²¹⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 36; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 504; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, Cilt 5, s. 259.

çalışılmıştır. Ancak bu, yeterli düzeyde açıklayıcı değildir. Çünkü dilemek, her ne kadar dua gibi birinden bir şey isteme manasına gelse de, duanın tam karşılığı değildir. Dua, alt kademedeki birinin, üst kademedeki birinden bir talepte bulunmasıdır. Dileme de ise üst kademedeki birinden bir istekte bulunulacağı gibi alt kademedeki birinden de istekte bulunulabilir. Bu yönüyle dilemek, duadan farklıdır. Dolayısıyla âyete şu şekilde meâl vermemiz bizce daha isabetlidir;

“(Ey Muhammed) deki: Her kim sapkınlık içerisinde ise, rahmandan niyazım (sapkınlığı daha da artsın diye) ona bu dünyada mühlet vermesidir”

فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

“*Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver.*”²¹⁶

Emir asıl manası dışında dua manasında kullanılmıştır. Çünkü Hz. Zekeriyâ'nın, âlemlerin rabbi olan Allah'tan isti'la yoluyla talepte bulunması düşünülemez. Aksine ona yalvararak bir talepte bulunuyor. Dolayısıyla mana şu şekilde olur; Sıradan sebepler aracılığıyla değil, sırf engin lütfun ve sonsuz kudretin ile yoktan var ederek, tarafından yerimi alacak bir halef bahşet.²¹⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “onun için bana bir veliyi ihsan eyle”

S. Ateş; “(Ne olur) katından bana yerime geçecek bir veli lutfet.”

Kur'an Yolu; “Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver”

M. Öztürk; “Rabbim! Sen bana [yakınlarımdan] bir halef lütfeyle.”

Kur'an Yolu meâli هَبْ لِي emir fiilini “bir halef ver” şeklinde asıl anlamında tercüme ederek dua manasını vermemiştir. Oysa âyetin bağlamından da anlaşılacağı üzere Hz. Zekeriyâ'nın bu sözü, dua mahiyetindedir. Bunun içindir ki diğer üç meâl tercümelerinde “ihsan eyle, lutfet, lütfeyle” gibi dua manası taşıyan lafızları tercih etmişlerdir. Kanaatimizce S. Ateş'in kullandığı ifadeler, âyetin taşıdığı dua manasını daha iyi yansıtmaktadır.

²¹⁶ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 5.

²¹⁷ Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 382; Kazvînî, el-Îzâh, s. 117.

b. İrşât

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

“Bunun üzerine Zekeriyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, sabah akşam Allah’ı tesbih etmelerini öğütledi.”²¹⁸

Hız. Zekeriyâ, kendisine bir çocuk bağışlaması için rabbine niyazda bulunmuştur. Yüce Allah niyazına karşılık verip kendisine bir oğul vereceğini müjdelemiştir. Bunun üzerine Hız. Zekeriyâ, hanımının hamile kaldığını bilebilmek için rabbinden bir alâmet istemiştir. Sapsağlam olduğu halde, üç gece insanlarla konuşamaması hamileliğin başladığına alâmet kılınmıştır. Hız. Zekeriyâ özel ibadet yerinden çıkmış konuşamadığı için işaret yoluyla kavmini, sabah akşam şükür gayesiyle Allah’ı tesbih etmeleri yönünde irşat etmiştir.²¹⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Derken mihrabdan kavmine karşı çıktı da ‘Sabah ve akşam tesbih edin’ diye onlara işaret verdi”

S. Ateş; “(Zekeriyâ), mâbedden kavminin karşısına çıkıp onlara, ‘Sabah akşam (Rabb’inizi) tesbih edin!’ diye işaret etti.”

Kur’an Yolu; “Bunun üzerine Zekeriyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, ‘Sabah akşam Allah’ı tesbih edin’ dedi.”

M. Öztürk; “Bunun üzerine Zekeriyâ mabetteki hücrelerinden halkının huzuruna çıktı ve onlara işaret diliyle her daim Allah’ı tesbih ve tenzih etmelerini öğütledi.”

M. Öztürk, âyetteki سَبِّحُوا istifhamını “...tesbih ve tenzih etmelerini öğütledi” şeklinde çevirmiştir. Bu ifade irşat manasını kuşatıcıdır. Böylece âyeti maksadına yaraşır bir şekilde tercüme ederek okuyucunun istifadesine sunmuştur. Ancak diğer meâllerde istifham hakiki manasında tercüme edildiği için âyetin maksadı tam olarak aktarılamamıştır.

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

²¹⁸ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 11.

²¹⁹ Ebü’s-Suûd b. Muhammed el-‘Îmadî, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, Abdulkadir Ahmet ‘Ata (thk.), Riyad: Mektebetü’r-Riyadî’l-Hadîse, Cilt 3, s. 574; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., *a.g.e.*, Cilt 1, s. 554; *a.e.*, Cilt 3, s. 591.

“(İsâ kavmine) Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk edin (diyerek yönlendirdi). İşte biricik doğru yol budur.”²²⁰

Hız. İsâ henüz kundakta bir bebekken Allah tarafından mûcize eseri olarak konuşturulmuştur. Annesine ve ileride kendisine isnat edilecek iftiraları bertaraf edecek tarza beyanlarda bulunmuştur. Bu bağlamda ilah olmadığımı bilakis yüce Allah’ın hem kendisinin hem de hitap ettiği topluluğun biricik rabbi olduğunu bildirmiştir. Bu sebeple muhataplarına, ona kulluk etmeleri hususunda nasihatte bulunmuş ve onları yönlendirmiştir. Emir kipi asıl manası dışında irşat manasında kullanılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem o haberiniz olsun dedi: Allah benim de rabbim sizin de rabbinizdir, onun için hep ona ibadet ediniz iste yegâne doğru yol budur”

S. Ateş; “Şüphesiz, Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O’na kulluk edin. İşte doğru yol budur.”

Kur’an Yolu; “İsâ şunu da söyledi: Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O’na kulluk edin, doğru yol budur.”

M. Öztürk; “İsa hep şunu söylemiştir: Allah benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Öyleyse yalnız O’na kulluk/ibadet edin. Dosdoğru yol, hak din işte budur!”

c. Mübah Kılma

فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا...

“(Dilersen senin için yarattığımız taze, olgun hurmalardan) yiyebilir, (altından akıttığımız su kaynağından) içebilirsin, gözüün aydın olsun...”²²¹

Yüce Allah Hz. Meryem’e, kendisi için meyve vermesini sağladığı hurmadan yemesini ve altından akıttığı sudan içmesini emretmektedir. Bu emir, duruma ve farklı bakış açısına göre vücûbiyet veya mübâhlik bildirmektedir. Şayet Meryem (a.s) doğumdan sonra bitkin düşmüş ve yiyip içmemesi halinde kendisinin veya çocuğunun hayati tehlikesi söz konusu olacaksa emir, vücûbiyet bildirir ve bu emre uymadığı

²²⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 36.

²²¹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 26.

zaman günahkâr olur. Ancak bu tür ihtimaller söz konusu değilse ve yiyip içme hususunda serbest bırakılmış ise bu durumda da emir fiilleri ibâhalık bildirmiş olurlar.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Artık ye, iç, gözün aydın olsun...”

S. Ateş; “Ye, iç, gözün aydın olsun!”

Kur’an Yolu; “Ye iç, gözün aydın olsun!”

M. Öztürk; “[Anacığım!] Ye-iç, gözün ışımsın.”

Yukarıdaki meâller, âyette ibahalık bildiren emir üsluplarını hakiki manasında tercüme etmişlerdir. Kanaatimizce bu, isabetli bir tercüme değildir.

d. Tehdit

لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ لِأَرْجُمَتَكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا

“Eğer (bu saçmalıklara) bir son vermeyecek olursan, yemin ederim ki, taşa tutar öldürürüm seni! Şimdi yıkıl karşımdan, uzun bir müddet gözüme görünme!”²²²

Hiz. İbrâhim son derece yumuşak ve nezaket dolu bir üslupla babasına hitap etmiş, kat’i deliller ileri sürerek ona itikadının batıl olduğunu göstermiştir. Atalarının inancına sıkı sıkıya bağlı olan babası, Hiz. İbrâhim’in gösterdiği hakikat karşısında hiçbir şey yapamayınca sinir küpüne dönmüş ve ona tehditler savurmuştur. Bu bağlamda, şayet inkârında ısrarcı olup atalarının inancına dönmezse biri ivedi diğeri ileriki zamanlarda olmak üzere kendisini iki ceza ile cezalandırmakla korkutmak istemiştir. İvedi olan ceza, kendisiyle uzun bir süre konuşmaması ve ilişkileri koparmasını ona emretmesidir ki bu, Hiz. İbrâhim’i yanından kovması demektir. İleriki zamanlarda vereceği ceza ise Hiz. İbrâhim’i taşlatarak öldürtecek olmasıdır. Âyetin bağlamdan اهْجُرْنِي emrinin tehdit manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.²²³

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “yemin ederim ki eğer vazgeçmezsen seni muhakkak recm ederim, hem beni uzun müddet bırak git”

²²² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 46.

²²³ İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 119-120.

S. Ateş; “Eğer (onlara dil uzatmaktan) vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Uzun süre benden ayrıl, git!”

Kur’an Yolu; “Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme! dedi.”

M. Öztürk; “Bak, yeminle söylüyorum, eğer bundan vazgeçmezsen, ağzıma geleni söyler, seni rezil-kepaze ederim. Şimdi yıkıl karşımdan ve bir süre de gözüme gözükmek!”

Elmalı ve Ateş اَهْجُرْنِي emrindeki tehdit havasını tercümeyle yansıtmamışlardır. DİB meâlinde ise bu mana kısmen aktarılmaya çalışılmış ancak istenilen düzeyde olmamıştır. Buna mukabil Öztürk, âyetteki tehdit manasını, daha belirgin ifadelerle tercümeyle başarılı bir çeviri örneği göstermiştir.

e. Haber

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًا

“De ki: Kim sapkınlık içinde ise rahmân ona (tevbe etmesi için) epey süre tanır”

224

Sünnetullahta, dalâlet ehli kimselere tövbe etmeleri ve hatalarından dönmeleri için imkân ve mühlet vermek esastır. Nitekim Firavun gibi ilahlık iddiasında bulunan pek çok azgın kimse hemen helak edilmemiş, aksine tövbe etmeleri için kendilerine türlü imkânlar verilmiştir. Buna rağmen tövbe etmeyenlerin ise Allah’a sunacakları hiçbir mazeretleri kalmayacaktır. Âyette geçen فَيَمْدُدْ ifadesi lafzen emir olsa da mana bakımından ihbarîdir. Dalâlet ehli kimselere, tövbe etme imkânının mutlak surette verileceğini ifade etme gayesinden ötürü bu kullanım tercih edilmiştir.²²⁵ Dolayısıyla âyette “De ki: Kim sapkınlık içinde ise (tevbe etmesi için) rahmân ona epey süre tanır” şeklinde mana vermemiz mümkündür. Bu âyeti, emrin dua manasında kullanımını başlığı altında da değerlendirmiştik. Ayrıca bu başlık altında ele almamız, meânî ilminin farklı bakış açılarına göre farklı anlamlara ve yorumlara müsait olduğunu göstermek amacıyla.

Meâller ve Değerlendirme;

²²⁴ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 75.

²²⁵ Şevkânî, a.e.g., Cilt 3, s. 478; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 442; İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 156.

Elmalı; “De ki: kim dalâlette ise rahman onun istediği kadar meddini uzatsın”

S. Ateş; “De ki: Kim sapıklık içinde ise Rahman ona süre versin (ne çıkar).”

Kur’an Yolu; “De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim Rahmân ona süre versin!”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] De ki: Dalalet batağına saplananlara Rahman bu dünyada varsın biraz daha mühlet versin, ne çıkar?!”

Bu dört meâl, inşâî yapılı olup aslında ihbar manası taşıyan فُلَيْمُذُّدُ ifadesini “meddini uzatsın, süre versin, mühlet versin” gibi emir bildiren ifadelerle tercüme ederek istenilen manayı yansıtmaktan uzaklaşmışlardır.

2.2.1.2. Nehiy

Mütekellimin üstünlük (isti‘la) ve ilzam yoluyla muhatabından bir işi yapmamasını istemesidir.²²⁶ Nehiy için yalnızca bir kip vardır. O da muzâri fiilin nehy edatı لا ile birlikte kullanılmasıdır. لا تفعل “yapma” örneğinde olduğu gibi. Bu sîga fevrî bir şekilde sakınma ve tahrîmlik gerektirir.²²⁷ Nehiyde fevrilik ve tekrar esastır. Yani fiili derhal terk etmek ve onu asla yapmamak gerekmektedir. Menhî fiilin bir defa bile yapılması tekrar özelliğine hâlel getireceği için, failin menhîye riâyet ettiğinden söz edilemez. Esasen nehyi emirden ayıran en önemli husus da budur.²²⁸ Nehiy kipi de bazen asıl manası dışında dua, iltimas, temenni, irşâd, kınama, tey’îs, tehdit, küçümseme gibi anlamlara gelebilir. Ancak bu manalar hâl karînesi ve cümlenin siyakından anlaşılır.

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدَاً

“Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz onların günlerini sayıyoruz.”²²⁹

Müşriklerin cüretkâr tutumuna karşılık efendimiz, onların hemen azaba dûçar olmaları gerektiğini düşünmüştür. Ancak hikmeti gereği yüce Allah, onun bu hususta aceleci davranmasını nehyetmiş ve müşriklerin yaptıklarına karşı bir müddet daha sabretmesini emretmiştir. Çünkü her insanın eceli belli olup, ne zaman öleceği Allah tarafından bilinmektedir. Binaenaleyh Allah, onların yaptıklarını elbet unutacak

²²⁶ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 284; Matlûb, **a.g.e.**, s. 116; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 83.

²²⁷ Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 289.

²²⁸ Tefâtânî, **Mutavvel**, s. 242; Zekiyuddin Şa‘ban, **Usulu’l-Fikhi’l-İslamî**, İstanbul: Dâru’l-Mîzan, s. 311-312.

²²⁹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 84.

değildir. Fakat şu var ki kendilerine belli bir vakte kadar mühlet verilecek, zamanı geldiğinde ise helâk edileceklerdir. Nitekim daha Bedir savaşında müşriklerin ileri gelenlerinden büyük bir kısmı öldürülmüştür. Burada nehiy asıl manasında kullanılmıştır.²³⁰

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Aleyhlerinde acele etme, biz onlar için ancak bir sayı sayıyoruz”

S. Ateş; “Onlar hakkında acele etme, biz onlar(ın günlerini ve nefeslerini doldurmaları) için saydıkça sayıyoruz.”

Kur’an Yolu; “Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz onların günlerini sayıyoruz.”

M. Öztürk; “Onların azaba çarptırılmaları hususunda tez canlılık gösterme. Çünkü biz onlar için gün sayıyoruz.”

Yukarıdaki meâller, aslî anlamında kullanılan nehyi doğru bir şekilde aktarmışlardır.

a. İrşât

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

“Babacığım! Gel şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”²³¹

Hız. İbrâhim babasını tevhide davet ederken tedrici bir yöntem izlemiştir. Öncelikle, kendisine hiçbir şekilde fayda sağlamayan şeylere ne diye ibadet ettiğini, sebebinin ne olduğunu sorarak onu düşünmeye sevk etmiştir. Ardından son derece mütevazi ifadelerle onun sahip olmadığı bir takım bilgilere sahip olduğunu, dolayısıyla kendisine tabi olması halinde onu dosdoğru yola eriştireceğini ifade etmiştir. Bunun yolu tevhitte geçtiği için babasına “şeytana kulluk etme” diyerek onu bu fiilden nehyetmiş ve bu nehyin gerekliliği ve gerekçesi olarak da şeytanın en büyük suçu olan “rahman’a isyanını” zikretmiştir. Şirk koştuktan vazgeçmemesi halinde, rahmanın

²³⁰ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 246; Muhammed Cemalettin el-Kasimî, **Mehâsinu’t-Te’vîl**, Muhammed Basil ‘Uyûn es-Sûd (thk.), Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1424/2003, Cilt 7, s. 113; İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 165-166; Karaman v. dğr., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 618.

²³¹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 44.

azabına uğrayacağını dolayısıyla şeytana dost olacağını ona haber vermiştir. Bir evlat olarak babasını bu kötü durumdan kurtarmak için çabalamıştır. Babasına doğru yolu göstermek amacıyla ondan, bu fiili derhal terk etmesini ve onu bir daha asla yapmamasını istemiştir.²³² Neticede nehiy irşad amaçlı yapılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Babacığım Şeytana tapma, çünkü Şeytan rahmana âsi oldu”

S. Ateş; “Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman’a isyan etmiştir.”

Kur’an Yolu; “Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”

M. Öztürk; “Babacığım! N’olur, artık şeytana itaat etme! Çünkü şeytan Rahman’a isyan etmiştir.”

M. Öztürk, لَا تَعْبُدْ ifadesindeki nehyin, aslında irşat manasında olduğunu farkederek bunu “N’olur, artık şeytana itaat etme” şeklinde tercüme etmiştir. Diğer mütercimlerin “şeytana tapma ve şeytana kulluk etme” gibi ifadeler kullanması, irşat manasından ziyade nehiy manasını tercih ettiklerini göstermektedir. Ancak kastedilen mana bu değildir.

2.2.1.3. İstifham

İstif’âl babının master formatında olan istifham kelimesi, belli edatlar aracılığıyla daha önce bilinmeyen bir şey hakkında soru sorarak bilgi talep etme anlamına gelir.²³³ İstifham için kullanılan birçok edat vardır. Arapçada istifham üslubu “أَيُّ/كَمْ/أَتَى/أَيْنَ/ كَيْفَ/أَيَّانَ/مَتَى/مَا/مِنْ/هَلْ/أ” edatları kullanılarak yapılır.²³⁴ İstifham edatları tasavvur ve tasdik olmak üzere başlıca iki amaç için kullanılmaktadır. Hemze (أ) ile tasdik veya tasavvur, hel (هل) ile sadece tasdik geriye kalan edatlar ile de sadece tasavvur amacı ile soru sorulmaktadır.²³⁵

²³² Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 18-19; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 585.

²³³ Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 293; Ahmed Ahmed Bedevî, **Min Belâgati'l-Kuran**, Kahire: Nehdetu Mısır, 2005, s. 126; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 88.

²³⁴ Ebu Abdullah Faysal, **a.g.e.**, s. 55; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 293.

²³⁵ Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 108-109; Ebu Abdullah Faysal, **a.g.e.**, s. 55.

Tasavvur: Müfret bir şeyi öğrenmek için sorulan sorudur. Bu istifham türünde müspet veya menfi bir hüküm ifade edilmez.²³⁶ Örneğin, gelişini kesin olarak bildiğimiz bir kimseye ne şekilde geldiğini öğrenmek için *أراكبا جأت أم ماشيا* “Binekle mi geldin yoksa yürüyerek mi?” tarzında bir soru yönelttiğimizde “binek” veya “yürüyerek” cevabını almamız müfredi tayin kabilinden bir soru olduğu için tasavvur ifade eder.

Tasdik: İsnat edilen hükmün sabit olup olmadığını tespit etmek için sorulan sorudur. Tasdik amaçlı sorularda cevap, “evet” veya “hayır” şeklinde verilir.²³⁷ Örneğin *أيصدا الحديد* “Demir paslanır mı?” sorusuna “evet” veya “hayır” şeklinde müspet veya menfi bir cevap verilir.

إذ قال لأبيه يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئاً

“Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?”²³⁸

Hz. İbrâhim’in babasına sorduğu *niçin taparsın* sorusu, tasavvur türünden bir sorudur ve hakiki manasında kullanılmıştır. Gerçek manada kulluk yapılmaya layık olan yalnızca yaratan, rızık veren, öldürüp diriltten, kendisine nida edildiğinde işiten vb. niteliklere sahip olandır. Babasına, bu tür vasıfları olmayan putlara, gerçekten ne diye ibadet ettiğini gerekçesinin ne olduğunu merak ederek sormaktadır.²³⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Bir vakit babasına demişti: â babacığım! o işitmez görmez ve sana hiç faidesi olmaz şeylere niçin taparsın”

S. Ateş; “Babasına demişti ki: Babacığım, işitmeyen görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

Kur’an Yolu; “Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?”

M. Öztürk; “O bir gün babasına şöyle dedi: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir faydası da dokunmayan bu putlara niçin tapıyorsun?!”

²³⁶ Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 91; Ebu Abdullah Faysal, **a.g.e.**, s. 56.

²³⁷ Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 294; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 91; Ebu Abdullah Faysal, **a.g.e.**, s. 56.

²³⁸ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 42.

²³⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 18; İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 114.

İncelediğimiz meâller, tasavvur ifade eden hakiki manadaki istifhamı, aslına uygun bir şekilde tercüme ederek isabet etmişlerdir.

Meânî ilminin temel konularından biri olan istifham üslubu, Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça geçmektedir. Bu edatlar Kur’ân’da asıl anlamlarında kullanıldığı gibi genellikle aslî manaları dışında sözün akışından anlaşılabilen birçok farklı anlam ve maksatları ifade etmek için de kullanılmaktadırlar.²⁴⁰ Bu maksatlar şunlardır;

a. Nefiy

İstifham edatları bazen asıl manaları dışında cümlenin hükmünü menfi yapmak için kullanılır.

هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا

“O’nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun? (Asla benzeri yoktur)”²⁴¹

Bu âyetteki istifham edatı, asıl manası dışında nefiy harfi olan هَلْ manasındadır. Yani, Allah’ın isim ve sıfatlarında kendisine denk olabilecek hiçbir varlık yoktur. Böyle birini bilmiyorsun. O eşsiz ve benzersizdir.²⁴² Öyleyse ibadet edilmeye layık olan, yalnızca o’dur.²⁴³ Bu mana, Hz. Muhammed’ten (s) istenilen sabır ve sebatla Allah’a ibadet etmesinin gerekçesini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “hiç sen ona bir adaş bilir misin?”

S. Ateş; “Hiç O’nun adıyla anılan birini biliyor musun?”

Kur’an Yolu; “O’nun adını almaya lâayık başka birini biliyor musun?”

M. Öztürk; “Sen çok iyi bilirsin ki ilahlıkta O’na eş ve ortak olabilecek hiçbir varlık yoktur!”

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meâlleri هَلْ edatını, asıl anlamı olan istifham manasında değerlendirerek, nefiy manasını parantez içi ifadeler ile bile olsa tercüme

²⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 112-116; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 295-300.

²⁴¹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 65.

²⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebû Zemenîn, **Tefsiru’l-Kur’ân’i’l-‘Aziz**, Ebu Abdullah Hüseyin b. Akkaşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz (thk.), el-Fârûk el-Hadîse li’t-Tibae ve’n-Neşr, 2002/1423, Cilt 3, s. 102; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 484.

²⁴³ Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 433.

yansıtmamışlardır. Ancak M. Öztürk, هل edatından kastedilenin, aslında nefiy olduğunu yaptığı tercüme ile çok güzel ifade etmiştir.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. (Şimdi) sen, onların herhangi birinden ne (bir varlık emâresi) hissediyor ne de gizli bir sesini işitiyorsun.”²⁴⁴

Tehdit mahiyeti taşıyan bu âyette, istifham edatı asıl manası dışında nefiy manasında kullanılmıştır. Buna göre âyetin manası şu şekilde anlaşılmaktadır;

Onlardan evvel yaşamış pek çok topluluğu helak ettik. Sen ise onlardan birini ne görür ne de seslerini işitirsin. Şu halde bu müşrikler akıllarını başlarına devşirip sana indirilene kulak versinler, aksi takdirde onların da akıbeti helak olur.²⁴⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem onlardan evvel nice karn helâk ettik, hiç onlardan birini hissediyor musun, yâhud gizli bir seslerini işitiyor musun?”

S. Ateş; “Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?”

Kur’an Yolu; “Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?”

M. Öztürk; “Evet, biz bu müşriklerden/kâfirlerden önce nice kavimleri helak ettik. Şimdi bak bakalım, helak olup giden o kavimlerden herhangi birinin varlığını hissediyor, sesini-sedasını işitiyor musun?!”

Elmalı, S. Ateş, Kur’an Yolu ve M. Öztürk, meâllerinde هل edatını nefiy olarak değil de asıl anlamı olan istifham manasını esas alıp yukarıda verdiğimiz şekilde tercüme etmişlerdir. Neticede arzu edilen bir tercüme yapmamışlardır. Halbuki M. Öztürk bir önceki âyette yer alan هل edatına nefiy manası vererek isabetli bir tercüme yapmışken, bu âyette هل edatına aynı manayı vermeyerek çelişkiye düşmüştür.

²⁴⁴ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 98.

²⁴⁵ Ebû Zemenîn, a.g.e., Cilt 3, s. 109; Ebû Hayyân, a.g.e., Cilt 6, s. 209; Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 609; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 459; İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 178; Şinkîfî, Edvâ’ü’l-Beyân, Cilt 4, s. 498.

b. İnkâr ve İstib‘âd (Uzak görmek)

قَالَ أَرَأَيْبُ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي يَا إِبْرَاهِيمَ

“(Babası:) Ey İbrâhim! Sen nasıl olur da benim tanrularımdan yüz çevirirsin”²⁴⁶

Âzer için ilah edindiği putlar öylesine vazgeçilmez olacak ki, Hz. İbrâhim’in ortaya koyduğu deliller doğru yola erişmesi için yeterli olmadı. Üstelik İbrâhim’e, ilahlarından nasıl olur da vazgeçebileceğini şaşkın ve yadırgayıcı bir üslupla sormuştur. Dolayısıyla istifham asıl manası dışında inkâr manasında kullanılmıştır.²⁴⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sen dedi: benim mabudlarımdan geçmekmi istiyorsun ya İbrahim?”

S. Ateş; “(Babası): ‘Ey İbrahim!’ dedi, ‘Sen benim tanrularımdan yüz mü çeviriyorsun?’”

Kur’an Yolu; “(Babası:) Ey İbrâhim! Sen benim tanrularımdan yüz mü çeviriyorsun?”

M. Öztürk; “Babası İbrahim’e şöyle karşılık verdi: İbrahim! Demek sen benim tanrularımdan yüz çeviriyorsun ha!”

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meâlleri, Hz. İbrahim’in babasının kullandığı soru edatındaki yadırgayıcı üslubu farkedemeyerek istifhamı hakiki manasında tercüme etmişlerdir. Dolayısıyla meâl okuyucusuna âyetin muradını istenilen ölçüde aktaramamışlardır. Buna mukabil M. Öztürk daha anlaşılır bir tercüme yaparak, Âzerin sorusundaki yadırgayıcı tutumu kısmende olsa meâline yansıtmıştır. Böylece diğer meâllere nazaran daha başarılı bir meâl yapmıştır.

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ إِذَا مَا مِثُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا

(İnkârcı) insan, ‘Ne yani’ der, ‘Ben öldükten sonra, sahiden yeniden hayata mı döndürüleceğim?’ (Bu olacak iş değil.)”²⁴⁸

İlk yaratılışı düşünmeyen inkârcılar, öldükten sonra yeniden dirilme diye bir şeyin olmadığına inanmaktadırlar. Bu iddialarını alaycı bir üslupla dile getirerek kemikleri

²⁴⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 46.

²⁴⁷ Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 19.

²⁴⁸ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 66.

çürüyüp toz toprak olan insanın yeniden dirilmesinin bir hayal olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla inkâr, alay ve istib'âd/uzak görme anlamını çağrıştıran bir üslupla soru sormuşlardır. Neticede “ben öldükten bir süre sonra sahiden yeniden hayata döndürülecek miyim? Hayır. Elbette döndürülmeyeceğim” şeklinde bir mana anlaşılmaktadır.²⁴⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Böyle iken insan diyor ki: her ne zaman ölürsem ileride mutlak bir zîhayat olarak çıkarılacak mıyım?”

S. Ateş; “İnsan: ‘Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım?’ diyor.”

Kur’an Yolu; “İnsan, ‘Ben öldükten bir süre sonra sahiden yeniden hayata döndürülecek miyim?’ diyor.”

M. Öztürk; “Bu gerçeğe rağmen [kâfir/müşrik] insan, ‘Demek, ben öldükten sonra diriltileceğim, öyle mi?!’ diye alay eder.”

M. Öztürk, tercümesinde “...alay eder” kaydı ile âyetteki istifhamın istihza/alay manasına geldiğini ifade etmiştir. Bu, âyetin maksadına uygun bir tercümedir. Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meallerinde ise istifham hakiki anlamında çevrilerek, âyetin asıl ifade etmek istediği istifhamın manasını meâl okuyucusuna yansıtamamışlardır.

c. İkrar ettirme

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا

“Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, (Bir şu yoksul, sefil halinize bakın, bir de bize. Çekinmeden söyleyin) iki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi?”²⁵⁰

Peygamber gönderilen toplumların ilk inananları, genellikle zayıf ve fakir kimselerdir. Buna mukabil servet ve iktidar sahipleri ise inkârcı bir tutum sergilemiş ve inananları genellikle küçümsemiş, horlamış ve ezmeye çalışmıştır. Söz konusu âyet, onların bu tutumunu resmetmektedir. Malum olduğu üzere **أَيُّ** istifham edatı, bir hususta müşterek olan iki taraftan birini diğerinden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Bu âyette

²⁴⁹ Ebû Zemenîn, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 102; Begavî, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 245; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 595; Şevkânî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 472.

²⁵⁰ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 73.

müminler ve müşrikler ayrı ayrı taraflardır. Bu iki taraf fırka olma hususunda müşterektirler. Fırkalık hususunda müşterek olan iki tarafı birbirinden ayırt etmek üzere أي edatı kullanılmıştır. Nitekim müşrikler, mal ve nefer bakımından çok iyi bir konumda olduklarını ifade etmek ve bu hususu muhataplarına itiraf ettirmek istemişlerdir. Bu amaçla Müslümanlar içerisinde fakir olanlara, “Hangi fırkanın konumu daha üstün ve mensupları daha iyi? Sizin mi yoksa bizim mi?” şeklinde bir soru sormuşlardır. Fakir Müslümanların cevap olarak “siz bizden daha üstünsünüz” demesini ummuşlardır. Fakir Müslümanlardan sadır olacak böyle bir cevabı, kendilerinin hak üzere olduğuna ve Allah katında çok kıymetli oldukları için bunca lütufa mazhar olduklarına delil göstereceklerdi. Netice olarak fakir Müslümanlara “siz bizden daha üstünsünüz” dedirtmek amacıyla kullanılan istifham, takrir manası taşımaktadır.²⁵¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Âyetlerimiz kendilerine açık açık tecvid üzere okunduğu vakit da o küfredenler dediler ki iman edenlere: bu iki ferikin hangisi makamca daha iyi ve meclis-ü mahfilce daha güzel?”

S. Ateş; “Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman, inkar edenler, inananlar için ‘İki topluluktan hangisinin makamı daha hayırlı, meclisi (mevkii) daha güzeldir?’ derler.”²⁵²

Kur’an Yolu; “Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, ‘İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi?’ diye sorarlar.

M. Öztürk; “Şimdi o kâfirlere ayetlerimiz bütün açıklığıyla tebliğ edildiği zaman, onlar müminlere şöyle derler. [Bırakın bu boş lafları da bir bize bakın bir de kendi halinize. Söyleyin bakalım], bu iki zümreden hangisi, siz mi yoksa biz mi makam-mevki açısından daha iyi, toplum nezdinde daha itibarlı?!”

²⁵¹ Şinkîti, *Edvâ’ ü'l-Beyân*, Cilt 4, s. 445; İbn Âşûr, *a.g.e.*, Cilt 16, s. 154; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., *a.g.e.*, Cilt 3, s. 614.

²⁵² Kâfirler, Allah'ın âyetlerine nazîre yapmaktan, fikren yanıt vermektен âciz kalınca kendilerinin sosyal durumlarıyla övündüler. "Baksana bizim mevkiimiz yüksek, adamlarımız çok, itibarımız fazla. Müslüman olanlar ise yoksul insanlar. Biz onlardan daha iyiyiz" dediler. İşte âyet, onların bu yüzeysel düşüncelerine işâret etmektedir.

Elmalı ve Kur'an Yolu meâli, âyetteki istifhamın ikrar ettirme anlamında olduğuna hiç değinmeden istifhamı olduğu gibi çevirmişlerdir. Ancak M. Öztürk, âyetteki istifhamın ikrar ettirme manasında olduğuna parantez aralayarak açıklık getirmiş, arzu edilen bir meâl vermiştir. S. Ateş ise istifhamın ikrar manasında olduğuna, açıklayıcı bir not ile işaret etmiştir.

d. Azarlama

أَطَّلَعَ الْغَيْبِ أَمْ آتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

“O (kendini bilmez), gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı?”²⁵³

Âs b. Vâil, eğer yeniden diriltirsem “mutlaka bana mal ve evlât verilecektir”²⁵⁴ iddiasında bulunmuştur. Bu iddiasını ancak şu üç ihtimale dayandırarak söylemiş olmalıdır. Ya gaybı bilmekte, ya bu hususta Allah'tan bir söz almış yahut bu sözü kendiliğinden uydurmuştur. Âyette kullanılan istifham edatı, tevbîh (azarlama) ve nefyetme manası taşımaktadır. Buna göre, zikri geçen müşriğin bu iddiasını ilk iki husustan birine dayandırmadığı âşikâr olmaktadır. Geriye sadece onun, bu sözü uydurduğu ihtimali kalmaktadır. İstifhamın böyle bir üslupla kullanılması, iddiasının mesnetsiz olduğunu vurgulama amacına mebnidir. Sonuç olarak âyet, “bunlar gaybı bilmez/bilemez ve iddia ettikleri hususlarda Allah katından bir söz almış değillerdir. Öyleyse bunların söyledikleri, olsa olsa kendi uydurmalarıdır” şeklinde anlaşılabilir.²⁵⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Gaybe muttali' mi olmuş? Yoksa rahmanın huzurunda bir ahid mi almış?”

S. Ateş; “Gaybe mi çık(ıp bak)tı, yoksa Rahman'ın huzurunda bir söz mü aldı (Allah ile bir andlaşma mı yaptı)?”

Kur'an Yolu; “O, gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı?”

M. Öztürk; “O adam ahirette olup bitecekleri öğrenmenin bir yolunu mu bulmuş ya da Rahman'dan bu konuda bir söz mü almış ki, böyle konuşuyor?!”

²⁵³ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 78.

²⁵⁴ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 7.

²⁵⁵ Kurtubî, a.g.e., Cilt 13, s. 507; Bikaî, a.g.e., Cilt 12, s. 242; İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 159; Şinkîfî, Edvâ' ü'l-Beyân, Cilt 4, s. 458.

Âyetteki istifhamın ifade ettiği azarlama manası, yukarıdaki meâllerde tercümeğe yansıtılmamıştır.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا

“(Peki bu kendini bilmez, nankör) insan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?”²⁵⁶

Yoktan var edilme hususunda tefekkür etmeyen insanlar, ölüm neticesinde kemiklerinin çürüyüp toz toprak olacağını ileri sürerek yeniden dirilmeyi inkâr etmekte ve bunun bir hayal ürünü olduğunu iddia etmektedirler. Hâlbuki biraz tefekkür etseler yoktan var etmenin ikinci defa yaratmaktan daha zor olduğunu kavrarlar. Yoktan var etme kudretine sahip bir zatın, ölüp toz toprak olduktan sonra kendilerini yeniden diriltebileceğine de kani olabilirlerdi.²⁵⁷ Bu şekilde hareket etmeyip yeniden dirilmeyi inkâr ettikleri için Yüce Allah kendilerini azarlayarak söylediklerini reddetmiştir. İnkâr-ı tevbîhî manasında kullanılan istifham ile bir anlamda şöyle denilmiştir;

İnsan (inkârcı), yeniden dirilme hususunda böyle sözler söyler de, kendisini evvelce hiçbir şey değilken yarattığımızı hatırlamaz öyle mi? Bilakis kendisini yoktan var etmemiz, onu yeniden diriltebileceğimize dair kat’i bir delildir.²⁵⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ya o insan hiç bir şey değil iken bizim kendisini halketmiş olduğumuzu düşünmez mi?”

S. Ateş; “İnsan önceden hiçbir şey değilken kendisini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?”

Kur’an Yolu; “İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?”

M. Öztürk; “Peki, o hiç düşünmez mi ki vaktiyle kendisi yokken biz onu yaratıp varlık alanına çıkardık.”

²⁵⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 67.

²⁵⁷ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 612.

²⁵⁸ Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 596; Şevkânî, a.g.e., Cilt 3, s. 472; Şinkîti, Edvâ’ü'l-Beyân, Cilt 4, 429.

Bu meâller, istifhamın ifade ettiği azarlama manasını tercümeğe yansıtmamışlardır. Dolayısıyla arzu edilen düzeyde bir meâl yapılmamıştır.

f. Taaccüb (Hayret ve Şaşkınlık)

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا

“Âyetlerimizi inkâr eden ve mutlaka bana mal ve evlât verilecektir diyen kimsenin (şaşkınlık veren halini/tutumunu) gördün mü?”²⁵⁹

Bu âyetin Âs b. Vâil hakkında indirildiği ifade edilmişti. O, Allah’ın âyetlerini inkâr etmiş, şayet yeniden diriliş diye bir şey olacaksa bu durumda, Allah’ın kendisine yeniden pek çok mal ve evlat vereceğini iddia etmiştir. Yüce Allah, bunu tuhaf bir tutum olarak görmüş, şaşkınlık duyulması gereken bir durum olduğunu bildirmek üzere de istifham edatını asıl manasında değil de taaccüb manasında kullanmıştır. Dolayısıyla âyetin işaret ettiği asıl maksat şu şekildedir: “Ey Muhammed, âyetlerimizi inkâr eden ve mutlaka bana mal ve evlât verilecektir diyen adamı (onun o şaşkınlık veren halini/tutumunu) gördün mü?”²⁶⁰

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Şimdi şu küfredip de bana muhakkak mal ve veled verilecek diyen herifi gördün”

S. Ateş; “Ayetlerimizi inkâr edip: ‘Bana mal ve evlad verilecek’ diyen adamı gördün mü?”

Kur’an Yolu; “Âyetlerimizi inkâr eden ve ‘Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir’ diyen adamı gördün mü!”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Ayetlerimizi inkârda direnen ve [kendisinden alacağımı isteyen mümine borcunu ödememek için alaycı bir üslupla, ‘Mademki öldükten sonra diriltileceğiz], o zaman nasıl olsa bana mal-mülk de verilir evlat da. [İşte o zaman sana olan borcumu öderim]’ diyen adamı görüyorsun değil mi?!”

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu, âyetteki istifhamı aslî manasında değerlendirmiş ve buna göre meâl vermişlerdir. Kanaatimizce bu, yeterli düzeyde bir tercüme değildir.

²⁵⁹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 77.

²⁶⁰ Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 602.

Çünkü âyetteki istifham edatı, mecazî anlamda kullanılmıştır. M. Öztürk'ün âyetin meâlinde kullandığı “alaycı bir üslupla” ifadesi, onun istifhamın mecazî manasını tercih ettiğini göstermektedir. O, istifhamın istihza manasını tercih etmişken, biz onun taaccüp manasını tercih ettik. Bu da, meânî ilminin farklı bakış açılarına göre farklılık arzedebileceğini gösteren güzel bir örnektir. Her hâlükârda bu iki yaklaşım, âyetin maksadını ifade etmek açısından isabetlidir.

قَالَ رَبِّ اُنِّىْ يَكُوْنُ لِىْ غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِىْ عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا

“Zekeriyyâ (hayretler içinde), Rabbim! dedi. Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?”²⁶¹

Bu âyette اُنِّىْ istifham edatı asıl manası dışında, taaccüp manasında kullanılmıştır. Gerek Hz. Zekeriyyâ'nın iyice yaşlanması gerekse hanımının hem kısır hem de yaşlı olması, çocuğun doğmasındaki zahiri engellerdir. Bütün bu engellere rağmen kendilerine Hz. Yahyâ'nın lutfedilmesi karşısında, Hz. Zekeriyyâ şaşkınlığını gizleyememiştir. Bu değerlendirmeye göre yaşlı oldukları halde bu lütfâ mazhar olmuşlardır. İkinci bir değerlendirmeye göre, yaşlı olan ebeveynler tekrar gençleşerek doğurganlık açısından elverişli olmuşlardır ki bu da insanlar açısından şaşkınlığı celp edecek bir niteliktir.²⁶²

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: Yarab! benim için bir oğul nereden olacak: hatunum akîm bulunuyor ben de ihtiyarlıktan kaçşamak derecesine geldim”

S. Ateş; “(Zekeriyya): Rabbim, dedi benim nasıl oğlum olur? Karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.”

Kur'an Yolu; “Zekeriyyâ, ‘Rabbim!’ dedi. Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?”

M. Öztürk; “Zekeriyya, ‘Rabbim!’ dedi, “Karım kısır, ben de çok yaşlıyım. Hâl böyleyken nasıl çocuğum olabilir?!”

²⁶¹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 8.

²⁶² Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 160.

Elmalı ve S. Ateş'in verdiği meâller taaccüp manasını yansıtmamışlardır. Kur'an Yolu ve M. Öztürk'ün meâlinde ise bu mana kısmen hissedilmektedir ancak istenilen düzeyde değildir.

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَغِيًّا

“Meryem (şaşkınlıkla), ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur? dedi”²⁶³

Bu âyetteki أَنَّى istifham edatı da asıl anlamı dışında, şaşkınlık manasında ve yukarıdaki âyete benzer ifadelerle kullanılmıştır. Nitekim Hz. Meryem, karşı cins olmadan hamile kalmanın mümkün olmayacağını bilmekteydi. Dolayısıyla Cebrail (a.s.)'in; *“Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbın tarafından gönderilmiş bir elçiyim”²⁶⁴* hitabı karşısında, bâkire ve iffetli olan bir kızın nasıl çocuk sahibi olacağını şaşkınlık içerisinde merak ederek bu soruyu sormuştur.²⁶⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: benim için bir oğlan nasıl olur? bana bir beşer dokunmadı, ben bir kahbe de değilim.”

S. Ateş; “Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe de değilim.”

Kur'an Yolu; “Meryem, ‘Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?’ dedi”

M. Öztürk; “Bu defa Meryem, ‘Bana bir erkek eli bile değmemişken ve ben iffetsizliğin semtinden bile geçmemişken nasıl çocuğum olabilir ki?!’ dedi.”

Kur'an Yolu ve M. Öztürk, Hz. Meryem'in şaşkınlığını yansıtacak ifadeler kullandıkları için verdikleri meâller arzu edilen düzeydedir. Ancak aynı durum Elmalı ve S. Ateş'in meâlleri için söz konusu değildir. Zira onların tercümesinden, Hz. Meryem'in böyle bir olay karşısında çok şaşırıldığını çıkarmak pek mümkün değildir.

أَلَمْ نَرَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوْرُهُمْ أَرَأَى

²⁶³ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 20.

²⁶⁴ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 19.

²⁶⁵ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 170; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 596.

“Görmedin mi? Biz, inkârcuların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldı.”²⁶⁶

İnkârcular ve onların söylediklerini konu alan bir takım âyetler zikredildikten sonra bu âyette, onların şaşılacak bir halde olduğu vurgulanmıştır. Yüce Allah, tebliğ vazifesini hakkıyla ifa eden efendimizi, onların durumu hakkında hayrete sevk etmiştir. Ayrıca bütün bu söz ve davranışlarının, şeytanın saptırması neticesinde meydana geldiğine dikkat çekmiştir. İşte bu gaye ile istifham, asıl manası dışında taaccüp manasında kullanılmıştır.²⁶⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Görmedin mi biz o Şeytanları o kâfirlerin üzerine salmışız onları kaynatıp oynatıp kıvrandırıyorlar”

S. Ateş; “Görmedin mi biz kafirlere şeytanları gönderdik, onları oynatıp duruyorlar.”

Kur’an Yolu; “Görmedin mi? Biz, inkârcuların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldı.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Bilmez misin, biz o kâfirlere/müşriklere kendilerini günaha kışkırtan şeytanları musallat etmişizdir.”

Ayetteki istifham-ı taacubî, yukarıdaki meâllerde yansıtılmamıştır. İstifhamın taacup manasını şu şekilde yansıtmanız mümkündür;

Ne yani! Kâfirlerin üzerine onları kışkırttıkça kışkırtan şeytanlar gönderdiğimizi bilmiyor musun?

h. İstihza/Alay etmek

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا

“Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. (Onlar, alaycı bir üslupla) Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz? dediler.”²⁶⁸

²⁶⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 83.

²⁶⁷ Ebû Hayyân, a.g.e., Cilt 6, s. 203; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 450; İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 165.

²⁶⁸ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 29.

Hız. Meryem kavminin kendisine yönelttiği ağır ithamlara cevap vermedi. Yaşanan olayı çocukla konuşmaları için ona işaret etti. Onlar ise beşikteki bir çocuğun konuşamayacağını zannettikleri için Hız. Meryem'in kendileriyle alay ettiğini düşünmüşlerdir. Bunun üzerine, alaycı bir üslupla "beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" diyerek akıllarınca onunla alay etmek istemişlerdir. Dolayısıyla istifham asıl manası dışında istihza manasında kullanılmıştır.²⁶⁹

Mealler ve Değerlendirme;

Elmalı; "Bunun üzerine ona işaret etti, beşikteki bir sabî ile nasıl konuşuruz dediler"

S. Ateş; "(Meryem), çocuğu gösterdi. Dediler ki: Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?"

Kur'an Yolu; "Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. 'Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?' dediler."

M. Öztürk; "Meryem de onlara, ['Benimle değil, onunla konuşun' diye] çocuğu işaret etti. Onlar, 'Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşabiliriz ki?!' dediler."

Örnek olarak incelediğimiz bu mealler, âyette istihza manasında kullanılan istifhamı aslî manasında değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla âyetin asıl ifade etmek istediği manayı gözden kaçırdıkları için isabetli bir tercüme yapmamışlardır.

2.2.1.4.Temenni

Temenni, gerçekleşmesi imkânsız olan veya imkân dâhilinde olduğu halde elde edilmesi çok uzak bir ihtimal olan, meydana gelmesi umulmayan bir şeyi istemektir.²⁷⁰ Temenni için asıl kullanılan edat لیت 'dir. Birtakım edebî gayeler için bazen هل - لو ve لعل edatları da kullanılmaktadır.²⁷¹ Şayet istenilen şey, gerçekleşmesi umulan güzel bir şey ise buna da terecci denilir. Bu durumda da لعل veya عسى kullanılır. Bazen de edebi bir gaye için لیت kullanılır.²⁷²

²⁶⁹ İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 228; Nimetullah b. Mahmûd en-Nahcivânî, **el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye**, İstanbul: Dâru Astâna, 1325, Cilt 1, s. 498; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 597.

²⁷⁰ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 225; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 293; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s.303; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 112.

²⁷¹ Kazvînî, **el-İzâh**, s. 108.

²⁷² Ahmed Bedevî, **a.g.e.**, s. 129-130.

فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا

“Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine yöneltti. Meryem, Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim! dedi.”²⁷³

Şiddetli doğum sancıları içerisinde bir hurma ağacının altına sığınan Hz. Meryem, insanların kendisi hakkında kapılacağı olumsuz düşüncelerden dolayı tedirgindi. Nitekim kavmi, kendisini iffetli ve erdemli bir kul olarak tanımışken şimdi babasız doğacak bir çocuk ile karşılıklarına çıkması durumunda insanların türlü ithamlarına maruz kalacağını bilmekteydi. Dolayısıyla bir taraftan doğum sancısı diğer taraftan kavminin göstereceği tepki kendisini büyük bir endişeye sevk etmiştir. O da üzüntüye kapılarak, “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!” temennisinde bulunmuştur.²⁷⁴ Ancak Hz. Meryem’in bu temennisi gerçekleşmesi imkânsız olan bir taleptir. Zira “Bu, kararlaştırılmış bir iştir”²⁷⁵ buyrulmuş Hz. İsa’nın babasız dünyaya geleceği ve bu yaşananların tümünün önceden levh-i mahfuz’a kaydedilmiş olduğu bildirilmektedir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Derken ağrı onu bir hurma dalına götürdü, ay dedi: nolaydım bundan evvel öleydim ve unutulmuş gitmiş olaydım”

S. Ateş; “Doğum sancısı onu, bir hurma dalı(nın altı)na getirdi. Keşke dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!”

Kur’an Yolu; “Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, ‘Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!’ dedi.”

M. Öztürk; “Doğum sancıları onu bir hurma ağacının dibine sürükledi. Meryem, ‘Keşke bu iş başıma gelmeden önce ölseydim de adı sanı unutulup giden biri olsaydım.’ diye sızlandı.”

Söz konusu meâller, âyetteki temenni edatının manasını tercümeyle doğru bir şekilde aktarmışlardır.

²⁷³ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 23.

²⁷⁴ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 597; Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 11; Ebû Hayyân, a.g.e., Cilt 6, s. 172.

²⁷⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 21.

2.2.1.5. Nida

Sözlükte seslenme manasına gelen nida kelimesi terim olarak; sözü söyleyen kişinin *أدعو* fiili yerine kullanılan özel edatlarla, muhatabından kendisine yönelmesini istemesidir. Nida için *أ - أي - يا - آ - آي - أيا - هيا - وا* edatları kullanılmaktadır. Bu sekiz edattan “hemze” ve “ey” yakın mesafede olanlara seslenmek için kullanılırken, diğer edatlar uzakta olanlara seslenmek için kullanılmaktadır.²⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîmde bu harflerden nida için yalnızca “يا” edatı kullanılmıştır. Bu üslupta, münâdânın (seslenilen) önemli bir duruma kulak vermesi için yönelmesi istenir. Dolayısıyla nida’dan sonra genellikle emir veya nehiy bildiren ifadeler kullanılır.²⁷⁷

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَأَنبِئَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

“Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”²⁷⁸

Bu âyette Hz. Yahyâ’ya, önemli bir duruma kulak vermesi için nida edilmiştir. Ardından emir ifadesi kullanılarak “*Kitaba var gücünle sarıl*” denilmiştir. Böylece Tevrat’ı okuyup iyice anlaması ve onun ihtiva ettiği emir ve yasaklara eksiksiz uymasının ne kadar mühim olduğu vurgulanmıştır. Nitekim Hz. Yahyâ, bu emre sıkı sıkıya sarılmış, bu hususta kınanmaktan çekinmemiş hatta bu uğurda şehit edilmiştir.²⁷⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ey Yahya! kitabı kuvvetle tut (dedik) ve daha sabiy iken ona hikmet verdik”

S. Ateş; “Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut (Onun emirlerini uygula). (dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik.”

Kur’an Yolu; “Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”

M. Öztürk; “[Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik]: ‘Ey Yahya! Ciddiyet ve samimiyetle Tevrat’a uy; peygamberlik mirasına sahip çık.’ [Yahya bu mirasa layık biriydi].”

²⁷⁶ Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 114-115; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 306-307.

²⁷⁷ Ahmed Bedevî, **a.g.e.**, s. 120.

²⁷⁸ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 12.

²⁷⁹ el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 396.

Meâller, nida edatının manasını aslına uygun bir şekilde tercümeğe yansıtılmışlardır.

Başka bir husus da, bazen uzakta bulunan bir kimsenin, mütakellimin gönlünde devamlı bulunduğu veya aklından hiç çıkmadığı için yakınmış gibi kabul edilerek “hemze” veya “ey” nida edatlarıyla çağrılmasıdır. Bu durumun tersi de mümkündür. Zira yakınımızda bulunan bir kimsenin şanınin yüceliğine veya mertebesinin düşüklüğüne işaret etmek gayesiyle uzağa seslenmek için vazedilmiş herhangi bir nida edatıyla çağrılır.²⁸⁰

قَالَ ارَاغِبْ اَنْتَ عَنِ الْهَيْيَ يَا اِبْرَاهِيمَ

“(Babası:) Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun?”²⁸¹

İbrâhim (a.s) babası ile karşılıklı konuşurken babası, yakın mesafe için kullanılan edatlardan biri ile değil de, uzak mesafede olan kimseler için kullanılan “ya” nida edatı ile kendisine seslenmektedir. İbrâhim (a.s)’in söylediklerini hoş karşılamadığı ve kötü gördüğü için onu yadırgamakta ve onun bu durumuna hayret etmektedir. Oğlunun kendi inancına dönmesini arzu ettiği için “ey İbrâhim” diyerek, sanki İbrâhim karşısında değil de uzak bir yerde bulunmakta ve uzaktan konuşan birinin söyledikleri pek anlaşılmadığı için, oğlunun söylediklerini duymazlıktan gelerek anlamadığını ima etmektedir. Neticede, onunla bu diyalogu hiç gerçekleştirmediği imajını vermek istemiştir.²⁸²

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sen dedi: benim mabudlarımdan geçmekmi istiyorsun ya İbrahim?”

S. Ateş; “(Babası): Ey İbrahim, dedi, sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun?”

Kur’an Yolu; “(Babası:) ‘Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? ...dedi.’”

M. Öztürk; “Babası İbrahim’e şöyle karşılık verdi: İbrahim! Demek sen benim tanrılarımın yüz çeviriyorsun ha!”

²⁸⁰ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 244; Kâsım-Dib, **a.g.e.**, s. 306-307

²⁸¹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 46.

²⁸² İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 119.

M. Öztürk dışındaki müellifler, âyetteki nida edatının manasını meâllerine yansıtılmışlardır. M. Öztürk ise kanaatimizce Kur'ân'ın sözlü bir metin oluşundan hareketle âyetteki nidanın ses tonuyla ayarlanabileceğini düşündüğü için bunu “ey” şeklinde ifade etmemiştir.

Nida edatı bazen hafzedilmektedir. Özellikle dua cümlelerinde kullanılan رَبِّ “rab” isminin geçtiği yerlerde, Furkân sûresi 30. ve Zuhuf sûresi 88. âyet dışında hiç zikredilmemiştir. Âlimler bu hazfin sebebini, kulun dua ederken kendini rabbine çok yakın hissetmesine bağlamaktadır.²⁸³ Bu kullanımın örnekleri Meryem sûresinde de mevcuttur. Örneğin;

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي...

“Rabbim! demişti. Benim kemiklerim zayıfladı...”²⁸⁴

Zekeriyyâ (a.s), dua esnasında rabbine seslenirken nida edatını zikretme gerekliliğini hissetmemiştir. Kendini rabbine çok yakın hissettiği için “ey rabbim” demek yerine direk “rabbim” diye seslenmiştir.²⁸⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden...”

S. Ateş; “Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi...”

Kur'an Yolu; “Rabbim! demişti. Benim kemiklerim zayıfladı...”

M. Öztürk; “Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı...”

Âyette nida edatının mahzuf olduğuna yalnızca Elmalı “yarab” açık ifadesiyle işaret etmiştir. Diğer üç meâl ise Kur'ân'ın sesli bir hitap olduğu gerçeğinden hareketle “Rabbim” şeklinde ifade etmişlerdir.

Nida edatı bazen asıl manaları dışında sözün akışından anlaşılabilen birçok farklı anlam ve maksatları ifade etmek için de kullanılmaktadırlar.

²⁸³ el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 378-379.

²⁸⁴ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 4.

²⁸⁵ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Yusuf Ali Budeyvî (thk.), Beyrût: Dâru İbni Kesîr, 2019, Cilt 2, s. 325; Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 168; el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 381.

a. Yadırgama/inkâr

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلَةً قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئاً فَرِيًّا

“Sonra çocuğu kucağına alarak kavmine getirdi. (Onu yadırgayarak/kınayarak) dediler ki: Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın”²⁸⁶

Hız. Meryem kucağında bir çocuk ile gelince, kavmi bu durumu çok yadırgadı. Çünkü ailesi toplumun en sâlih insanları olan bir kimsenin böyle bir şey yapacağına akıl erdiremediler. Bu sebeple ona, yadırgayıcı bir üslupla seslendiler. Neticede nida edatı, asıl manası dışında yadırgama/inkârî manada kullanılmıştır.²⁸⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Derken onu yüklenerek kavmine getirdi, hey Meryem! Dediler: alimallah yumurcak bir şey getirdin”

S. Ateş; “(Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi: Ey Meryem, dediler, sen tuhaf bir iş yaptın.”

Kur’an Yolu; “Sonra çocuğu kucağına alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: “Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!”

M. Öztürk; “Daha sonra Meryem çocuğunu kucağına alıp halkının yanına getirdi. Halk, ‘Ey Meryem! Sen ne çirkin bir iş yaptın böyle?! Ey Harun’un [manevi] kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi, anan da iffetsiz bir kadın değildi. [O halde, bu çocuk da neyin nesi?!]’ diyerek onu kınadılar.”

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meâllerinde nida edatının kınama/yadırgama anlamında olduğuna değinilmeden, hakiki manası olduğu gibi aktarılmıştır. Bu yaşanan olayın ciddiyetini aktarması açısından eksik bir meâldir. Buna mukabil M. Öztürk, iki âyeti birlikte değerlendirmiş ve en son cümlesine “...diyerek onu kınadılar” ibaresini ekleyerek âyetteki nidanın yadırgama/kınama manasına hamil olduğunu beyan etmiştir. Böylece yerinde bir meâl yapmıştır.

²⁸⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 27.

²⁸⁷ İbni Kesîr, a.g.e., Cilt 5, s. 226; Şevkânî, a.g.e., Cilt 3, s. 457.

b. Merhamet

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا. يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا. يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا. يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا.

“Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.”²⁸⁸

Bu dört âyette uzağa hitap etmek için kullanılan يَا nida edatı, asıl manası dışında isti‘taf/şefkat ve tevessül/yalvarma manasında kullanılmıştır. Hemen devamındaki âyetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. İbrâhim’in müşrik babası, kendisine karşı son derece kaba ve tehditkâr ifadeler kullanmıştır. Buna rağmen o, babasına karşı saygıda kusur etmediği gibi şefkat göstererek, belki hak yola yönelir umuduyla yumuşak ve içten ifadelerle bir nevi ona yalvarmıştır.²⁸⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalî; “Bir vakit babasına demişti: â babacığım! o işitmez görmez ve sana hiç faidesi olmaz şeylere niçin taparsın Â babacığım emin ol bana ilimden sana gelmiyen hakikat geldi, gel bana uy da seni bir düz yola çıkarayım Babacığım Şeytana tapma, çünkü Şeytan rehmana âsi oldu Babacığım ben cidden korkarım ki sana o rahmandan bir azâb dokunur da Şeytana yar olursun.

S. Ateş; “Babasına demişti ki: ‘Babacığım, işitmeyen görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?’ ‘Babacığım, bana sana, gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy, seni düzgün bir yola iletayım.’ ‘Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmiştir.’ ‘Babacığım, ben sana Rahman'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu olursun.”

Kur'an Yolu; “Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir

²⁸⁸ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 42-45.

²⁸⁹ Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 19; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 602.

bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.”

M. Öztürk; “O bir gün babasına şöyle dedi: ‘Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir faydası da dokunmayan bu putlara niçin tapıyorsun?!’ ‘Babacığım! Sana verilmeyen bir bilgi [vahiy ve peygamberlik] bahşedildi bana. Bu yüzden, bana tabi ol da seni doğru, düzgün bir yola ulaştırayım.’ ‘Babacığım! N’olur, artık şeytana itaat etme! Çünkü şeytan Rahman’a isyan etmiştir.’ ‘Babacığım! Korkum o ki sen bu gidişle Rahman’ın azabına uğrayacaksın; şeytanla dost olduğunu da maalesef o zaman anlayacaksın.”

Yukarıdaki meâller, merhamet manasında kullanılan nidayı tercümeyle “â babacığım ve babacığım” ifadeleriyle güzel bir şekilde yansıtmışlardır.

c. Tenbih

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

“Allah buyurdu ki: *Ey Zekeriyâ! Haberin olsun biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.*”²⁹⁰

Hz. Zekeriyâ'nın çocuk isteğine dair içten duasına yüce Allah, ona hitaben “ey Zekeriyâ” şeklinde karşılık vermiştir. Böylece, onun o samimi yakarışına kayıtsız kalmadığına, talebine özen gösterdiğine ve isteğine olumlu cevap verdiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla mezkûr örnekten de anlaşılacağı üzere nida edatı, asıl manası olan uzağa hitap etme dışında başka bir manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. O da tenbih/dikkat çekme manasıdır.²⁹¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ey Zekeriyâ! Haberin olsun biz sana bir oğul tebşir ediyoruz, adı Yahya, bundan evvel hiç bir adaş yapmadık ona”

S. Ateş; “(Allah buyurdu): Ey Zekeriyâ, biz sana bir oğul müjdelimiz, adı Yahya’dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık (ondan önce kimseye bu adı vermedik.)”

²⁹⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 7.

²⁹¹ el-Meydânî, a.g.e., Cilt 7, s. 388.

Kur'an Yolu; "Allah buyurdu ki: Ey Zekeriyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik."

M. Öztürk; "Bunun üzerine [Allah melekler vasıtasıyla] şöyle seslendi: Ey Zekeriyâ! Biz sana Yahya adında bir oğlun olacağını müjdeliyoruz. [Bilesin ki] biz bu adı daha önce kimseye vermedik."

Elmalı nida edatını "Ey Zekeriyâ! Haberin olsun" diye tercüme ederek, nidanın tenbih/dikkat çekme manasına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla arzu edilen bir meâl yapmıştır. Diğer üç meâl ise nidanın tenbih manasını göz ardı ederek, onu asli manasında değerlendirmişlerdir.

d. Tahassür/Üzölmek

فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا

"Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine yöneltti. Meryem, (üzüntü içerisinde) keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim! dedi."²⁹²

Hz. Meryem'in doğum vakti yaklaşınca, sancısı başlamış ve bir hurma ağacının altına sığınmıştı. Doğum sancısının ona yaşatmış olduğu stres ve ardından doğuracağı çocuk ile kavminin karşısına çıktığında, hakkında kapılacakları olumsuz düşünceler hatırandan geçmiştir. Nitekim kavmi onu iffetli bir kız olarak tanımıştı, şimdi ise bir kocası olmadan çocuğu olacaktı. Bu durumu kavmine nasıl izah edecek, onları günahsız olduğuna nasıl inandıracak diye tedirgin olmaktaydı. Bundan dolayı büyük bir üzüntüye kapılarak, "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi.²⁹³ Neticede nida, asıl manası dışında tahassür manasında kullanılmış oldu.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "Derken ağrı onu bir hurma dalına götürdü, ay dedi: nolaydım bundan evvel öleydim ve unutulmuş gitmiş olaydım"

S. Ateş; "Doğum sancısı onu, bir hurma dalı(nın altı)na getirdi. Keşke dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!"

²⁹² Kur'an, Meryem Suresi, Ayet 23.

²⁹³ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 597.

Kur'an Yolu; "Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, 'Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!' dedi."

M. Öztürk; "Doğum sancıları onu bir hurma ağacının dibine sürükledi. Meryem, 'Keşke bu iş başıma gelmeden önce ölseydim de adı sanı unutulup giden biri olsaydım.' diye sızlandı."

Âyetteki nidanın ifade ettiği tahassür (üzülme, hayıflanma, sızlanma) manası, S. Ateş ve Kur'an Yolu meâllerinde yansıtılmamıştır. Buna mukabil Elmalî "ay" ve M. Öztürk "sızlandı" ifadeleriyle söz konusu edatın tahassür manasını, başarılı bir tercümeyle meâllerinde yansıtmışlardır.

e. Tevbîh

يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْثِيًّا

"Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi (diyerek onu kinadılar)."²⁹⁴

"Ey Hârûn'un kız kardeşi" ifadesinde zikredilen Hârûn'un kimliği hususunda müfessirler birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁹⁵ Buna göre Hârûn;

1. İsrâiloğulları içerisinde Allah'a kulluğu ve itaati ile ön plana çıkmış Hârûn isminde sâlih bir kimse idi.

2. Hz. Meryem'in kardeşidir.

3. Âyette kastedilen Mûsâ (a.s.)'nin kardeşi Hârûn (a.s.)'dur. Hz. Meryem onun soyundan geldiği için kendisine bu şekilde hitap edilmiştir.

4. İsrâiloğulları içerisinde fâsıklığıyla ün salmış Hârûn adında bir kimseydi. Yaptıklarını birbirine benzeterek Hz. Meryem'e bu şekilde hitap etmişlerdir.

²⁹⁴ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 28.

²⁹⁵ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., Cilt 2, s. 625-626; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1983/1403, Cilt 2, s. 167; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh, Abdülcelîl Abduh Şelebî (thk.), Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1988/1408, Cilt 3, s. 327; Vâhidî, el-Vecîz, s. 679; Taberî, a.g.e., Cilt 15, s. 522-525; Mekki b. Ebî Tâlib, el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye, eş-Şâhid el-Buşeyhî vd. (thk.), Şârîka: Câmîatu's-Şârîka, 2008, Cilt 7, s. 4529-4530; Begavî, a.g.e., Cilt 5, s. 228; Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 14; Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 177; Kurtubî, a.g.e., Cilt 13, s. 442-444; İbni Kesîr, a.g.e., Cilt 5, s. 226-228; Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 580; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 597.

Müfessirler arasında birinci görüş ağır basmaktadır. Nitekim Muğîre b. Şu'be'nin Hz. Peygamber'den “Onlar (İsrâiloğulları) önceki peygamberlerin ve sâlih kimselerin isimlerini çocuklarına ad koyarlardı”²⁹⁶ şeklinde rivayet ettiği hadis de bu görüşü desteklemektedir. Her hâlükârda, İsrâiloğullarının soylu bir hanedandan gelen Hz. Meryem'e bu şekilde seslenmesi, onu kınamak ve ayıplamak amacıyladır. Çünkü annesi tarafından mâbede adanan soylu biri, böylesine çirkin bir işe yeltenmemelidir. Nitekim “*Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi*” diyerek de bu durumu pekiştirmişlerdir.²⁹⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ey Harûnun hemşiresi, baban bir kötülük adamı değil idi, anan da bir kahbe değil idi”

S. Ateş; “Ey Harun'un kızkardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de fahişe değildi (sen ne yaptın böyle)?”

Kur'an Yolu; “Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi”

M. Öztürk; “Ey Harun'un [manevi] kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi, anan da iffetsiz bir kadın değildi. [O halde, bu çocuk da neyin nesi?!]” diyerek onu kınadılar.”

Elmalı ve Kur'an Yolu meâllerinde, bu âyetteki nida edatının ifade ettiği tevbih/kınama manası tercümeyle yansıtılmamıştır. S. Ateş'in “sen ne yaptın böyle” şeklindeki parantez içi ifadeleri ile bu mana yansıtılmak istensede yeterli olmamıştır. M. Öztürk ise nidanın bu yan anlamına dair “onu kınadılar” şeklindeki ifadesiyle taşı gedğine oturtmuştur.

2.2.2. Gayr-ı Talebi İnşânın Âyet Tefsirine Etkisi

İstek anında bulunmayan bir şeyin, yapılmasını gerektirmeyen inşâ türüdür.²⁹⁸ Medih, zem, taaccüp, yemin ve recâ bildiren cümleler bu başlık altında

²⁹⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, **el-Câmi' u'l-Kebîr**, Beşşâr Avvâd Ma'rûf (thk.), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1998, Ebvâbu Tefsîri'l-Kur'ân: 3155.

²⁹⁷ Ebû Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 176; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 406; İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 95; Şevkânî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 457.

²⁹⁸ Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 310.

değerlendirilmektedir. Ancak belâgat âlimleri, gayr-ı talebî inşâ'yı meânî ilminin konuları arasında değerlendirmemektedir. Çünkü bu sîgaların çoğu aslında ihbarî cümle iken sonradan inşâî cümleye dönüşmüştür.²⁹⁹

2.2.2.1. Taaccüp Sîgaları

Taaccüp sîgasına şu âyet örnek olarak verilebilir;

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zâlimler bugün tam bir sapıklık içindedirler.”³⁰⁰

Nefislerine zulmeden kimseler, dünya hayatında iken hakikatlere ilgisiz kalmışlardır. Bir takım şeyleri ve kişileri Allah'a denk tutmuş ve ona ortaklar koşmuşlardır. Hatta onun çocuk edindiğini iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu husustaki bütün uyarılara rağmen hakkı işitmek ve onu görmek istememişlerdir. Oysaki ahiret yurdunda işitmeme ve görmemek gibi bir lükse sahip olamayacaklardır. Zira hakikatlere ve Allah'ın vahdaniyetine ayne'l-yakîn ve ilme'l-yakîn şahit olacakları için inkâr edecek bir durum söz konusu olmayacaktır. İşte onların o an ki durumu hakkında yüce Allah, efendimizi şaşkınlığa sevk etmektedir.³⁰¹ Dolayısıyla bu durumu şu şekilde ifade etmek mümkündür; “ey Muhammed, dünyadayken söylediklerine kulak vermeyen, anlattığın hakikatleri görmeyen kimseler kıyamet günü hesap vermek ve karşılığını almak üzere bize geldikleri zaman öyle bir işitecekler öyle bir görecekler ki, doğrusu onların bu durumunu şaşılacak bir durumdur. Ne var ki onların işitmeleri ve görmeleri artık kendilerine herhangi bir fayda sağlamayacaktır.”

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Neler işidecek neler görecekler onlar bize gelecekleri gün, lâkin o zalimler bugün açık dalâl içindeler”

S. Ateş; “Bize geldikleri gün ne güzel işitir, ne güzel görürler. Ama o zalimler, bugün apaçık sapıklık içindedirler!”

²⁹⁹ Kâsım-Dîb, a.g.e., s. 311.

³⁰⁰ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 38.

³⁰¹ Taberî, a.g.e., Cilt 15, s. 543; Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 16-17; Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 583.

Kur'an Yolu; "Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık için-dedirler."

M. Öztürk; "Onlar bizim huzurumuza geldikleri gün bütün hakikatleri öyle güzel işitecek, öyle güzel görecektir ve öyle bir yola gelecekler ki! Ama o zalimler/kâfirler bugün büsbütün dalalet içindedirler."

Âyetteki taaccüp bildiren sığalar, S. Ateş ve M. Öztürk meâllerinde ism-i tafdil olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla "ne güzel işitir, ne güzel görürler ve öyle güzel işitecek, öyle güzel görecektir ve öyle bir yola gelecekler ki" gibi arzu edilmeyen tercüme yapılmıştır. Elmalı ve Kur'an Yolu meâlleri ise "Neler işidecek neler görecektir ve öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki!" ifadeleri ile bu sığaların taaccüp bildiren sığalar olduğunu kabul etmiş ve bunu isabetli bir şekilde tercüme yansıtmışlardır.

2.2.2.2. Yemin

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا

"Rabbine andolsun ki onları muhakkak şeytanlarla birlikte mahşerde toplayacağız; sonra onları cehennemde çevresinde diz üstü çökmüş vaziyette hazır tutacağız."³⁰²

Yemin ifadesi, gayr-ı talebi inşâ olduğu için bir işin yapılmasının gerekliliğini ifade etmez. Aksine, verilen haberi pekiştirmek üzere kullanılır. Nitekim önceki âyetlerde kâfirler, yeniden dirilişle ilgili hakikatleri açıkça inkâr etmişlerdi. Burada ise "Rabbine andolsun ki onları haşredeceğiz..." denilerek yeniden diriliş değil de, kıyamet gününde haşredilmeleri söz konusu edilmiştir. Zımnen, yeniden diriltileceklerinin zaten kesin olduğu, bunun ötesinde bir araya toplanacakları da haber verilmektedir. Böylece hem inkârlarının yersiz olduğunu vurgulamak hem de gözdağı vermek için kendilerine yeminli ifade ile cevap verilmiştir. Ayrıca رَبِّكَ ifadesinde "rabb" kelimesi, peygamberi bildiren "ke" zamirine izafe edilerek, onun şanı yüceltilmiştir.³⁰³ Anlam açısından pek bir farklılık söz konusu olmamakla beraber âyeti şu şekilde de ifade edebiliriz; "ey Muhammed! Rabbine andolsun ki dirilişi inkâr edenleri, kabirlerinden canlı olarak

³⁰² Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 68.

³⁰³ Fahrüddîn er-Râzî, a.g.e., Cilt 21, s. 206; Kurtubî, a.g.e., Cilt 13, s. 486; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 434.

çıkarcacağız. Daha sonra onları mahşer meydanına sevk ederek kendilerini yoldan çıkaran şeytanlarla birlikte toplayacağız; sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş vaziyette hazır tutacağız.”

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Evet rabbına kâsem ederim ki biz onları ve o Şeytanları muhakkak ve muhakkak mahşere toplayacağız, sonra onları muhakkak ve muhakkak dizleri üstü Cehennemin etrafına ihzar eyliyeceğiz”

S. Ateş; “Rabbine andolsun ki, onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız.”

Kur’an Yolu; “Rabbine andolsun ki onları muhakkak şeytanlarla birlikte mahşerde toplayacağız; sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş vaziyette hazır tutacağız.”

M. Öztürk; “Rabbine andolsun ki biz o kâfirleri şeytanlarla birlikte diriltip bir araya toplayacak, sonra da hepsini diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin yanı başına getireceğiz.”

Yukarıdaki meâllerin tamamı, âyetteki yemin ifadesini tercümeyle yansıtmıştır.

2.2.2.3. Tereccî

Temenni konusunda da tanımladığımız üzere şayet istenen şey, gerçekleşmesi umulan güzel bir şey ise buna teracci denilir. Teracci için لعل veya عسى edatı kullanılır. Bazen de edebi bir gaye gözetilerek ليت kullanılır.³⁰⁴

وَأَعْتَرُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا

“Sizden de Allah’ın dışında taptığımız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime niyaz ediyorum. Umarım rabbime niyazımdan eli boş dönmem.”³⁰⁵

Âyette geçen دعاء kelimesi ile ilgili biraz izah yapmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere dua Allah’tan bir şeyler istemektir. Dua, ibadetin en temel esaslarından olduğu için zamanla ibadet kelimesinin yerine kullanılmıştır. Allah’ın dinine davet, en büyük ibadet olduğu için zaman zaman dua kelimesi dine davet manasında da kullanılır

³⁰⁴ Ahmed Bedevî, a.g.e., s. 129-130.

³⁰⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 48.

olmuştur.³⁰⁶ Bu minvalde “niyaz” şeklinde çevirdiğimiz “dua” kelimesi ile genel anlamda “ibadet”, özel anlamda ise “Allah’ın dinine davet” manasını kastetmekteyiz.

Hz. İbrâhim’in tüm çabalarına rağmen putlara tapmaktan vazgeçmeyen babası, onun hakka olan davetini reddetmekle yetinmeyip bir de tehditler savurarak onu kovmuştur. Bunun üzerine İbrâhim (a.s), onları ve dua ettikleri putları terk etmiştir. Gideceği diyarlarda, tebliğ görevini sürdüreceğini ve insanları rabbinin dinine davet edeceğini bildirmiştir.³⁰⁷ İşte bu noktada terecci bildiren عسى ifadesini kullanmıştır. Çünkü insanların onun davetine icabet etmesi, Hz. İbrâhim’in istediği, hoş görüp gerçekleşeceğini umduğu bir şeydir. Zaten terecci de gerçekleşmesi umut edilen durumlara atıfta bulunur. Bu durumda mana şu şekilde olmaktadır;

Sizi sakındırdığım şeylere kulak vermeyip, Allah’a şirk koşmakta ısrar ettiğiniz sürece sizden ve tapıp durduklarınızdan uzaklaşıyorum. Sizden ayrılarak nereye gidersem gideyim insanları, onun hak olan dinine davet ederek rabbime olan ibadetime devam edeceğim. Arzu ederim ki davet ettiğim kimseler davetime icabet eder de, onlara olan davetim hususunda hüsrana uğramamış, dolayısıyla rabbime ibadetimde bedbaht olmamış olurum.³⁰⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem sizi Allahdan başka taptıklarınızla bırakıp çekilirim de rabbıma duâ ederim, umulur ki rabbıma duâ ile bedbaht olmam”

S. Ateş; “Sizden de, Allah'tan başka yalvardıklarınızdan da ayrılıyor ve yalnız Rabbime yalvarıyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmakla bahtsız olmam (istediklerimden mahrum bırakılmam).”

Kur’an Yolu; “Sizden de Allah’ın dışında taptığımız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime niyaz ediyorum. Umudum odur ki rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim.”

³⁰⁶ Sem‘ânî, , **a.g.e.**, Cilt 3, s. 296; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 419; İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 122; Ebû Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 185; el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 508.

³⁰⁷ el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 508.

³⁰⁸ İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 236; Begavî, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 235; Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 208-209; el-Meydânî, **a.g.e.**, Cilt 7, s. 508.

M. Öztürk; “İşte ben sizi de Allah’tan başka ilah/tanrı yerine koyduğunuz o putları da terk edip gidiyorum. Ben yalnız rabbime kulluk/ibadet ediyorum. Umarım, babamın affi için ettiğim duadan dolayı bedbaht olmam.”

Yukarıdaki meâller, âyetteki tereccî ifadesini isabetli bir şekilde tercümeğe yansıtılmıştır.

2.3. MÜSNEDUN İLEYH VE MÜSNED’İN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

2.3.1. Müsnedun İleyh’in Âyet Tefsirine Etkisi

Cümlelerin temel iki unsuru olan müsnedün ileyh ve müsned, nahiv ilminin yanı sıra meânî ilminin de önemli konularından birini teşkil etmektedir. Bu iki öge olmadan anlamlı bir cümle kurulamaz. Cümlelerin asıl ve en önemli ögesi müsnedün ileyhtir. Çünkü hüküm onun üzerine bina edilmektedir. Bunun yerine zaman zaman mahkûmün aleyh ve muhberun anı isimleri de kullanılmaktadır. İsim cümlesinde mübteda ve mübtedânın hükmünü izale eden nevâsıh diye tabir edilen inne ve kâne babının ismi, fiil cümlesinde ise fail ve nâib-i fâil müsnedün ileyh diye anılmaktadır. Bu ögenin zikredilmesi, hafzedilmesi, marifelik, nekralık, takdim, te’hîr, zamir ve zahir isim olarak gelmesi gibi çeşitli şekilleri vardır ve bu hallerin tümünde belli gayeler gözetilmektedir.³⁰⁹

2.3.1.1. Zikredilmesi

Cümlede, hedeflenen manayı ifade etmek için gerekli olan her lafzın zikredilmesi esastır. Müsnedün ileyh, cümlelerin temel ögesi konumunda olduğu için asıl olan zikredilmesidir. Müsnedün ileyh hafzedildiği takdirde, ibarede onun hazfine delâlet edecek bir karîne yoksa cümle kapalı bir hâl alır ve anlaşılması mümkün olmaz. Bunun yanında cümlede hazfi mümkün kılacak bir ipucu olsa bile hükmü muhataba iyice açıklama ve yerleştirme (takrir ve izah), karînenin zayıflığından ötürü ihtiyatlı davranma, muhatabın batıl itikadını reddetme, muhatabın kıt anlayışlı biri olduğunu ima etme, taaccüp, ta’zîm, hakaret ve sözü uzatma gibi birtakım gayelerle lafzın zikredilmesi tercih edilebilir.³¹⁰

³⁰⁹ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 129.

³¹⁰ Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 55-56; a.mlf., **el-Îzâh**, s. 40-41; Tefâtâzânî, **Muhtasarü'l-Me'ânî**, s. 55-56; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 129-130; İbnu'n-Nâzım Betreddin b. Mâlik, **el-Misbah fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'**, Husnî Abdülcelil Yusuf (thk.), Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989/1409, s. 13.

“Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir.”³¹¹

Müsnedün ileyh’te asıl olan zikredilmesidir. Bu âyette lafzatullah, اِنَّ nin ismi konumunda olduğu için müsnedün ileyh’tir ve aslı üzere kullanılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem o haberiniz olsun dedi: Allah benim de rabbim sizin de rabbınızdır, onun için hep ona ibadet ediniz iste yegâne doğru yol budur”

S. Ateş; “Şüphesiz, Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O’na kulluk edin. İşte doğru yol budur.

Kur’an Yolu; “İsâ şunu da söyledi: Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O’na kulluk edin, doğru yol budur.”

M. Öztürk; “İsa hep şunu söylemiştir: Allah benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Öyleyse yalnız O’na kulluk/ibadet edin. Dosdoğru yol, hak din işte budur!”

Müsnedün ileyh olup zikredilen lafzatullah, söz konusu meâllere yansıtılmıştır.

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar; o gün onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken iş olup bitecektir.”³¹²

Âyette altı çizili iki zamir de müsnedün ileyh konumundadır. Cümle içerisinde ikinci هُمْ zamiri kullanılmasa bile mana anlaşılabilirdi. Ancak manayı daha fazla izah etmek ve gaflette olanların iman etmeyeceklerini, bu haldeyken helak olup gideceklerini vurgulu bir şekilde ifade etmek için tekrar kullanılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Onlar gaflet içinde iken, onlar iman etmezlerken, o hasret gününün, o iş bitirildiği saatin dehşetini kendilerine haber ver.”

³¹¹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 36.

³¹² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 39.

S. Ateş; “Onları şu hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri gaflet içinde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur (yaptıklarına pişman olup hasret çeker dururlar, ama iş işten geçmiştir artık).”

Kur’an Yolu; “Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar; o gün onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken iş olup bitecektir.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Çok büyük pişmanlıkların yaşanacağı kıyamet ve hesap günü hakkında uyar o kâfirleri. Çünkü o gün azap hükmü yerini bulacak ve pişmanlığın hiçbir faydası olmayacak. Böyleyken, o kâfirler hâlen gaflet içinde yüzmekte ve iman etmemekte direnmektedirler.”

Elmalı, âyette iki defa zikredilen هم zamirlerine “onlar” şeklinde ayrı ayrı mana vererek, müsnedün ileyhin tekrarı ile cümlede oluşan vurguyu meâline yansıtmıştır. Böylece olması gerektiği gibi bir meâl vermiştir. Diğer meâller ise bu vurguya dikkat çekmemişlerdir.

2.3.1.2. Hazfedilmesi

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere müsnedün ileyhte asıl olan zikredilmesiydi. Ancak cümlede kendisine delalet eden bir karîne bulunduğu takdirde sözü kısa tutmak ve abesle iştigal etmemek amacıyla hazfedilebilir. Müsnedün ileyh herkes tarafından biliniyor olması, inkâr, ta‘zîm veya tahkir maksadıyla, îcâz kasdıyla sözü uzatmamak, kötü şeyleri ağza almamak, dar zamanda sözü kısa kesmek, sözün akışından anlaşılması gibi bazı edebi gerekçelerle hazfedilebilir.³¹³

Abdülkâhir Cürçânî, bu sanatın değerine ve önemine şu sözleriyle dikkat çekmektedir;

“Bu, incelikli, olağanüstü ve sihre benzer bir konudur. Çünkü burada bir kelimenin zikredilmemesinin bazen zikredilmesinden daha fasih olduğunu; bir şeyi söylemeyip susmanın, maksadı daha iyi ifade ettiğini,

³¹³ Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 53-54; *el-Îzâh*, s. 39; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 12; Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Me‘ânî*, s. 54; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 132-133.

konusulmadığında daha çok şey söylendiğini, açıklama yapılmadığında konunun daha açık ortaya konduğunu görürsün.”³¹⁴

(هذا) ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا

“(Bu), rabbinin Zekeriyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır.”³¹⁵

Bu âyette, müsnedün ileyh olan mübteda mahzuttur. Haberî ise, mahzuf mübtedânın ref ettiği ذِكْرُ kelimesi ile başlayan cümledir. Bu takdirle mana, “Bu sana okuduğumuz rabbinin Zekeriyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır” şeklinde olmaktadır.³¹⁶ Neticede söz uzatılmadan ifade edildiği için îcâz meydana gelmiştir. Ayrıca haberî cümleye alışılmışın dışında bir üslupla başlanarak muhatapların dikkati çekilmiştir.³¹⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Rabbının rahmetini bir anış Zekerriya kuluna”

S. Ateş; “Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya rahmetini anıştır.”

Kur'an Yolu; “Bu, rabbinin Zekeriyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Bu âyetler rabbinin Zekeriyya kuluna bahşettiği lütuf ve ihsanın yâdına dairdir.”

Elmalı dışındaki mütercimler verdikleri meâllerle, âyette mahzuf olan müsnedun ileyhe vurgu yapmışlardır. Dolayısıyla istenilen bir tercüme yapmışlardır. Elmalının ise müsnedun ileyhi zikretmemek suretiyle eksik bir tercüme yaptığını düşünüyoruz.

رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا

“O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir. Şu halde O'na sabır ve sebatla kulluk et. O'nun adını almaya lâyık başka birini biliyor musun?”³¹⁸

Burada âyetin takdiri هُوَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا “(O) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir.” şeklindedir. Gökler, yer ve bu ikisi arasındakilerin yegâne yaratıcısı, orada cereyan eden şeyleri sonsuz ilmiyle kuşatan tek mâliki

³¹⁴ Cürcânî, **Delâilü'l-İ-Câz: Söz Dizimi ve Anlam Bilim**, Osman Güman (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015, s. 166.

³¹⁵ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 2.

³¹⁶ Ferrâ, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 161; Zeccâc, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 318; Taberî, **a.g.e.**, Cilt 15, s. 453.

³¹⁷ İbn Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 61.

³¹⁸ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 65.

Allah'tır.³¹⁹ Bu hususta hiç kimsenin en ufak bir şüphesi yoktur. Hatta müşrikler dahi bunu kabul etmektedir.³²⁰ Dolayısıyla müsnedün ileyh herkes tarafından bilindiği için hazfedilmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “O bütün Semavât-ü Arzın ve aralarındakilerin rabbı, binaenaleyh ona ibadet et ve ibadetine sebatle sabreyle, hiç sen ona bir adaş bilir misin?”

S. Ateş; “(O), göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabbidir. O'na kulluk et ve O'na kullukta sabret. Hiç O'nun adıyla anılan birini biliyor musun?”

Kur'an Yolu; “O göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir. Şu halde O'na sabır ve sebatla kulluk et. O'nun adını almaya lâyük başka birini biliyor musun?”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Allah göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir. Öyleyse yalnız O'na kulluk/ibadet et ve ibadetinde sabır ve sebat göster. Sen çok iyi bilirsin ki ilahlıkta O'na eş ve ortak olabilecek hiçbir varlık yoktur!”

M. Öztürk dışındaki müellifler, meâllerinde âyetteki mahzuf müsnedun ileyhe “O” zamiriyle dikkat çekmişlerdir. M. Öztürk ise bu mahzufa direk “Allah” ismiyle dikkat çekmiştir. Neticede söz konusu müellifler âyete istenen şekilde meâl vererek isabet etmişlerdir.

2.3.1.3. Zamir Olması

Konuşma makamının mütekellim, hitap veya gaybet makamını gerektirdiği durumlarda müsnedün ileyh zamir olarak gelmektedir. Ancak zamirin döneceği müsnedün ileyh, önceden lafzen veya manen geçmesi yahut bir hâl karînesinin ona işaret etmesi gerekmektedir.³²¹

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئاً

³¹⁹ Semerkandî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 329; Şevkânî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 471.

³²⁰ **Kur'ân**, Mü'minûn Suresi, Ayet 86-87; Ankebût Suresi, Ayet 61; Lokman Suresi, Ayet 25; Zümer Suresi, Ayet 38; Zuhruf Suresi, Ayet 9.

³²¹ Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 57; a.mlf., **el-Îzâh**, s. 41-42; Teftâzânî, **Muhtasarü'l-Me'ânî**, s. 56-57; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 137-138.

*“Orası öyle dedi ve buyurdu ki rabbın: O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım.”*³²²

Hız. Zekerıyyâ, yüce Allah’tan kendisine bir çocuk bahşetmesini istemiştir. Allah kendisine çocuk vereceğini müjdeleyince çok sevinmiştir. Bununla beraber kendisinin yaşlı, hanımının da kısır olmasını dikkate alarak, çocuğun nasıl olacağına dair şaşkınlığını ifade etmiştir. Yüce Allah, bu işin kendisine kolay geldiğini ifade etmiş ve Zekerıyyâ (a.s)’nın şaşkınlığını gidermek ve durumu kolayca kavramasını sağlamak üzere “daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım” şeklinde akli bir delil sunmuştur. Âyette müsnedün ileyh olarak kullanılan هو zamiri ile Yahyâ (a.s)’nın, Hız. Zekerıyyâ ve hanımından dünyaya gelmesi durumuna gönderme yapılmıştır. Yani zamir, önceki âyetlerin mefhumundan anlaşılan *هَذِهِ الْحَالَةُ* مِنْكُمْ عَلَى *خُلُقٍ يَخِي* cümlesindeki *halk* mastarının manasına râcidir.³²³ Bunu çeviriye yansıttığımızda karşımıza “*Orası öyle” dedi ve buyurdu ki rabbın: “Senin yaşlı ve eşinin de kısır olmasına rağmen, ikinizden ismi Yahyâ olacak bir çocuk meydana getirmem bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım.”* şeklinde bir çeviri çıkmaktadır. Böylece müsnedün ileyh konumundaki bir zamirin Kur’ân’ın yorumlanması ve anlaşılmasındaki önemi net bir şekilde açığa çıkmaktadır.

Yeri gelmişken önemli olduğunu düşündüğümüz bir hususa değinmek istiyoruz. Âyetlerde kullanılan zamirlerin tercümesinde, yalın anlamı ile beraber parantez içinde ek açıklama yapmanın gerekliliğine inanmaktayız. Bu, her zamir için geçerli olmayabilir. Ancak yukarıdaki âyette olduğu gibi bazı durumlarda ek açıklama yapmadan sadece zamirin yalın manasını tercümeyle yansıtmak anlam kaybına neden olabileceği gibi, vurgulanmak istenen hususu okuyucuya yansıtmada da yetersiz olabilmektedir. Kanaatimizce “O bana kolaydır” şeklindeki bir tercüme, Allah’ın kudretini yansıtmaya açısından yeterli değildir. Çünkü Allah’ın onlara bir çocuk bahşetmesi normal şartlarda değil, insanlar için çocuk edinme vesilelerinin tümüyle ortadan kalktığı bir durumda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda “Bu (nca imkânsızlık içerisinde dahi bir çocuk yaratmam) bana pek kolaydır” şeklinde bir ek açıklama yaparak tercümeyle renk katılabilir.

³²² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 9.

³²³ Bikaî, a.g.e., Cilt 12, s. 176.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; Buyurdu: öyle, fakat rabbın buyurdu ki: o bana kolaydır, bundan evvel seni yarattım! Halbuki hiç bir şey değildin”

S. Ateş; “Dedi: Öyledir, ama Rabbin: 'O bana kolaydır, daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmışım' dedi.”

Kur'an Yolu; “Orası öyle” dedi ve buyurdu ki rabbın: O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmışım.”

M. Öztürk; “Melek şöyle karşılık verdi: Elbette, orası öyle ama rabbın buyuruyor ki, Bu benim için pek kolay bir iş. Kaldı ki vaktiyle sen yoktun ve seni de ben var ettim.”

Söz konusu meâllerde musnedun ileyh konumundaki هو zamiri “o ve bu” ifadeleri ile uygun bir şekilde tercüme edilmiştir.

2.3.1.4. Alem/Özel İsim Olması

Müsnedün ileyh, başkalarıyla karışmasın diye âlem/özel isim olarak kullanılır. Tabi bu kullanım, zikredilen şahsın aynıyla muhatabın zihninde hazır bulunması ve bilinmesi halinde geçerlidir. Alem isim, bazen de medih, zem, ta'zîm, küçümseme, kinaye, ismi zikretmekten zevk alma ve teberrüken kullanılır.³²⁴

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى

“Allah, doğru yola gidenlerin hidâyetini güçlendirir.”³²⁵

Müsnedün ileyh olan lafzatullâh, alem isimdir ve fail konumundadır. Bir önceki âyette فَلْيَمْدُدْ fiilinin faili olan الرَّحْمَنُ ismine gönderme yaparak, bu âyetteki يَزِيدُ fiilinin faili gizli هو zamiri şeklinde de ifade edilebilirdi. Ancak bunun yerine özel isim kullanıldı. Bu kullanımın gayesi ise, muhataplara bütün güzel isim ve sıfatlarla tecelli ederek, Allah'ı gereği gibi tanımalarını ve onu ta'zîm etmelerini sağlamaktır.³²⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hidâyeti kabul edenlere ise Allah daha ziyade hidayet verir”

³²⁴ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 58; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 140-141.

³²⁵ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 76.

³²⁶ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 240.

S. Ateş; “Allah, yola gelenlerin hidayetini artırır.”

Kur’an Yolu; “Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini güçlendirir.”

M. Öztürk; “Allah doğru yolda olanların imanlarını güçlendirir.”

Yukarıdaki meâller, musnedun ileyh konumunda olan lafzatullahı tercümelerine yansıtılmışlardır.

2.3.1.5. İsm-i İşaret Olması

Müsnedün ileyhi iyice başkalarından ayırmak ve onu muhatabın zihninde belirginleştirmek, muhatabın anlayış kıtlığına dikkat çekmek, yakınlık, uzaklık veya orta mesafede olma durumunu belirtmek, bazen yakına işaretle tahkir, uzağa işaretle ta‘zîm veya tahkir etmek için ismi işaret kullanılır.³²⁷

ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ

“İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartıştıkları konuda gerçek söz de bu.”³²⁸

Hiz. Meryem, kucağında bir çocukla çıkagelince, İsrâiloğulları olmadık sözler sarf ederek ona ağır ithamlarda bulundular. Bunun üzerine henüz bir çocuk olan Hiz. İsa, Allah’ın izniyle dile geldi ve kendisinin aslında kim olduğunu açıkça izah ederek onlara gereken cevabı verdi. Bu âyette, müsnedün ileyh konumunda olan uzağa hitap edatı ذالك ile Hiz. İsa’ya işaret edilmiştir. Bu kullanım ile onu taz‘im etmek ve değeri vurgulanmak istenmiştir. Bu izaha göre âyetin manası “İşte şu şanı yüce, mertebesi üstün ve sözleri ve tavırlarıyla ilahlık vasfından uzak olan çocuk, Meryem oğlu İsa’dır.” şeklinde olmaktadır.³²⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “İşte hakkında niza edip durdukları İsa ibin Meryem hak sözü olarak budur”

S. Ateş; “İşte Meryem oğlu İsa. Şüphe edip ayrılığa düştükleri şey, ‘gerçek söz’e göre budur.”

³²⁷ Kazvîni, **el-İzâh**, s. 44-46; Tefâtânî, **Muhtasarü'l-Me‘ânî**, s. 62-63.

³²⁸ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 34.

³²⁹ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 195.

Kur'an Yolu; "İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartışıkları konuda gerçek söz de bu."

M. Öztürk; "Evet, işte Yahudiler ve Hıristiyanların [doğumu, peygamberliği, beşeriyeti ve akıbeti] hakkında şüpheye düşüp tartışıkları Meryem oğlu İsa ile ilgili gerçekler bunlardır."

Musnedun ileyh konumunda olan ism-i işaret, meâllere isabetli bir şekilde yansıtılmıştır.

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا

"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu, Âdem'in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil'in (Ya'kûb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kaldığımız kimselerdir."³³⁰

Burada أُولَئِكَ ism-i işareti, mübtedâ konumunda olduğu için müsnedün ileyh'tir. Müsned ise الَّذِينَ ile başlayan haber cümlesidir. İsm-i işaretle sûrenin başından mezkûr âyete kadar zikredilen peygamberlere işaret edilmiştir. Normal şartlarda bu edatla uzakta bulunanlara işaret edilir. Çünkü edatta bulunan "kef" harfi, bu'd yani uzaklığı göstermek için kullanılmaktadır. Peygamberler ise kulluklarıyla Allah'a yakın olan kimselerdir. Öyleyse peygamberler hakkındaki bu kullanımın özel bir amacı olmalıdır. Nitekim fazilet açısından öylesine üstün rütbelere ve uzak mertebelere ulaşırlar ki bunu tasavvur etmek bile çok güçtür. İşte bu detaya dikkat çekmek amacıyla, uzağa işaret için kullanılan bu edat tercih edilmiştir.³³¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "İşte bunlar Allahın kendilerine in'am eylediği Peygamberlerden, Âdem zürriyyetinden ve Nuh ile beraber taşıdıklarımızdan ve İbrahim ve İsrail zürriyyetinden ve hidayete erdirdiğimiz ve intihab eylediğimiz kimselerdendir."

S. Ateş; "İşte bunlar; Allah'ın ni'met verdiği peygamberlerden, Adem, neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrail (Ya'kub) neslinden, yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir."

³³⁰ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 58.

³³¹ Bikaî, a.g.e., Cilt 12, s. 220; Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 590; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 425.

Kur'an Yolu; "İşte bunlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu, Âdem'in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil'in (Ya'kûb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerden olup..."

M. Öztürk; "İşte bütün bu zikredilen kimseler Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamberlerin, yani Âdem'in, Nuh'la birlikte gemiye bindirdiğimiz kimselerin, İbrahim ve İsrail'in/Yakub'un soyundan gelmiş olan ve kendilerini doğru yol rehberi olarak gönderip seçkin kıldığımız peygamberlerin bazılarıdır."

Musnedun ileyh konumunda olan ism-i işaret, meâllere "İşte bunlar ve İşte bütün bu zikredilen kimseler" şeklinde istenilen düzeyde yansıtılmıştır.

2.3.1.6. İsm-i Mevsûl Olması

Muhatabın, sıla cümlesi olmadan müsnedün ileyh hakkında bilgi sahibi olamaması, ismi zikretmeyi hoş görmeme, tahkiri ziyadeleştirme, işin büyüklüğünü vurgulama, muhatabın dikkatini bir hataya çekme, haberin (sevap, azap, medih veya zemm türünden) hangi veçhe bina edildiğini ima etmek gibi amaçlarla müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak kullanılır.³³²

وَإِذَا تَنَزَّلَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا

"Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi? diye sorarlar."³³³

Âyet-i kerîmede الَّذِينَ ism-i mevsulü sılasıyla birlikte fail konumundadır ve müsnedün ileyhtir. Normalde قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا yerine direk قالوا denilerek müsnedün ileyh zamir şeklinde de ifade edilebilirdi. Tıpkı, "Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman" cümlesinde inkârcıları ifade etmek için kullanılan هُمْ zamiri gibi. Ancak önemli bir nokta gözden kaçırılmış olurdu. Çünkü onlara apaçık olan âyetler okunduğu zaman kuru kuruya bir söz söylememişlerdir. Aksine iman edenlere yönelttikleri soruyu, bu

³³² Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 58-63; a.mlf., **el-İzâh**, s. 43-44; Tefâtânî, **Muhtasarü'l-Me'ânî**, s. 59-61; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 143.

³³³ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 73.

apaçık âyetleri inkâr ettikten sonra yöneltmişlerdir. İşte ism-i mevsûl sılası ile birlikte, onların bu durumuna dikkat çektiği için müsnedün ileyh olması tercih edilmiştir.³³⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Âyetlerimiz kendilerine açık açık tecvid üzere okunduğu vakit da o küfredenler dediler ki iman edenlere: «bu iki ferikin hangisi makamca daha iyi ve meclis-ü mahfilce daha güzel?»”

S. Ateş; “Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman, inkar edenler, inananlar için ‘İki topluluktan hangisinin makamı daha hayırlı, meclisi (mevkii) daha güzeldir?’ derler.”

Kur’an Yolu; “Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, ‘İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi?’ diye sorarlar.

M. Öztürk; “Şimdi o kâfirlere ayetlerimiz bütün açıklığıyla tebliğ edildiği zaman, onlar müminlere şöyle derler. [Bırakın bu boş lafları da bir bize bakın bir de kendi halinize. Söyleyin bakalım], bu iki zümreden hangisi, siz mi yoksa biz mi makam-mevki açısından daha iyi, toplum nezdinde daha itibarlı?!”

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meâlleri müsnedun ileyh konumunda olan الَّذِينَ كَفَرُوا ifadesini aslına uygun bir şekilde tercüme ederek, iman edenlere hitap eden kimselerin alelade bir söz söylemediğine, aksine bunların apaçık âyetleri inkâr ettikten sonra söz söylediğine vurgu yapmışlardır. Diğer taraftan M. Öztürk, zamir (هم) yerine ism-i mevsûlü (الَّذِينَ كَفَرُوا), ism-i mevsûl yerine zamiri koyarak tercüme yapmıştır. Bu şekilde yapılan bir tercüme Türk dili açısından bir problem doğurmayabilir. Ancak Arap dili açısından düşündüğümüzde âyetteki -yorum kısmında da dikkat çektiğimiz-vurgunun kaybolmasına neden olmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”³³⁵

³³⁴ Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 598; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 440.

³³⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 96.

Önceki âyetlerde dünyada Allah'a ortak koşanların kötü halleri anlatıldıktan sonra, bu âyette de iman edip iyi davranışta bulunanların güzel halleri ve elde edecekleri güzellikler anlatılmaktadır.³³⁶ Âyette müsnedün ileyh konumundaki ism-i mevsûl sılasıyla birlikte, haberin (müsnedin) güzel bir şeye bina edildiğini ima etmek için kullanılmıştır. Nitekim iman edip dünya ve âhiret için faydalı işler yapanlar sâlih kimselerdir. Bunlar hakkında menfi bir şey tasavvur edilmesi doğru olmaz olsa olsa güzel bir şey tasavvur edilmelidir. Dolayısıyla müsnedün ileyhte ima edilene uygun olarak, haberde de rahmân onlara (gönüllerde) bir sevgi yaratacağına dair bir müjde gelmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “İyman edip salih işler yapanlar muhakkak, rahman onlar için bir meveddet (bir sevgi) verecek gönüllere sevdirecektir”

S. Ateş; “İnanıp faydalı işler yapanlar için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacak(onları herkese sevdirecek)tir.”

Kur'an Yolu; “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”

M. Öztürk; “İman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapanlar var ya, Rahman onları sevecek ve sevdirecektir.”

Zikredilen meâllerde, ism-i mevsûl sılasıyla birlikte arzu edilen düzeyde tercüme edilmiştir.

2.3.1.7. Elif Lam Takısı

Müsnedün ileyhte asıl olan marife olmasıdır. Marife olmasının yollarından biri de lam-ı ta'rifli gelmesidir. Lam-ı ta'rif ahd, istiğrâk veya cins bildirmek üzere kullanılabilir.³³⁷

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي

“Rabbim! demişti, Benim kemiklerim zayıfladı...”³³⁸

³³⁶ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 620-621.

³³⁷ Kazvîni, et-Telhîs, s. 63-66.

³³⁸ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 4.

Âyette geçen الْعَظْمُ kelimesi fail olması hasebiyle müsnedün ileyh konumundadır. Başında bulunan ال takısı ise cins manasındadır. Bu kelimenin tekil ve ال takılı gelmesi, bedenın omurgası, temel yapısı ve onun bileşimindeki en sert, en sağlam yapı olan bu cinse (kemik cinsine) zayıflık ve gevşemenin isabet etmiş olduğunu ifade etmek amacıylağır.³³⁹ Yani vücudun en sağlam yapısı olan kemikler bile zayıflamışsa varın diğerlerini siz düşünün. Bu kullanım, Hz. Zekerıyyâ'nın ne derece yaşlandığı hakkında bize fikir vermektedir. Kelimedeki bu inceliği âyetin meâline “Ey Rabbim! Şüphesiz (artık öyle bir durumdayım ki bedenimdeki en sağlam cins olan) kemiklerim zayıfladı...” şeklinde yansıtmamız mümkündür.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Demışti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden”

S. Ateş; “Rabbim, demışti, ben, bende kemik gevşedi”

Kur'an Yolu; “Rabbim! demışti, Benim kemiklerim zayıfladı”

M. Öztürk; “Rabbim! Ben çok yaşlandığım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı”

M. Öztürk dışındaki müellifler başında cins bildiren elif-lam takılı ismi “kemik ve kemiklerim” ifadeleriyle tercüme etmiştir. Bu yanlış bir tercüme değildir. Ancak âyette asıl kastedilmek istenen anlamı da tam olarak yansıtmamaktadır. Buna mukabil M. Öztürk, bu kelimenin anlamını vermeden doğrudan âyetin mefhumunu aktarmıştır. Bu, âyetteki kelimenin anlamını vermemesi açısından eksik bir tercüme olsada diğerlerine nisbeten daha anlaşılır bir tercümedir. Kanaatimizce “Ey Rabbim! Şüphesiz (artık öyle bir yaşlandığım ki bedenimdeki en sağlam cins olan) kemiklerim (dahi) zayıfladı...” şeklindeki bir tercüme daha isabetlidir.

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

“Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”³⁴⁰

Bu âyette mübtedâ olan السَّلَامُ kelimesi “ال” takılıdır ve müsnedün ileyhtir. Başındaki mârifelik alameti olan “ال” takısı cins içindir. Buna göre mana “esenlik cinsinden olan ne varsa, benim üzerimedir” şeklinde olacaktır. Muhatapların inat ve

³³⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 4; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 408.

³⁴⁰ **Kur'an**, Meryem Suresi, Ayet 33.

inkâr gibi tavırları sergilemelerinden ötürü, esenlik cinsinden olmayan lanet, bela ne varsa muhatapların üzerine olsun şeklinde üstü kapalı bir ta‘riz/dokundurma manası çıkmaktadır.³⁴¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ve selâm bana hem doğduğum gün hem öleceğim gün, hem diri olarak ba'solunacağım gün”

S. Ateş; “Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de bana esenlik verilmiştir.”

Kur’an Yolu; “Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”

M. Öztürk; “Bunun içindir ki doğduğum gün ilahî inayet ve selamete mazhar oldum. Öleceğim gün de diriltileceğim gün de aynı mazhariyete nail olacağım.”

Yukarıdaki meâller, âyetteki **السَّلَامُ** kelimesini, başındaki elif-lam-ı cins-i'nin ifade ettiği manalara dikkat çekmeden tercüme etmişlerdir. Kanaatimizce bu eksik bir tercümedir. Zira “Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik (cinsinden olan ne varsa) benimle olacaktır” şeklindeki bir tercüme bizce, elif-lam takısının manaya katkısını yansıtmaması açısından daha yerindedir.

2.3.1.8. Nekre Olması

Müsnedün ileyhte asıl olan marife olarak gelmesidir. Ancak teklik, nev‘îlik (çeşitlilik), ta‘zim, tahkir, teksir, taklil gibi bazı gayelerden dolayı nekre olarak kullanılabilir.³⁴²

يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا

“Babacığım! Rahmân'ın katından olan korkunç derecede büyük bir azabın sana dokunmasından böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.”³⁴³

Hz. İbrâhim, müşrik olan babasını hak yola davet ederken edep sınırları içerisinde son derece yumuşak ifadeler kullanmaya özen göstermiştir. Bu husus zikrettiğimiz

³⁴¹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 15.

³⁴² Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 68-69

³⁴³ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 45.

âyette de gayet açıktır. Nitekim doğrudan “sen müşriksin, mutlaka azaba çarptırılacaksın, bunu hak ediyorsun” yerine “babacığım, rahman katından olan bir azabın sana dokunmasından endişe ediyorum” demeyi tercih etmiştir. Âyette yumuşak bir havanın olması sebebiyle, عَذَابٌ kelimesi nekre olarak kullanılmıştır. Ancak bu kelimedeki tenvinin, hem ta‘zîme hem de taklîle muhtemel olduğu ifade edilmiştir.³⁴⁴ Bu iki ihtimale göre mana “Babacığım! Rahmân’ın katından olan korkunç veya küçük (az) bir azabın sana dokunmasından ve böylece şeytanın yandaşı olmandan endişe ediyorum” şeklinde olmaktadır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Babacığım ben cidden korkarım ki sana o rahmandan bir azâb dokunur da Şeytana yar olursun.”

S. Ateş; “Babacığım, ben sana Rahman'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu olursun.”

Kur’an Yolu; “Babacığım! Allah’ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.”

M. Öztürk; “Babacığım! Korkum o ki sen bu gidişle Rahman’ın azabına uğrayacaksın; şeytanla dost olduğun da maalesef o zaman anlayacaksın.”

Yukarıdaki mütercimler عَذَابٌ kelimesini tercüme ederken “bir azâb/Rahman’ın azabı” gibi mutlak ifadeler kullanmışlardır. Halbuki burada nekra olarak gelen kelime, ta‘zîm veya taklîl manasına muhtemeldir. Bu mana meâle yansıtılmadığı için bizce bu tercüme yeterli değildir.

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَغِيًّا

“Meryem ‘bana hiçbir beşer dokunmamışken ve ben iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl bir çocuğum olabilir ki?’ (diye hayret etmişti).”³⁴⁵

Âyette بَشَرٌ kelimesi fail konumundadır ve müsnedün ileyhtir. Bu kelimenin nekre olarak kullanılması, umumiyet bildirmek amacıyla. Böylece Hz. Meryem’e hiçbir erkeğin dokunmadığı ve onun çok iffetli bir kadın olduğu vurgulanmıştır. Anlam

³⁴⁴ Zemahşerî, **el-Keşşaf**, Cilt 3, s. 19; Nesefî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 339; Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 51; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 89; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 415.

³⁴⁵ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 20.

açısından, nikâhlı yahut nikâhsız olsun hiçbir beşer bana dokunmamıştır manasını ifade etmektedir.³⁴⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: benim için bir oğlan nasıl olur? bana bir beşer dokunmadı, ben bir kahbe de değilim.”

S. Ateş; “Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe de değilim.”

Kur’an Yolu; “Meryem, ‘Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?’ dedi.”

M. Öztürk; “Bu defa Meryem, ‘Bana bir erkek eli bile değmemişken ve ben iffetsizliğin semtinden bile geçmemişken nasıl çocuğum olabilir ki?!’ dedi.”

Elmalı ve S. Ateş meâllerinde nekra kelime, hakettiği karşılıkla çevrilmemiştir. Kur’an Yolu ve M. Öztürk meâllerinde ise bu kelimenin ifade etmek istediği mana açık ifadelerle aktarılmıştır.

2.3.1.9. Sonrasında Fasil Zamiri Gelmesi

Cümle içerisinde müsnedün ileyhten sonra fasıl zamiri getirilerek, müsnedin yalnızca ona tahsis edildiği bildirilir.³⁴⁷

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ

“Yeryüzü ve onun üzerindeki sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler.”³⁴⁸

Bu âyet-i kerîmede, إِنَّ edatının ismi olan نا zamiri müsnedün ileyh konumundadır. Müsnedün ileyhi tekit etmek amacıyla, ondan sonra zamir-i fasıl olan نَحْنُ getirilmiştir. Bu kullanım ile müsned (yeryüzü ve onun üzerindeki mirasçı olacağız), müsnedün ileyh dışındakiler diskalifiye edilerek yalnızca ona tahsis edilmiştir. Neticede, yalnızca Allah’ın yeryüzü ve onun üzerindeki her şeye mirasçı olacağı, bunların onun dışında hiç

³⁴⁶ Ebû Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 484; Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 185; Ebüssuûd Efendi, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 576; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 157-158.

³⁴⁷ Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 54; a.mlf., **et-Telhîs**, s. 73; Teftâzânî, **Muhtasarü’l-Me’ânî**, s. 76.

³⁴⁸ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 40.

kimseye kalmayacağı net bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır.³⁴⁹ Ancak yeryüzünün, Allah dışında başka kimselere kalacağını iddia eden bir görüşü çürütmediği için, bu zamirin tahsis değil de yalnızca tekit amacıyla getirildiği şeklinde bir değerlendirme de mevcuttur.³⁵⁰

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “her halde Arza ve bütün üzerindeki biz varis olacağız biz, ve hep onlar bize irca, olunacaklar”

S. Ateş; “Dünyaya ve üzerinde bulunanlara biz varis oluruz biz, ve bize döndürülürler.”

Kur’an Yolu; “Yeryüzü ve onun üzerindeki sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler.”

M. Öztürk; “Kıyamet günü, yeryüzü ve üzerindeki canlı-cansız her şey yok olacak, yalnız biz kalacağız. Sonunda herkes bizim huzurumuza gelip hesap verecek.”

Elmalı ve S. Ateş, نَحْنُ fasıl zamirini tekit edatı olarak değerlendirmiş dolayısıyla “biz varis olacağız/oluruz biz” şeklinde tercüme etmişlerdir. Kur’an Yolu ve M. Öztürk ise “yalnız bize kalır ve yalnız biz kalacağız” ifadeleriyle bu zamirin tahsis manasına dikkat çekmişlerdir. Bizim de tercih ettiğimiz tercüme, bu son tercümedir.

2.3.1.10. Zahir olması

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zâlimler bugün tam bir sapkınlık içindedirler”.³⁵¹

Âyette geçen لَكِنِ الظَّالِمُونَ ifadesi yerine, لكنهم şeklinde bir önceki âyette zikredilen كَفَرُوا kelimesine dönecek bir zamir de kullanılabilirdi. Ancak Hz. İsa hakkında ileri geri konuşan gurupların, tevhidi kabullenmeyip sapkınlığa dalmış olan kimseler olduklarını ifade etmek üzere, zamir değil de direkt الظَّالِمُونَ tercih edilmiştir. Bu kullanımın gayesi, onların en zalim kimseler olduklarını bildirmektir.³⁵² İbni Âşûr’a göre bu kullanımın bir

³⁴⁹ Bikaî, a.g.e., Cilt 12, s. 202.

³⁵⁰ İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 110.

³⁵¹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 38.

³⁵² Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 17.

diğer amacı daha vardır. O da, onların Hz. İ̇sâ hakkındaki iddiaları ile müşriklere benzediklerini ifade etmektir. Çünkü Kur'ân ıstılahında, zulm kelimesi putperestlik/şirk³⁵³ için kullanılırken, zâlim ifadesi de genellikle putperest/müşrik kimseler için kullanılmaktadır.³⁵⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Neler işidecek neler görecekler onlar bize gelecekleri gün, lâkin o zalimler bugün açık dalâl içindeler”

S. Ateş; “Bize geldikleri gün ne güzel işitir, ne güzel görürler. Ama o zalimler, bugün apaçık sapıklık içindedirler!”

Kur'an Yolu; “Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık için-dedirler.”

M. Öztürk; “Onlar bizim huzurumuza geldikleri gün bütün hakikatleri öyle güzel işitecek, öyle güzel görecek ve öyle bir yola gelecekler ki! Ama o zalimler/kâfirler bugün büsbütün dalalet içindedirler.”

Yukarıdaki meâller, âyette geçen الظَّالِمُونَ kelimesini gerektiği şekilde tercüme etmişlerdir.

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

“Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”³⁵⁵

اِنَّ nin ismi konumunda olan الشَّيْطَانَ kelimesi müsnedün ileyhtir ve önceden zikredildiği için اِنَّ şeklinde bir zamirle ifade edilebilirdi. Ancak bir takım edebî gayelerden ötürü zahir olarak kullanılmıştır. Nitekim rahmanın buyruğuna karşı gelenin şeytan olduğu açıkça ifade edilerek, ona uymanın hiçbir fayda sağlamayacağı aksine Allah'ın gazabına sebep olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca isyan ederek çok çirkin bir iş yapması sebebiyle ona karşı nefret hissi uyandırılmak istenmiştir.³⁵⁶

Meâller ve Değerlendirme;

³⁵³ Kur'ân, Lokman Suresi, Ayet 13.

³⁵⁴ İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 108.

³⁵⁵ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 44.

³⁵⁶ Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 410; İbn Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 117.

Elmalı; “Babacığım Şeytana tapma, çünkü Şeytan rehmana âsi oldu”

S. Ateş; “Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmiştir.”

Kur'an Yolu; “Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”

M. Öztürk; “Babacığım! N'olur, artık şeytana itaat etme! Çünkü şeytan Rahman'a isyan etmiştir.”

Âyette geçen الشَّيْطَانُ kelimesi, yukarıdaki meâllerde gerektiği şekilde tercüme etmiştir.

2.3.2. Müsned'in Âyet Tefsirine Etkisi

Cümlelerin bir diğer ögesi de müsnettir. Müsned, isim cümlesinde haber, nevâsıhların haberleri, fiil cümlesinde fiil veya fiil gibi amel eden lafızlardan müteşekkildir. Onun da hazif, zikir, takdîm, te'hîr, nekre ve marifelik gibi halleri vardır. Bu hallerin tamamının belirli gayeleri vardır.³⁵⁷

2.3.2.1. Zikredilmesi

Cümlede müsnedin hazfini gerektirecek bir durum yoksa zikredilmesi esastır. Müsned bazen de teceddüd veya süreklilik bildirmek üzere fiil veya isim olarak zikredilir.³⁵⁸

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا. وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ
عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

“Bu kitapta İsmâil'i de okuyup an. O gerçekten (daima) sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi. Halkına namazı ve zekâtı (sürekli) emrederdi ve rabbinin rızasına ermişti.”³⁵⁹

Bu âyet-i kerîmede, Hz. İsmâil'in bir takım hususiyetlerinden bahsedilmektedir. Biz onun iki özelliği üzerinde duracağız. Birincisi “sözüne sadık” olmasıdır. Bu nitelik bütün peygamberlerde mevcut olmasına rağmen Hz. İsmâil için ayrıca zikredilmesi, bu özelliğin onda şöhret bulmasından kaynaklanmaktadır.³⁶⁰ Nitekim kurban edilme

³⁵⁷ Hâşimî, a.g.e., s. 160.

³⁵⁸ Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, s. 106-107.

³⁵⁹ *Kur'an*, Meryem Suresi, Ayet 54-55.

³⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 22; İbni Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 129.

meselesinde babasına “*İnşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın*”³⁶¹ vaadinde bulunduktan sonra kesilmek üzere yatırıldığında sabretmesi bunun en bariz örneğidir.³⁶² Aktarılan bir rivayete göre Hz. İsmail, biriyle bir yerde buluşmak üzere sözleşmiştir. Belirtilen yere gitmiş, ancak adam verdiği sözü unutup gelmeyince ertesi güne kadar onu beklemiştir.³⁶³ Burada müsned olan صَادِقُ الْوَعْدِ kelimesinin isim olarak kullanılması, bu vasfın onda devamlı bir surette bulunduğu ve adeta onun ayrılmaz bir parçası haline geldiğine işaret etmektedir.

İkincisi ise halkına namazı ve zekâtı emretmesidir. Aslında bu da bütün peygamberlerde bulunan ortak bir özelliktir. Ancak bizim burada dikkat çekmek istediğimiz husus, müsned’in يَاْمُرُ şeklinde fiil olarak gelmesidir. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere müsned’in fiil formatında zikredilmesi, teceddüt (yenilenme) ve hudûs (meydana gelme) bildirmek amacıyla. Dolayısıyla müsned’in يَاْمُرُ şeklinde olması, Hz. İsmail’in namaz ve zekât hususundaki emri tekrar tekrar yenilediğini göstermektedir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Kitabda İsmaili de an, çünkü o cidden va'dinde sadık idi, ve bir Resul, bir Peygamber idi. Ve hanedanına namaz ve zekât ile emrederdi ve rabbının ındinde merdıyy idi”

S. Ateş; “Kitapta İsmâ'il'i de an. Çünkü o sözünde duran, elçi bir peygamberdi. Halkına namaz kılmayı, zekat vermeyi emrederdi. Rabbi yanında beğenilmişti.”

Kur'an Yolu; “Bu kitapta İsmâ'il'i de okuyup an. O gerçekten sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbinin rızâsına ermişti.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında İsmail'i de zikret. İsmail gerek Allah'a, gerek insanlara verdiği sözlere sadakat gösteren biriydi. Yine o da Allah tarafından gönderilen bir elçi, bir peygamberdi. O ailesine ve halkına namazı ve zekâtı emrederdi. O, rabbinin rızasını kazanmış bir kimseydi.”

³⁶¹ Kur'ân, Saffat Suresi, Ayet 102.

³⁶² Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Hidâye**, Cilt 7, s. 4553; Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 214; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 422.

³⁶³ Taberî, **a.g.e.**, Cilt 15, s. 561-562; İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 238; Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr**, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (thk.), Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 2003/1424, Cilt 10, s. 81.

Âyetteki müsnedler, yukarıdaki meâllerde tercümeyle yansıtılmıştır. Ancak bu müsnedlerin isim ve fiil formatında olması hasebiyle ifade ettikleri özel anlamlara temas edilmemiştir. Bu ifadelerin vurguladığı manalara, bizim yaptığımız gibi parantez içi ifadelerle işaret etmek mümkündür.

2.3.2.2. Hazfedilmesi

Aslında belâgat kitaplarında müsnedün ileyh için hazif, müsned için ise terk tabiri kullanılmaktadır. Bu, müsnedün ileyhin cümlelerin en temel ögesi olmasından kaynaklanmaktadır. Cümlede zikredilmese bile, en temel öge olduğu için adeta zikredilip daha sonra hazfedilmiş intibahı verilmek istenmiştir. Bu durum müsnette söz konusu değildir. Dolayısıyla cümlede zikredilmemesi asaleten sayılmış ve terk tabiri kullanılmıştır.³⁶⁴ Müsned, cümlede kendisine delalet eden bir karîne bulunduğu takdirde sözü kısa tutmak, abesle iştigal etmemek ve zaman darlığı sebebiyle hazfedilebilir.³⁶⁵

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا

“Melek cevap verdi: Orası öyle; ancak rabbın buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılmak için (bunu yaptık). Bu, kararlaştırılmış bir iştir.”³⁶⁶

Hz. Meryem, birden karşısında insan suretine bürünmüş meleği görünce irkilmiş ve onun kendisine zarar vereceğinden endişe ettiği için Allah’a sığınmıştır. Onun, kendisine bir çocuk bağışlamak üzere Allah tarafından gönderilmiş bir melek olduğunu anlayınca tedirginliği geçmiş ancak bâkire ve iffetli bir kızın nasıl çocuğu olacağını sormadan duramamıştır. Melek cevaben yüce Allah’ın *“bu iş bana pek kolaydır”* dediğini iletmiştir. Son olarak ise yüce Allah, Îsâ (a.s)’yı baba faktörü olmaksızın yaratmasının hikmetini açıklamıştır.³⁶⁷

İşte tam olarak burada, müsned hazfedilmiştir. Bu tür hazifler genelde iki gayeden ötürü gerçekleşmektedirler. Birincisi, cümlelerin akışından anlaşılması hasebiyle gereksiz uzatmalara gitmemek için hazfedilmeleridir. Bu durumda âyette mezkûr olan لِنَجْعَلَهُ mefulü lehi doğrudan mahzûf fiile müteallık olur ve cümlelerin normal hali, وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً

³⁶⁴ Teftâzânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, s. 53.

³⁶⁵ Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 104; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 161-162.

³⁶⁶ *Kur'ân*, Meryem Suresi, Ayet 21.

³⁶⁷ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., *a.g.e.*, Cilt 3, s. 596.

لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا فَاعْلَمُوا ذَلِكَ بِذَلِكَ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ قُدْرَتَنَا وَنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ” (Bunu, İsa (a.s)’yı insanlar için bir mûcize (âyet) ve (iman edip onu tasdik edenlere) bizden bir rahmet olsun diye yaptık” şeklinde olmaktadır.³⁶⁸ İkincisi ise, bu gibi durumlarda söylenecek çok sözün olması ancak hepsini tek tek zikretmek mümkün olmadığı için yahut muhatapları, bunları düşünmeye sevk etmek amacıyla hazfedilmeleridir. Buna göre mezkûr لِنَجْعَلَهُ mefulü lehi, fiiliyle beraber mahzûf olan bir mefulü lehe matuftur. Bu durumda takdir, فَاعْلَمُوا ذَلِكَ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ قُدْرَتَنَا وَنَجْعَلَهُ آيَةً, “Bunu, kudretimizi göstermek, İsa (a.s)’yı insanlar için bir mûcize (âyet) ve (iman edip onu tasdik edenlere) bizden bir rahmet olsun diye yaptık” şeklinde olmaktadır.³⁶⁹ Dolayısıyla Hz. İsa’nın bu şekilde yaratılmasında o kadar çok hikmet vardır ki hepsini burada zikretmek mümkün olmadığı için iki tanesi zikredilmiş diğerleri zikredilmemiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi öyle, fakat rabbın buyurdu ki o bana göre kolay hem onu nasa kudretimizin bir bürhanı ve tarafımızdan bir rahmet kılacağımız için, hem de o, bir kaza edilmiş emir bulunuyor”

S. Ateş; “(Ruh): Öyledir, dedi, Rabbin: 'O bana kolaydır. Onu insanlara bir mu'cize ve bizden bir rahmet kılmak için (bunu yapacağız)' dedi ve iş olup bitti.”

Kur’an Yolu; “Melek cevap verdi: ‘Orası öyle; ancak rabbın buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir.’”

M. Öztürk; “Melek de şöyle karşılık verdi: ‘Evet, orası öyle ama rabbın buyuruyor ki, ‘Bu benim için pek kolay bir iştir.’ Nihayetinde biz o çocuğu hem insanlara sınırsız kudretimizi gösteren bir nişane hem de rahmetimizin bir tecellisi/âyetlerimizin tebliğcisi kılacağız. Bu işin böyle olması mukadderdir.’”

Açıklama kısmında da izah ettiğimiz üzere لِنَجْعَلَهُ cümlesi mefulün lehtir. Müteallakı ise müsned konumundaki mahzûf فَاعْلَمُوا fiilidir. Kur’an Yolu ve M. Öztürk

³⁶⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 279; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 10; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Kelbî, **et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl**, Muhammed Salim Haşim (thk.), Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995/1415, Cilt 2, s. 5.

³⁶⁹ Vâhidî, **et-Tefsîrü'l-Basît**, Abdulaziz b. Muhammed el-Yahya (thk.), Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1430, Cilt 14, s. 217; Fahrüddîn er-Râzî, **a.g.e.**, Cilt 21, s. 171; Ebü Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 171; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 397; Şinkîti, **Edvâ'ü'l-Beyân**, Cilt 4, s. 302.

meâllerinde, mefulün lehin kendisine bağlı olduğu mahzuf müsnedi göstermek bir yana, âyette mefulün leh yokmuşçasına bir tercüme yapılmıştır. Bu, büyük bir eksiklik. Elmalı mahzuf müsnedi zikretmeden “...kılacağımız için” diyerek cümleyi yarım bırakmıştır. Ancak S. Ateş “...kılmak için (bunu yapacağız)” şeklinde tercüme ederek mahzuf müsnedi parantez içerisinde tam olarak yansıtmış ve âyete istenilen bir meâl vermiştir.

2.3.2.3. Fiil Olması

Müsnedin fiil olması, teceddüd ifade etmesinin yanında en kısa yoldan üç zamandan (mazi, muzarî ve hâl) biriyle kayıtlanmasını da ifade eder.³⁷⁰

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا

“Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler böyle değildir. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın çabucak cennete gireceklerdir.”³⁷¹

İnsanlar, şirk koşmadığı müddetçe günahları ne olursa olsun tövbe ettikleri takdirde bağışlanır. Kul, samimi tövbesinden sonra bunu, iman ve güzel davranışlarla süslediği takdirde Cenâb-ı Hakk’ın rızasına erişir ve onun cennet vaadini de hak etmiş olur. Bu âyette müsned olarak gelen يَدْخُلُونَ fiili, hal/şimdiki zamana delalet eden fiil-i muzaridir. Bu tür güzel davranışlar gösteren kimselerin, mükâfatlarını hemen alacaklarına ve bekletilmeyeceklerine delalet etmektedir. Buna göre âyette “bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın çabucak cennete gireceklerdir” manasını düşünebiliriz.³⁷²

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ancak tevbe edip iymana gelen ve salih amel işliyenler müstesna, çünkü bunlar zerre kadar hakları yenmiyerek Cennete gireceklerdir”

S. Ateş; “Ancak tevbe eden, inanan ve iyi işler yapanlar, cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.”

Kur’an Yolu; “Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler böyle değildir. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete...gireceklerdir.”

³⁷⁰ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 107.

³⁷¹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 60.

³⁷² İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 136; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 609.

M. Öztürk; “Ancak günahlarından tövbe edip af dileğiyle Allah’a yönelen, iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan kimselerin akıbeti şüphesiz farklı olacaktır. Böyleleri hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete girecekler.”

Yukarıdaki mütercimler يَدْخُلُونَ muzari fiilindeki hâl manasına vurgu yapmayıp bu fiilin gelecek manasını meâllerine yansıtmışlardır. Bu ise istenilen düzeyde bir meâl değildir. Çünkü muzari fiilin gelecek manasında, bir şeyi hemen vermeyip biraz bekletme anlamı vardır. Halbuki tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimselerin söz konusu edildiği âyette, bu kimselere bir zulüm yapılmayacağı da bildirilmektedir. Binaenaleyh kendilerini, hakları olan cennete hemen almayıp biraz bekletmek bu kimselere zulüm olacaktır. İşte bu olumsuz manayı gidermek için âyetteki muzari fiilin hal manasında tercüme edilmesi çok daha makul gözkmektedir.

2.3.2.4. İsim Olması

Müsned, fiildeki teceddüd ve zamanla kayıtlama manasının aksine sabitlik ve devamlılığa delalet etmek üzere isim olarak gelir.³⁷³

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا

“Kitap’ta İbrahim’i de zikret ki gerçekten o, siddik (Hakkı hemen ve gönülden onaylayan ve doğruluktan asla ayrılmayan) bir peygamberdi.”³⁷⁴

Peygamberlerin atası Hz. İbrâhim, üç semavî din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın büyük önem atfettiği bir şahsiyettir. O, tevhit inancının mümessili ve Allah’a teslimiyetin sembol ismidir. Bu sebeple, yüce Allah’ın pek çok övgüsüne mazhar olmuştur. Allah’ın elçilerini ve onlara gönderdiği kitapları tereddütsüz tasdik etmesi, özü sözü doğru bir insan olması ve Allah’ın kendisini sorumlu tuttuğu şeylere uyma hususundaki samimiyetinden ötürü burada da, sıdkı bütün bir peygamber olarak övülmüştür.³⁷⁵ Âyette müsned olan صِدِّيقًا kelimesi, doğruluk/tasdik edicilik vasfının Hz. İbrâhim’de devamlı sûrette bulunduğu ve adeta onun ayrılmaz bir parçası haline geldiğini bildirmek üzere isim olarak kullanılmıştır.

Meâller ve Değerlendirme;

³⁷³ Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 108; Tefâtânî, **Muhtasarü’l-Me’ânî**, s. 108.

³⁷⁴ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 41.

³⁷⁵ Sem’ânî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 294; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 17; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 413; İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 112.

Elmalı; “Kitabda İbrahimi de an, çünkü o bir siddik, bir Peygamber idi”

S. Ateş; “Kitapta İbrahim'i de an; gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.”

Kur'an Yolu; “Bu kitapta İbrâhim'i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında İbrahim'in kıssasını da anlat! İbrahim özü sözü dosdoğru bir kimse, bir peygamberdi.”

Elmalı meâlinde, müsned olan صِدِّيقًا kelimesi olduğu gibi aktarılmışken, diğer üç meâlde bu ifade güzel bir şekilde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ancak söz konusu kelimenin isim olması hasebiyle delalet ettiği sebat manası, bu meâllerin hiç birisinde yansıtılmamıştır. Kanaatimizce bu, meâl açısından bir eksiklik. Bu eksikliği parantez içerisinde verilen “doğrulukta asla ayrılmayan” gibi bir ifadeyle gidermek mümkündür.

2.3.2.5. Nekre Olması

Marifelikte olduğu gibi hasr (sınırlama) ve ahit (belirleme) için olmaması ayrıca yüceltme ve tahkir amacıyla müsned nekre olarak kullanılmaktadır.³⁷⁶

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

“Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, (isyankarlık ruhuna işlediği için) Rahman'a isyan etmiştir.”³⁷⁷

İbrâhim (a.s), babasını hak yola iletmek için bütün gayretini sarf etmiştir. Bu amaçla babasına son derece yumuşak ifadelerle seslenmiş ve ona karşı saygıda kusur göstermemiştir. Babasına, duymayan, görmeyen ve hiçbir fayda sağlamayan şeylere niçin tapıldığını sormuş ve onu bu hususta düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca babasının sahip olmadığı bir bilgiye sahip olduğunu bildirmiş, kendisine uyması halinde onu doğru yola ileteceğini haber vermiştir. Devamında şeytana ibadet etmemesini istemiştir. Gerekçe olarak ise şeytanın rahmâna çokça isyan ettiğini, ona uyması halinde kendisinin de âsi olacağını sunmuştur. Aslında babası şeytana ibadet etmemektedir. Ancak şeytanın emrine itaat edip putlara tapıldığı için bu, ona tapma olarak değerlendirilmiştir. Âyette müsned olan عَصِيًّا kelimesi, isyan etmenin şeytanın ruhuna işlediğini, onda yer

³⁷⁶ Teftâzânî, **Muhtasarü'l-Me'ânî**, s. 120.

³⁷⁷ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 44.

bulup onun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmek üzere nekre olarak kullanılmıştır.³⁷⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Babacığım Şeytana tapma, çünkü Şeytan rehmana âsi oldu”

S. Ateş; “Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmiştir.”

Kur'an Yolu; “Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”

M. Öztürk; “Babacığım! N'olur, artık şeytana itaat etme! Çünkü şeytan Rahman'a isyan etmiştir.”

İncelediğimiz meâllerde, müsned konumundaki söz konusu kelimenin nekra olması hasebiyle ifade ettiği temkin manası yansıtılmamıştır.

2.3.2.6. İsm-i Mevsûl

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne ulaşıldığında, vay o inkârcıların haline!”³⁷⁹

Hz. İsa hakkında, yahudiler ve hıristiyanlar ayrılığa düşmüşlerdir. Yahudiler onun elçiliğini tümünden inkâr ederek tefrite düşmüşlerdir. Hıristiyanlar ise kendi aralarında farklı gruplara ayrılarak O Allah'ın bizatihi kendisidir, O Allah'ın oğludur, O için üçüncüsüdür şeklinde görüşler ileri sürerek ifrata düşmüşlerdir.³⁸⁰ Devamındaki cümlede onlara gönderme yapmak için فويل لهم şeklinde bir zamir kullanılabilirdi. Ancak hem onların topyekûn inkârcı olduklarını ilan etmek hem de “vay onların haline” şeklindeki hükmün illetinin, küfre düşmeleri olduğunu açıklama maksadı gözetilerek ism-i mevsûl kullanılmıştır.³⁸¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sonra hizibler kendi aralarında ihtilâfa düştüler, artık büyük bir günün görülecek hâilesinden veyl o küfredenlere”

³⁷⁸ İbni Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 117; Âlûsî, a.g.e., Cilt 8, s. 415.

³⁷⁹ Kur'an, Meryem Suresi, Ayet 37.

³⁸⁰ Kurtubî, a.g.e., Cilt 13, s. 454.

³⁸¹ Ebüssuûd Efendi, a.g.e., Cilt 3, s. 583.

S. Ateş; “Kendi aralarından hizipler, ayrılığa düştüler. Artık büyük bir günü görmekten ötürü vay kafirlerin haline!”

Kur’an Yolu; “Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne ulaşıldığında, vay o inkârcıların haline!”

M. Öztürk; “Bu gerçeğe rağmen birtakım zümreler İsa hakkında kendi aralarında anlaşmazlıklara düştüler. Bütün gerçeklerin ayan beyan ortaya çıkacağı o müthiş kıyamet ve hesap günü gelip çattığı zaman, İsa hakkındaki gerçekleri inkâr edenlerin vay hallerine!”

İncelediğimiz meâller, âyetteki ism-i mevsûlu sılasıyla birlikte manaya arzu edilen bir şekilde yansıtmışlardır.

2.3.2.7. Başta Gelmesi

Müsnette esas olan müsnedün ileyhten sonra gelmesidir. Ancak müsnedün ileyhi ona tahsis etmek veya onun sıfat değil de haber olduğuna dikkat çekmek amacıyla müsned, müsnedün ileyhe takdim edilir.³⁸²

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ

“Allah’ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir.”³⁸³

Âlemleri rabbi olan yüce Allah, her türlü ortaklıktan münezzehtir. Ona bir eş veya bir evlat isnat etmek, onu beşer seviyesine indirgemek demektir. Bu, bir noksanlık belirtisi olduğu için Allah hakkında düşünülemez.³⁸⁴ Ancak hıristiyanlar, Hz. İsa hakkında aşırıya giderek onun Allah’ın oğlu olduğunu iddia ettiler. Bu âyet-i kerîme, Allah hakkındaki bu iftirayı reddetmek ve onun her türlü noksanlıklardan münezzehtir olduğunu bildirmek üzere gelmiştir. Bu amaçla, كَانَ fiilinin haberi olduğu için müsned olan lafzatullâh, isminin önüne geçmiştir. Böylece Allah hakkında böyle bir şeyin düşünülmesi doğrudan nefyedilmiş olmaktadır.

Meâller ve Değerlendirme;

³⁸² Kazvînî, **et-Telhîs**, s. 124; Hâşimî, **a.g.e.**, s. 166-167.

³⁸³ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 35.

³⁸⁴ Ebû Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 179; Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ b. Ahmed Ebû Zehre, **Zehretü’t-Tefâsîr**, Daru Fikri’l-Arabî, ts., Cilt 9, s. 4638.

Elmalı; “Allahın veled ittihaz etmesi hiç bir zaman olur şey değildir, tenzih o sübhana,”

S. Ateş; “Çocuk edinmek, Allah'a yakışmaz. O'nun şanı yücedir.”

Kur'an Yolu; “Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehdir.”

M. Öztürk; “[‘İsa Allah'ın oğludur’ diyenler iyi bilsin ki] Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. O böyle şeylerden münezzehdir.”

S. Ateş dışındaki müellifler, müsnedin başta gelmesi sebebiyle kazandığı vurgulu manayı “olur şey değildir ve olacak şey değildir” gibi çok güzel ifadelerle meâllerine yansıtmışlardır. S. Ateş ise bu vurguya dikkat çekmeksizin düz bir tercüme yapmıştır.

قَالَ أَرَأَيْبُ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي يَا إِبْرَاهِيمَ

“(Babası:) Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun?”³⁸⁵

Hiz. İbrâhim'in babası, putlara tapmaya kendisini o kadar kaptırmış olacak ki ortaya konulan deliller doğru yola erişmesi için yeterli olmadı. Öyle ki kendisini hidâyete davet eden oğluna, gözü dönmüşçesine hiddetlenerek âyette ifade edilen cümleyi sarf etmiştir. Onu asıl ilgilendiren şey, ilahlarının vazgeçilmez olduğu ve hiç kimsenin onlardan vazgeçememesi idi. Bundan dolayı kendisi için asıl önem ifade eden müsned/haber رَاغِبٌ “vazgeçme” ögesini müsnedün ileyh/mübteda'dan önce kullanarak, onun önemine dikkat çekmiştir.³⁸⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sen dedi: benim mabudlarımdan geçmekmi istiyorsun ya İbrahim?”

S. Ateş; “(Babası): Ey İbrahim, dedi, sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun?”

Kur'an Yolu; “(Babası:) Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun?”

M. Öztürk; “Babası İbrahim'e şöyle karşılık verdi: İbrahim! Demek sen benim tanrılarımın yüz çeviriyorsun ha!”

³⁸⁵ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 46.

³⁸⁶ Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 19.

Elmalı, müsnedin başta gelmesi sebebiyle kazandığı vurgulu manaya, yaptığı meâlde müsnedi başa alarak dikkat çekmiş dolayısıyla isabet etmiştir. Diğer müellifler ise bu inceliğe dikkat çekmemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ BAĞLAMINDA KASIR-FASIL-VASIL- MÛSÂVÂT- İCÂZ VE İTNÂB'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

3.1. KASR'IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

Sözlükte, hapsedmek ve bir şeyin son sınırına ulaşmaması³⁸⁷ anlamına gelen kasr kelimesi, meânî ilminin terminolojisinde, bir şeyi, özel bir yöntemle, başka bir şeye tahsis etmek anlamına gelmektedir.³⁸⁸ Başka bir ifadeyle hükmü, zikredilen bir şeye hasredip, bunun dışındakilerden nefyetmektir.³⁸⁹ Kasr üslubunda maksûr ve maksûrun aleyh olmak üzere iki unsur bulunmaktadır. Tahsis edilen şeye maksûr, hükmün tahsis olduğu şeye de maksûrun aleyh denilir. Bu unsurları dikkate alarak kasr üslubunu, sıfatın mevsufa ve mevsufun sıfata kasrı olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Bu itibarla, kasr yapılırken ya sıfat mevsufa ya da mevsuf sıfata kasr edilir.

3.1.1. Kasrın Kısımları

Kasır üslûbunu oluşturun maksûr ve maksûrun aleyh arasında gerçekleşen tahsis işlemi, hakiki veya izafî olabilmektedir.

3.1.1.1. Kasr-ı Hakikî

Hakiki kasr'da maksûr, gerçeğe ve hakikate uygun bir şekilde maksûrun aleyh'e hasredilir. Başka bir ifadeyle maksurun aleyh'e hasr edilen bu özellik başka bir varlıkta bulunmuyorsa buna hakiki kasr denilir.³⁹⁰ Örneğin لا إله إلا الله “ilah yalnızca Allah'tır” cümlesinde لا إله إلا الله maksûr, lafzatullâh ise maksûrun aleyhtir. Bu cümlede ulûhiyetin Allah'a tahsisi/hasredilmesi hakikate ve vâkıya uygun olduğu ve bu vasfın başka bir varlıkta bulunması da muhal olduğu için kasr-ı hakikidir.

³⁸⁷ İbni Fâris, **Mu'cemü Meğâyisi'l-Luğa**, Cilt 5, s. 96; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 147.

³⁸⁸ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 204; Vehbe-el-Mühendis, **a.g.e.**, s. 287; es-Saidî, **el-Belağetu'l-Aliye**, s. 48; Matlûb, **a.g.e.**, s. 176; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 146.

³⁸⁹ Suyûti, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 127.

³⁹⁰ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 204; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, **a.g.e.**, s. 147; es-Saidî, **el-Belağetu'l-Aliye**, s. 49; Matlûb, **a.g.e.**, s. 177; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 37; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 152.

3.1.1.2. Kasr-ı İzafî

Kasr-ı izafî ise, maksûrun aleyhe, kendi dışındaki bütün varlıklara nispetle değil de sadece belirli tek bir şeye nispetle herhangi bir vasfın tahsis edilmesidir.³⁹¹ Mesela لَا جَوَادَ إِلَّا عَلِيٌّ “cesur yalnızca Ali’dir” derken “cesaret” maksûr, Ali ise maksûrun aleyhtir. Bu cümlede cesaretin yalnızca Ali’ye hasredilmesi izafidir. Çünkü bu nitelemenin, Ali dışında bir fertte olmadığını iddia etmek vakiya aykırıdır. Binaenaleyh cesaretin yalnızca Ali’de bulunması Ahmet, Veli vs. muayyen şahıslara nispetlidir.

3.1.2. Kasr Yolları

Kasr yapmanın birden çok yolu ve metodu vardır. İmam Suyûtî’nin belirttiğine göre on dört yolla kasr yapmak mümkündür.³⁹² Ancak Sekkâkî ve Kazvînî gibi bazı belâgat âlimlerine göre, en meşhur kasır yolları dört tanedir.³⁹³ Genel kanaat bu edatlar arasında herhangi bir farkın olmadığı yönündedir. Ancak Cürçânî gibi kimi belâgat âlimlerine göre bu kasr yolları arasında bazı nüanslar mevcuttur. Örneğin, muhataba bildiği veya sıhhatinden şüphe duymadığı hususlarda haber verilmek istendiğinde, kasr İْنَا yolu ile yapılırken, inkâr ettiği veya hakkında şüphe duyduğu hususlarda nefy ve istisna edatı kullanılarak kasr yapılır.³⁹⁴ Meşhur kasr yöntemleri şu şekildedir;

3.1.2.1. Nefy ve İstisna Edâtlarıyla Yapılan Kasr

En yoğun kullanılan kasr üslûbu budur. Bu şekilde kurulan bir kasr cümlesinde sırasıyla nefiy edatı, maksûr, istisna edatı ve maksûrun aleyh yer almaktadır.³⁹⁵ Hüküm, muhatap açısından malum değilse kasrın bu çeşidi kullanılmaktadır.³⁹⁶

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا

“Orada boş söz işitmezler, kendilerine yalnız esenlikler dilenir.”³⁹⁷

Nefiy edatının hemen arkasından gelen “يَسْمَعُونَ” kelimesi maksûr, istisna edatından sonra gelen “سَلَامًا” kelimesi ise maksûrun aleyhtir. Ayrıca “يَسْمَعُونَ” kelimesi

³⁹¹ Teftâzânî, Mutavvel, s. 204; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, **a.g.e.**, s. 147; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Âliye**, s. 49; Matlûb, **a.g.e.**, s. 178; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 38; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 152.

³⁹² Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 128-132.

³⁹³ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 288; Kazvînî, **el-İzâh**, s. 100-102.

³⁹⁴ Cürçânî, **Delâilu’l-İcâz**, s. 330-332.

³⁹⁵ Kazvînî, **el-İzâh**, s. 100; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 211; İbni Nâzım, **a.g.e.**, s. 95; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Âliye**, s. 51; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 151.

³⁹⁶ Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 128.

³⁹⁷ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 62.

sıfat, “سَلَامًا” kelimesi mevsuftur. Buradaki kasr, kasr-ı izafi olup sıfatın mevsufa olan kasrına örnektir. Bu değerlendirmelere göre âyetin anlamı şu şekilde olmaktadır; Cennete giren kimseler, dünyada karşılaştıkları boş söz ve gevezelikleri orada hiçbir şekilde işitmeyeceklerdir. Yalnızca, hoşlarına giden ve daima yeni mutlulukların müjdesi anlamında “selâm” sözünü işiteceklerdir.³⁹⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Orada hiç boş söz işitmezler, ancak bir selâm, rızıkları da vardır orada sabah, akşam”

S. Ateş; “Orada boş söz değil, yalnız selam işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da hazırdır.”

Kur’an Yolu; “Orada boş söz işitmezler, kendilerine yalnız esenlikler dilenir. Orada, sabah akşam rızıkları hazırdır.”

M. Öztürk; “Onlar cennette hiçbir kötü söz duyamayacaklar; bilakis hep güzel sözler ve iltifatlara muhatap olacaklar. Yiyecekleri de her zaman önlerinde hazır olacaktır.”

İncelediğimiz meâller, âyetteki kasrı güzel ifadelerle yansıtmışlardır.

وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ

“(Melek dedi ki:) Biz ancak rabbinin emriyle ineriz.”³⁹⁹

Bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında Abdullah b. Abbas’tan aktarıldığı üzere resulullah, vahiy meleğinden kendisine daha sık uğramasını talep etmiş, bunun üzerine bu âyetler nâzil olmuştur.⁴⁰⁰ Kasr, nefiy edatı “ما” ve istisna edatı “إِلَّا” aracılığıyla yapılmıştır. نَنْزِلُ cümlesi maksur, بِأَمْرِ رَبِّكَ ise maksurun aleyhtir. Kasr hakiki olup sıfat mevsufa kasredilmiştir. Manası, kâinatta mevcut olan her mahlûkât gibi biz de Allah’ın emrindeyiz. Ondaki ferman almadıkça ne kendiliğimizden ne de başkasının istediği üzerine inemeyiz. Biz yalnızca Allah’ın emri ve müsaadesi ile bir işe koyulabiliriz.⁴⁰¹

Meâller ve Değerlendirme;

³⁹⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 478-479; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrıçı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 609.

³⁹⁹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 64.

⁴⁰⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 205.

⁴⁰¹ Şevkânî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 471.

Elmalı; “Bir de rabbının emri olmayınca biz (rabbının Resulleri) inemeyiz”

S. Ateş; “Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz.”

Kur’an Yolu; “(Melek dedi ki:) “Biz ancak rabbinin emriyle ineriz.”

M. Öztürk; “...Ey Peygamber! Biz melekler ancak rabbinin emriyle iner, ancak O’nun emriyle vahiy getiririz.”

S. Ateş, Kur’an Yolu ve M. Öztürk, âyetteki kasrı arzu edilen şekilde tercüme etmişlerdir. Elmalı ise âyetteki kasrı gereken düzeyde yansıtamamıştır.

3.1.2.2. **إِنَّمَا / İnnemâ Edatıyla Yapılan Kasr**

Nefiy ve isbat mânası içeren إِنَّمَا edatı ile açık olan, inkâr edilmeyen ve muhatabın mâlumu olan ya da mecazen böyle kabul edilen hususlarda onun dikkatini çekmek için kasrın bu çeşidi kullanılmaktadır.⁴⁰² Bu kasr çeşidinde edattan hemen sonra maksur bulunur maksûrun aleyh ise cümlenin sonunda bulunmaktadır. Dolayısıyla Arapça’dan Türkçe’ye çevrilen metinlerde “ancak” kelimesiyle ifade edilmesi mümkün olan bu edat, cümlenin son ögesine eklenmelidir.⁴⁰³

قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا

“Melek, Ben sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak üzere yalnızca rabbın tarafından gönderilmiş bir elçiyim dedi.”⁴⁰⁴

Hiz. Meryem, insan suretine girmiş meleği karşısında görünce ilkin ürpermiş ve kendisine herhangi bir zarar vermemesi için ondan Allah’a sığınmıştır. Melek ise hem onun bu korkusunu gidermek hem de kendisini güvende hissetmesini sağlamak amacıyla إِنَّمَا edatı ile başlayan cümle ile karşılık vermiştir. Bu edatın kullanılması, Hiz. Meryem’in kendisini daha fazla güvende hissetmesini sağlamıştır. Çünkü bu edat sayesinde, elçilik dışındaki bütün nitelikler melekten nefyedilmiştir. Neticede âyetin manası “ben (sana zarar vermek isteyen bir beşer veya başka amaçlarla gelen biri değilim) yalnızca kendisine sığındığım rabbinin elçisiyim” şeklinde özelleşmiştir.⁴⁰⁵

Meâller ve Değerlendirme;

⁴⁰² Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 330; es-Saidî, *el-Belağetu'l-Aliye*, s. 54-55.

⁴⁰³ İsmail Durmuş, “Hasr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul: İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 392.

⁴⁰⁴ *Kur’ân*, Meryem Suresi, Ayet 19.

⁴⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 9.

Elmalı; “(Ruh) dedi: haberin olsun ben sana gayet temiz bir oğlan vermek için sırf rabbının resulüyüm.”

S. Ateş; “(Ruh): Ben, dedi, sadece Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye (geldim).”

Kur’an Yolu; “Melek, Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbın tarafından gönderilmiş bir elçiyim dedi.”

M. Öztürk; “Melek, ‘Ben’ dedi, sana tertemiz bir evlat bağışlamak üzere rabbın tarafından gönderilmiş bir elçiyim.”

Âyetteki maksurun aleyh رَسُولٌ رَبِّكَ ifadesidir. Dolayısıyla vurgu ona yapılmalıdır. Elmalı’nın “sırf rabbının resulüyüm” ve S. Ateş’in “sadece Rabbinin elçisiyim” ifadeleri bu vurguyu gayet güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Buna mukabil M. Öztürk, âyetteki vurguyu hiçbir suretle yansıtmamıştır. Kur’an Yolu meâlinde ise “Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için...” ifadesinden anlaşıldığı üzere vurgu yanlış yere yapılmıştır. Şöyleki Cebrail, Hz. Meryem’e tam bir insan suretinde görününce Meryem irkilmiştir. Cebrail’in insan suretinde olması, dolayısıyla insan olması hasebiyle kendisine bir kötülük yapacağından korkmuş ve onun şerrinden Allah’a sığınmıştır. İşte Cebrail, Meryem’in bu tedirginliğini gidermek için gerçek kimliğini açıklayarak kendisinin yalnızca bir elçi olduğunu beyan etmiştir. Durum bundan ibarettir. Yoksa Cebrail, Kur’an Yolu meâlinde vurgulandığı üzere yalnızca çocuk bağışlamak üzere gelmemiştir. Nitekim daha başka tavsiyelerde de bulunmuştur.

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا

“Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz yalnızca onların günlerini sayıyoruz.”⁴⁰⁶

Müşriklerin işlediği büyük cürümler sebebiyle efendimiz, onların helak edilmesi hususunda bir talepte bulunmak istemiştir. Fakat yüce Allah bir hikmete binaen, müşriklerin yaptıklarına karşı bir müddet daha sabretmesini ve acele etmemesini emretmiştir. Durumun bu şekilde olması paçayı kurtardıkları anlamına gelmemektedir. Nitekim إِنَّمَا edatının dâhil olduğu *biz ancak onların günlerini sayıyoruz* ifadesi, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağı dolayısıyla azaba çarptırılacaklarını net bir

⁴⁰⁶ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 84.

şekilde ortaya koymakta ve zamanı geldiğinde helâk olacaklarına işaret etmektedir.⁴⁰⁷ Sonuç olarak manayı şu şekilde verebiliriz; biz yalnızca onların günlerini saymaktayız

Ey peygamber, müşriklerin azap edilmeleri hususunda acele etme ama gönlünü de ferah tut. Çünkü biz, onlara amellerinin karşılığı olan cezayı vermek için yalnızca ömürlerinden kalan günlerini saymaktayız.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “aleyhlerinde acele etme, biz onlar için ancak bir sayı sayıyoruz”

S. Ateş; “Onlar hakkında acele etme, biz onlar(ın günlerini ve nefeslerini doldurmaları) için saydıkça sayıyoruz.”

Kur’an Yolu; “Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz onların günlerini sayıyoruz.”

M. Öztürk; “Onların azaba çarptırılmaları hususunda tez canlılık gösterme. Çünkü biz onlar için gün sayıyoruz.”

Âyetteki *إِنَّمَا* edatı kasr edatıdır ve dahil olduğu cümlenin hükmünü adeta perçinler. Ancak S. Ateş, Kur’an Yolu ve M. Öztürk’ün yaptığı tercümelerde bu edatı karşılayacak hiç bir ifadeye yer verilmemiştir. Bu, tercüme açısından bir kusurdur. Çünkü kaynak dili hedef dile aktarırken, kaynak dilde cümlenin anlamına büyük ölçüde etki eden bir husus atlanmıştır. Elmalı ise “ancak bir sayı sayıyoruz” ifadesiyle bu edatın cümleye kattığı vurguyu meâline güzel bir şekilde işlemiştir.

2.3.1.3. Takdim

Sonradan gelmesi gereken ibareyi, öne alma şeklinde yapılan kasr çeşididir. Bu durumda maksûrun aleyh, öne geçen unsurdur.⁴⁰⁸

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ

“Şüphesiz yeryüzü ve onun üzerinde bulunan kimselere biz vâris olacağız biz. Onlar yalnızca bize döndürüleceklerdir”⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Taberî, **a.g.e.**, Cilt 15, s. 628; İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 166-167.

⁴⁰⁸ Kazvîni, **el-İzâh**, s. 102; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 214; es-Saidî, **el-Belağetu'l-Aliye**, s. 52.

⁴⁰⁹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 40.

Bir insan öldüğü zaman geriye bıraktığı ne varsa varislerine intikal eder artık ölen insanın mülkü sayılmaz. Aynı şekilde kıyametin kopması ile yeryüzü ve onun üzerindeki herkesin tamamı yalnızca Allah'a kalacaktır. Çünkü yeryüzünün yegâne sahibi yüce Allah'tır. Ölen insan için durum bu şekildedir. Peki insan öldükten sonra Allah'ın mülkünden çıkacak mı? Bu sorunun cevabını **يُرْجَعُونَ إِلَيْنَا** ifadesinde bulmaktayız. Eğer bu ifade takdim olmasaydı yani terkip **و يُرْجَعُونَ إِلَيْنَا** "bize döndürülecekler" şeklinde olsaydı bir ihtimal bile olsa Allah'tan gayrisinin mülküne de girebileceği yorumu yapılabilirdi. Ancak yapılan bu takdimle âyetin manası "(onlar öldükten sonra başkasına değil) yalnızca bize döndürüleceklerdir" şeklinde kasr edilmiştir. Dolayısıyla başkasının mülküne girme diye bir ihtimal olmayacaktır. Neticede yüce Allah'ı inkâr eden ve ona şirk koşanların ne dünya hayatında ne de ahiret hayatında kaçacakları bir yer kalacaktır.⁴¹⁰

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "her halde Arza ve bütün üzerindeki biz varis olacağız biz, ve hep onlar bize irca, olunacaklar"

S. Ateş; "Dünyaya ve üzerinde bulunanlara biz varis oluruz biz, ve bize döndürülürler"

Kur'an Yolu; "Yeryüzü ve onun üzerindeki sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler."

M. Öztürk; "Kıyamet günü, yeryüzü ve üzerindeki canlı-cansız her şey yok olacak, yalnız biz kalacağız. Sonunda herkes bizim huzurumuza gelip hesap verecek."

S. Ateş, Kur'an Yolu ve M. Öztürk, âyetin son kısmındaki **يُرْجَعُونَ إِلَيْنَا** ifadesinde gerçekleşen takdimi ve bu takdimin âyetin mefhumuna katkısını ne yazık ki meâllerine yansıtamışlardır. Ancak Elmalı "ve hep onlar bize irca, olunacaklar" ifadesiyle bu takdimin manasını yansıtmış ve istenilen bir meâl örneği sunmuştur.

وَأَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

*"Yalnızca onlar için orada sabah ve akşam rızıkları vardır."*⁴¹¹

⁴¹⁰ İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 111.

⁴¹¹ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 62.

Âyetin sibakında, adn denilen cennetlere ancak tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimselerin gireceğinden bahsedilmektedir. Devamında ise bu cennetlere girmeye hak kazanan kimselerin müstesna kişiler olduğunu belirtmek ayrıca onların saygınlık, prestij ve mevkilerine dikkat çekmek amacıyla cümle içerisinde takdim yani sonradan gelmesi gereken bir öge öne alınmıştır. Bu cümlede رَزُقُهُمْ kelimesi mübtedâ, لهم ise onun haberidir. Normal şartlarda haber, mübtedâdan sonra gelmelidir. Ancak zikrettiğimiz manaları ifade edebilmesi için haber, mübtedânın önüne geçmiştir. Takdim yapılmak sûretiyle kasr gerçekleşmiştir.⁴¹²

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Rızıkları da vardır orada sabah, akşam”

S. Ateş; “Orada sabah akşam rızıkları da hazırdır.”

Kur’an Yolu; “Orada, sabah akşam rızıkları hazırdır.”

M. Öztürk; “Yiyecekleri de her zaman önlerinde hazır olacaktır.”

Yukarıdaki meâller, âyetteki takdimi nazar-ı itibara almadan meâl vermişlerdir. Şunu itiraf etmeliyiz ki âyette gerçekleşen takdimi Türkçe’ye aktarmak oldukça güçtür.

3.2. FASIL VE VASL’IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

Sözlükte “bir şeyi bir şeyden ayırmak, kesmek”⁴¹³ anlamına gelen fasıl, meânî ilminde “peş peşe gelen cümleler arasında bazı durumlarda و (vav) bağlacını kullanmamak” demektir.⁴¹⁴ Bunun mukabili olan ve sözlüklerde “bir şeyi bir şeye katmak, bitıştirmek” anlamındaki vasıl ise “cümleleri و (vav) bağlacı ile birbirine bağlamak” anlamına gelmektedir.⁴¹⁵ Özellikle “vav” bağlacının zikredilmesi onun yalnızca mutlak cem (bir araya getirme) manasından ötürüdür. Zira bu bağlaç iki cümle arasında anlam açısından bir ortaklık olduğu vakit kullanılır. Bununla beraber diğer bağlaçlar, anlam ortaklığı ile beraber pek çok yan anlama da muhtemel oldukları için vasıl konusunda kullanılmaları pek de uygun görünmemektedir.⁴¹⁶ Pek çok belâgat

⁴¹² İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 138.

⁴¹³ İbni Fâris, **Mu‘cemu Mekayîsi’l-Luğa**, Cilt 4, s. 505; Cevherî, **es-Sıhah**, Cilt 5, s. 1790.

⁴¹⁴ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 305; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 161.

⁴¹⁵ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 310; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 44; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 160.

⁴¹⁶ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn b. Ali et-Teymî el-Bekrî er-Râzî, **Nihâyetü’l-Îcâz fî Dirâyeti’l-Îcâz**, Nasrullah Hacımüftüoğlu (thk.), Beyrût: Daru Sadır, 2004, s. 197; Ahmed Bedevî, **a.g.e.**, s. 134-135; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Aliye**, s. 104; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 161.

âlimine göre fasıl-vasıl konusu, ancak Arap dili hususunda zevk-i selîme sahip insanların fark edebileceği muazzam bir dil sanatıdır.⁴¹⁷ Bu meyanda belâgat nedir sorusuna karşılık Fârisî'nin “faslı, vasıldan ayırabilmektir”⁴¹⁸ cevabı fasıl ve vasılın meânî ilminin en mühim konularından olduğunu göstermesi açısından oldukça manidardır.

Cürcânî, fasıl ve vasıl konusunu sistematize eden ilk kişilerdendir. Nitekim o, bunları tanımlama ve kısımlandırmanın yanı sıra uygulamalı bir şekilde tahlilini de yapmıştır. Cürcânî'nin bu konudaki çalışmaları haleflerini de etkilemiştir. Zira ondan sonraki âlimler onun çalışmalarını ihtisar edip baplara ayırarak, daha derli toplu kaideler ortaya koymuşlardır. Onun en büyük takipçisi olan Sekkâkî, konuyu pek vuzuha kavuşturamamış olsa da Kazvîni, bu açığı kapatarak konuyu iyice tahlil ederek açıklığa kavuşturmuştur. Daha sonra Teftâzânî büyük bir itina ile fasıl-vasıl konusuna bugünkü anlamda son şeklini vermiştir.⁴¹⁹

Fasıl ve vasıl konusu Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasında büyük önem arz etmektedir. Çünkü Kur'ân'da peşi sıra gelen cümleler ve bu cümlelerin birbiriyle olan ilişkisi hakkında bu iki alan malumat sunarak, cümleler arasında varolan ilişkiye göre şekillenen yorum çeşitliliğine doğrudan etki etmektedir.⁴²⁰

3.2.1. Fasl Yapılması Gereken Yerler

3.2.1.1. Aralarında Tam Bağlantı Olan Cümleler (Kemâl-i İttisâl)

İki cümle arasında tam bir uyum (ittihâd-ı tam) varsa fasıl yapılır. Bu bağlantı ise ikinci cümlelerin birinciyi mana açısından pekiştirmesi (te'kîd), açıklaması (atf-ı beyân) veya bedeli olması şeklinde olur. Bu durumda iki cümle arasında tam bir bağlantı (kemâlü'l-ittisâl) meydana gelir ve fasıl yapmak gerekir.⁴²¹

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا

⁴¹⁷ Cürcânî, *Delâilu'l-Îcâz*, s. 222, Matlûb, a.g.e., s. 184.

⁴¹⁸ Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 119; Matlûb, a.g.e., s. 184.

⁴¹⁹ Matlûb, a.g.e., s. 187-188.

⁴²⁰ Avnullah Enes Ateş, “Kur'an Yorumunda Fasıl ve Vasıl”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2020, s. 1082.

⁴²¹ Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 121-123; Teftâzânî, *Mutavvel*, s. 252-253; Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetü'l-Îcâz*, s. 198; el-Alevî, a.g.e., Cilt 2, s. 52; a.e., Cilt 3, s. 306; Matlûb, a.g.e., s. 188-190; Kâsım-Dîb, a.g.e., s. 352; Ali el-Harbî, a.g.e., s. 45; Abdülaziz 'Atîk, a.g.e., s. 161-163.

“Şunu dedi; buyurdu ki rabbın: O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmışım.”⁴²²

Bu âyette قال ile başlayan iki cümle arasında mana açısından tam bir uyum söz konusu olduğu için “vav” atıf harfi kullanılmayıp fasıl yapılmıştır. Zira birinci cümlede varid olan ذلك ism-i işâreti müphem/kapalı bir şeye delalet etmektedir. Bu kapalılığı ikinci قال cümlesi tefsir ederek gidermiştir. Dolayısıyla mana açısından birbirinden bağımsız olmayan, mübhem-müfesser ilişkisi olan bu iki cümle arasında kemâl-i ittisâl meydana gelmiş ve fasl edilmiştir. Tabi bu mana كذلك deki “kef” harfinin makûlu’l-kavl olması ve mansup kabul edilmesi cihetiyledir. İkinci bir değerlendirmeye göre “kef” harfi mansup değil de الأمر كذلك ile mahzûf mübtedânın haberi konumundadır. Buna binaen “Dedi ki: Orası öyle/Bu iş böyledir” denilerek, bir önceki âyette geçen “Karım kısır, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?”⁴²³ cümlesini tasdik niteliğine bürünür. Bu bağlamda ikinci قال cümlesi ile arasında mana ilişkisi kalmadığından kemal-i inkita‘ meydana gelir ve yine fasl edilir.⁴²⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Buyurdu: öyle, fakat rabbın buyurdu ki: o bana kolaydır, bundan evvel seni yarattım! Halbuki hiç bir şey değildin”

S. Ateş; “Dedi: ‘Öyledir, ama Rabbın: 'O bana kolaydır, daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmışım' dedi.”

Kur’an Yolu; “Şunu dedi ve buyurdu ki rabbın: O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmışım.”

Öztürk; “Melek şöyle karşılık verdi: Elbette, orası öyle ama rabbın buyuruyor ki, Bu benim için pek kolay bir iş. Kaldı ki vaktiyle sen yoktun ve seni de ben var ettim.”

Elmalı, S. Ateş ve Öztürk, kemâl-i ittisâl veya kemal-i inkita‘ sebebiyle iki cümle arasında gerçekleşen faslı, meâllerine arada “ve” bağlacını kullanmadan doğru bir şekilde yansıtmışlardır. Ancak Kur’an Yolu meâli, zikredilen her iki duruma binaen,

⁴²² Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 9.

⁴²³ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 8.

⁴²⁴ Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 6; Fahrüddîn er-Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, Cilt 21, s. 161.

cümlede olmayan “vav” atıf harfini tercümede zikretmiştir. Bu, cümleler arası ilişkinin tam kurulamadığının bir göstergesidir.

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا

“Kitapta Meryem’i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.”⁴²⁵

ذٰ ile başlayan cümle bedel-i iştimaldir. Mübdelün minh ise Meryem kelimesidir. Bilindiği üzere bedel-i iştimâlin şartı, mübdelün minh ile arasında cüz’iyyet/bütünün bir parçası olma dışında bir ilişki olmalıdır. Örneğin أعجبنى زيد علمه “Zeyd’in ilmi hoşuma gitti” dediğimizde “ilim” Zeyd’i oluşturan bir parça değil ama onunla ilişkili olan bir vasıftır. Aralarındaki irtibattan dolayı “ilim” Zeyd için bedel-i iştimal olmuştur.⁴²⁶ Âyette varid olan ذٰ bir zaman zarfıdır. Zaman ise, içerisinde gerçekleşen olayları kuşatıcı bir özelliğe sahiptir. Her ne kadar gerçekleşen olaylar, zamanın bir parçası değilse de ondan ayrılamayan vasıfardır. Bu yönüyle bedel-i iştimal olmaktadır. Buna göre âyetin manası şu şekilde olmaktadır; “kitapta Meryem’i yani onun ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekildiği zamanı an.” Âyetteki bedel-i iştimal kullanımı, Meryem’i an ifadesini şu şekilde anlamamızı sağlamaktadır; Meryem’in geçirdiği her vakti kitapta anmana gerek yok. Ancak onun olağanüstü bir şekilde kocası olmadan çocuk doğurma kıssasının gerçekleştiği vakti an.⁴²⁷ İki cümle arasında cüziyyet dışında bir irtibat gerçekleşmiş olmaktadır. Bu irtibat neticesinde, iki cümle arasında kemal-i ittisâl meydana gelir ve fasıl yapmak gerekir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Kitabda Meryemi de an, o vakit ki ailesinden çekildi de şark tarafından bir mekâna”

S. Ateş; “Kitapta Meryem’i de an. Bir zaman o ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti.”

Kur’an Yolu; “Kitapta Meryem’i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.”

⁴²⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 16.

⁴²⁶ Cemalettin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Hişam, **Sebîlu’l-Hüda Ala Şerhi Katru’n-Neda ve Bellu’s-Sada**, Abdülcelil el-‘Ata el Bekrî (thk.), Dimeşk: Mektebetu Dâru’l-Fecr, 2001, s. 447.

⁴²⁷ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 8.

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında Meryem’in kıssasını da anlat. Hani o vaktiyle ailesinden ayrılıp Mabel’in doğu kısmında bir yere/hücreye çekilmişti.”

Âyetteki faslı incelen meâllere yansıtılmıştır.

3.2.1.2. Aralarında Tam Kopukluk Olan Cümleler (Kemâl-i İnkita‘)

İki cümle arasında tam bir zıtlık (tebayun-u tam) varsa fasıl yapılır. Yani art arda gelen iki cümleden birinin bildirme (ihbârî) diğèrinin ise isteme (inşâî) kipinde olması (lafzî ve manevî kopukluk) yahut iki cümle arasında mâna bakımında herhangi bir münasebet söz konusu değılse cümleler birbirinden tam olarak kopar (kemal-i inkita‘), neticede cümlelerin arası atıf harfi kullanılmaksızın fasledilir.⁴²⁸ Bazı durumlarda iki cümlenin arası fasl edilmezse kastedilen mananın zıttı anlaşılabilir.

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

“İbrâhim şöyle dedi: Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeyeğim. Çünkü O, bana karşı çok lutufkârdır.”⁴²⁹

Burada سَأَسْتَغْفِرُ عَلَيْكَ cümlesi lafız yönünden haberî, anlam yönünden inşâîdir. رَبِّي لَكَ cümlesi ise hem lafız hem de mâna yönünden haberîdir. Bu sebeple iki cümle birbirilerine atfedilmemiş, araları fasletilmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: selâm sana, senin için rabbıma istiğfar edeyeğim, çünkü o bana çok lütufkârdır”

S. Ateş; “(İbrahim): Selam sana, (esenlik içinde kal), dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeyeğim. Çünkü O, bana çok lutufkardır.”

Kur’an Yolu; “İbrâhim şöyle dedi: Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeyeğim. Çünkü O, bana karşı çok lutufkârdır.”

⁴²⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 120-121; Teftâzânî, *Mutavvel*, s. 251-252; Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz*, s. 198; el-Alevî, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 52; Matlûb, *a.g.e.*, s. 190-191; Kâsım-Dîb, *a.g.e.*, s. 353-354; Ali el-Harbî, *a.g.e.*, s. 45; Abdülaziz ‘Atîk, *a.g.e.*, s. 163.

⁴²⁹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 47.

M. Öztürk; Bunun üzerine İbrahim, “Canın sağolsun!” dedi ve ekledi: “Sana iman nasip edip seni affetmesi için rabbime yalvaracağım. Çünkü rabbim bana karşı çok lütufkârdır.

Elmalı, S. Ateş ve Kur’an Yolu meâlleri, cümleler arasındaki faslı tercümelerine yansıtmişlardır. Ancak Öztürk yaptığı tercümede, âyette fasledilmiş iki cümle arasına “ve ekledi” şeklinde gereksiz bir ibare ilave ederek, olmaması gereken bir meâl yapmıştır.

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا

“Bu kitapta Mûsâ’yı da okuyarak an. Gerçekten o ihlâslı biriydi, elçi-peygamberdi.”⁴³⁰

Bu âyette اذْكُرُ ile başlayan ilk cümle inşaî, إِنَّهُ ile başlayan ikinci cümle ise haberî olduğu için ikinci cümle, birinci cümleye atfedilmek sûretiyle bağlanmamış, fasıl yoluna gidilmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Kitabda Musâyı da an, çünkü o bir muhlis idi ve bir Resul bir Peygamber idi”

S. Ateş; “Kitapta Musa'yı da an, çünkü o, içi temiz (bir insan)dı ve elçi bir peygamberdi.”

Kur’an Yolu; “Bu kitapta Mûsâ’yı da okuyarak an. Gerçekten o ihlâslı biriydi, elçi-peygamberdi.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında Musa’yı da zikret. Musa gerçekten seçkin ve samimi bir kul, Allah tarafından gönderilmiş bir elçi, bir peygamberdi.”

İncelenen meâller, cümleler arasındaki faslı tercümelerine yansıtmişlardır.

3.2.1.3. Aralarında Kısmî Bağlantı Olan Cümleler (Şibh-i Kemâl-i İttisâl)

Peş peşe gelen cümlelerden ikincisi, ilk cümleden kaynaklı zihinlere gelen bir سوالin cevabı olduğu zaman fasıl yapılıır. Bu tür durumlarda, iki cümle arasında şibh-i

⁴³⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 51.

kemal-i ittisâl (tam bağlantıya benzeyen bir ilişki) gerçekleşir. Fasledilen ikinci cümleye isti'nafiye cümlesi denir.⁴³¹

فَأَنْتَ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئاً فَرِيئاً

“Sonra çocuğu kucacağına alarak topluluğuna getirdi. (Onlar ne dedi?) Dediler ki: Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!”⁴³²

Burada iki fiil cümlesi olan فَأَنْتَ ve قَالُوا cümleleri birbirine atfedilmeksizin zikredilmiştir. Çünkü bu iki cümle tamamen bir birilerinden bağımsız değildir. Yani ikisi arasında anlam açısından bir ilişki vardır. Şöyle ki “Meryem çocuğunu kucaklayarak kavmine geldi” denildikten sonra, akla hemen “acaba kavmi Meryem’e bir şey dedi mi” sorusu gelmektedir. Çünkü Hz. Meryem kocası olmadığı halde bir çocuk ile kavmine çıkagelmiş doğal olarak kavminin bu durum karşısındaki tepkisi merak edilmiştir. Zihinlerdeki bu soru “Dediler ki: "Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!"” cümlesi ile atıf harfi kullanılmaksızın cevaplandırılmıştır. İkinci cümle birinci cümleden anlaşılan bir soruya cevap olarak geldiği için iki cümle arasında şibh-i kemâl-i ittisâl gerçekleşmiş dolayısıyla cümleler arasında fasıl yapılmıştır.⁴³³

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Derken onu yüklenerek kavmine getirdi, hey Meryem! Dediler: alimallah yumurcak bir şey getirdin”

S. Ateş; “(Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi: Ey Meryem, dediler, sen tuhaf bir iş yaptın.”

Kur’an Yolu; “Sonra çocuğu kucacağına alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!”

M. Öztürk; “Daha sonra Meryem çocuğunu kucacağına alıp halkının yanına getirdi. Halk, “Ey Meryem! Sen ne çirkin bir iş yaptın böyle?!”

Âyetteki mukadder soru, meâllere yansıtılmamıştır.

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا

⁴³¹ Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 124; Tefâtânî, **Mutavvel**, s. 258-259; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 305; İbni Nâzım, **a.g.e.**, s. 59; Matlûb, **a.g.e.**, s. 191; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 164.

⁴³² **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 27.

⁴³³ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 192.

“(O gün müttakî ve mücrimlerin durumu nasıl olacak?) rahmânın katında söz ve izin alandan başkasının şefaata hakkı olmayacaktır.”⁴³⁴

Bu âyet, mahşer gününde yaşanacak bazı durumları açıklamak üzere gelen müste’nefe bir cümledir. Yani önceki âyetlerden anlaşılan “o günde müttakî ve mücrimlerin durumu nasıl olacak?” mukadder sorusuna “başkalarına şefaata malik olamayacaklardır. Ancak rahmânın katında söz ve izin alanlar şefaata edebileceklerdir.” şeklinde verilen bir cevaptır. Dolayısıyla bu âyet ile önceki âyetler arasında, mukadder bir soruyla şibh-i kemâl-i ittisâl gerçekleşmiştir. Neticede atıf harfi zikredilmeyerek fasıl edilmiştir.⁴³⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Rahmanın nezdinde bir ahd almış olan kimseden başkaları şefaate malik olamayacaklar”

S. Ateş; “Yalnız Rahman’ın huzurunda söz almış olanlardan başkaları şefa’at edemezler.”

Kur’an Yolu; “(O gün) Rahmân’ın katında söz ve izin alandan başkasının şefaata hakkı olmayacaktır.”

M. Öztürk; “Onlar için şefaata/kayıma da söz konusu olmayacaktır. Çünkü şefaata/kayıma ancak Rahman’ın nezdinde ahdi [imanı ve salih amelleri] bulunan kimseler için söz konusudur.”

Âyetteki mukadder soru, yukarıdaki meâllere yansıtılmamıştır.

3.2.2. Vasıl Yapılması Gereken Yerler

İki cümlenin arasını birleştirmek şeklinde ifade edebileceğimiz vasıl için bu birleştirme işlemini gerçekleştirecek pek çok edat bulunmaktadır. Ancak “ve” bağlacı dışındaki bağlaçların kullanım alanlarının kısmen belirgin olması bununla beraber “ve” atıf harfinin kullanım yerlerinin belirlenmesinde çekilen güçlük sebebiyle olsa gerektir ki, meânî âlimlerinin kahir ekseriyeti ilgilerini cümlelerin “ve” bağlacıyla bağlanma

⁴³⁴ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 87.

⁴³⁵ Şevkânî, a.g.e., Cilt 3, s. 83.

keyfiyetine yoğunlaştırmışlardır.⁴³⁶ Cümleler arasında çeşitli şekillerde vasıl yapılmaktadır. Bunlar;

3.2.2.1. İ‘râb Ortaklığı

İki cümle arasında i‘rab açısından ortaklık kastedildiği zaman vasıl yapılır. Ancak iki cümle arasında bir münasebetin de olması gereklidir.⁴³⁷

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى

“ve Allah, doğru yola gidenlerin hidâyetini güçlendirir.”⁴³⁸

Bu âyet bir önceki “...مَدَّ الرَّحْمَنُ مَدًّا” âyetine atfedilmek sûretiyle vasledilmiştir. Çünkü i‘râb açısından bir müştereklik söz konusudur. Bir önceki âyette من mevsulü mübtedadır, ihbâr manasındaki inşâî cümle olan فُلَيْمِدُّ ise onun haberidir. Bu âyette ise وَيَزِيدُ ile başlayan cümle, habere atfedildiği için haberin hükmünü almakta ve irap ortaklığı hâsıl olmaktadır. Neticede vasıl yapılması gerekli hale gelmektedir. Elbette bu durum manaya da yansiyacaktır. Nitekim Allah, sapkın kimseleri umdukları şeyi elde etme hususunda hayal kırıklığına uğratarak dalâletlerini arttırırken, hidâyet ehline muvaffakiyet nasip ederek hidâyetlerini arttırmış. Bu da mana açısından bir münasebet oluşturmaktadır.⁴³⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hidâyeti kabul edenlere ise Allah daha ziyade hidayet verir”

S. Ateş; “Allah, yola gelenlerin hidayetini artırır.”

Kur’an Yolu; “Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini güçlendirir.”

M. Öztürk; “Allah doğru yolda olanların imanlarını güçlendirir.”

İki âyet arasında var olan vasıl, yukarıdaki meâllere yansıtılmamıştır.

⁴³⁶ İsmail Durmuş, “Vasıl”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s. 537.

⁴³⁷ Kazvînî, el-Îzâh, s. 119; el-Alevî, a.g.e., Cilt 2, s. 52; Matlûb, a.g.e., s. 195; Abdülaziz ‘Atîk, a.g.e., s. 167; Ali el-Harbî, a.g.e., s. 45.

⁴³⁸ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 76.

⁴³⁹ Zemahşerî, el-Keşşâf, Cilt 3, s. 36.

3.2.2.2. İki Cümlenin de İnşâî veya Haberî Olması

Her iki cümlenin de inşâî veya haberî olarak uyuşması (lafzî ve manevî uyum), mana açısından aralarında tam bir ilginin bulunması ve iki cümle arasında atıf harfinin kullanılmasına engel olabilecek herhangi bir durumun olmaması halinde vasıl yapılıır.⁴⁴⁰

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

“(İsâ şunu da söyledi) ve muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O’na kulluk edin, doğru yol budur.”⁴⁴¹

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي ile başlayan cümle hem Hz. İsâ’nın sözlerinin devamı hem de ihbarî cümle olması hasebiyle 30. âyette ifade edilen اِنِّي عَبْدُ اللَّهِ cümlesine atfedilmiştir.⁴⁴² İki cümle arasında lafzî ve manevî açıdan tam bir uyum söz konusu olduğu için iki cümle arasında vasıl meydana gelmiştir. Dolayısıyla mana şu şekilde olmaktadır;

“İsâ dedi ki: Ben Allah’ın kuluyum; O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı... ve muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O’na kulluk edin, doğru yol budur.”

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem o haberiniz olsun dedi: Allah benim de rabbim sizin de rabbinizdir, onun için hep ona ibadet ediniz iste yegâne doğru yol budur”

S. Ateş; “Şüphesiz, Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O’na kulluk edin. İşte doğru yol budur.”

Kur’an Yolu; “İsâ şunu da söyledi: Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O’na kulluk edin, doğru yol budur.”

M. Öztürk; “İsa hep şunu söylemiştir: “Allah benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. Öyleyse yalnız O’na kulluk/ibadet edin. Dosdoğru yol, hak din işte budur!”

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu âyet, 30. âyet üzerine matuftur. Elmalı’nın “Hem o haberiniz olsun dedi” ve Kur’an Yolu’nun “İsâ şunu da söyledi” şeklindeki açık ifadeleri, bu âyetin matuf olduğunu ve Hz. İsâ’nın sözlerinin devamı olduğunu

⁴⁴⁰ Kazvînî, **el-İzâh**, s. 127; Tefâtânî, **Mutavvel**, s. 262; İbni Nâzım, **a.g.e.**, s. 68; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 347-348; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 168; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁴¹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 36.

⁴⁴² Fahrüddîn er-Râzî, **Mefâtîhu’l-Gayb**, Cilt 21, s. 187.

göstermesi açısından tercih edilen tercümelelerdir. Buna mukabil S. Ateş, âyeti öncesine atfetmediği gibi, sözün kime ait olduğuna da bir açıklık getirmemiştir. M. Öztürk ise bu sözü söyleyen kimsenin Hz. İsa olduğunu ifade etmiştir. Ancak tercümesinde “İsa hep şunu söylemiştir” şeklinde mutlak bir ifade kullanması, âyeti öncesine atfetmediği gibi bağlamından dahi kopardığını göstermektedir. Çünkü bu pasajlarda, Hz. Meryem’in kucağında bir çocukla gelmesi ve kavminin buna aşırı tepki vermesinin akabinde Hz. İsa’nın gerçek kimliği ve vazifeleri gibi hususların yine Hz. İsa’nın dilinden aktarılması söz konusudur. Oysa “İsa hep şunu söylemiştir” şeklindeki bir tercüme, Hz. İsa’nın çeşitli yerlerdeki farklı kimselere dini tebliğ etmesinin söz konusu edildiği pasajlar için geçerlidir. Neticede M. Öztürk’ün bağlamdan kopuk ifadeleri, tercümesinin tercih edilmesine engel teşkil etmektedir.

فَكُلِّي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا

“Ye iç, gözün aydın olsun!”⁴⁴³

Burada كَلِّي emrine atfedilen وَاشْرَبِي وَقَرِّي cümlelerin ikisi de hem lafız hem mana yönünden inşâidir. Aradaki bu uyumdan dolayı araları vasıl edilmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Artık ye, iç, gözün aydın olsun”

S. Ateş; “Ye, iç, gözün aydın olsun!”

Kur’an Yolu; “Ye iç, gözün aydın olsun!”

M. Öztürk; “ [Anacığım!] Ye-iç, gözün ışınsın.”

Meâllerde, cümleler arasındaki vasıl “ve” bağlacı ile ifade edilmemiştir.

3.3. MÜSÂVÂT, İCAZ VE İTNÂB’IN ÂYET TEFSİRİNE ETKİSİ

Arap dilcilerine göre belâgat açısından kıymete haiz bir kelam/cümle oluşturmanın farklı kriterleri vardır. Anlatılmak isteneni, kısa ve öz olması gerektiği yerde veciz ifadelerle dile getirmek, genişçe anlatılması gereken yerlerde sözü uzatarak

⁴⁴³ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 26.

ve detayına inerek anlatmak yahut bu ikisi arasında orta bir anlatımla ifade etmek gibi. Diğer bir ifadeyle makama göre söz söylemek belâgat açısından önemlidir.⁴⁴⁴

Ebu Hilal Askeri bu konudaki kanaatini şu sözlerle dile getirmiştir;

“Her tür kelamda icâza ve itnâba ihtiyaç duyulur. Her birinin yeri vardır. Yerine göre icâza; yerine göre de itnâba ihtiyaç vardır. Kim tedbiri elden bırakır da bağlamın gerektirdiği ifade tarzınâ riâyet etmeyip; icâz gereken yerde itnâb; itnâb gereken yerde icâz kullanılırsa, hata etmiş olur”⁴⁴⁵

3.3.1. Müsâvât’ın Âyet Tefsirine Etkisi

ساوي fiilinin mastarı mimi olan müsâvât kelimesi sözlükte, iki şey arasında denklik, eşitlik ve orta yolu tutmak anlamına gelmektedir.⁴⁴⁶ Meânî ilminde ise, kastedilen sözün lafız ve mana açısından ölçülü ve birbirine denk olmasını ifade etmektedir.⁴⁴⁷ Sekkâkî, müsâvâtı icâz ve itnâbın belirleyici ölçüsü olarak gördüğü için onu, mütearifu’l-evsat şeklinde isimlendirmiştir.⁴⁴⁸ Dolayısıyla denilebilir ki müsâvât, icâz ve itnâbın tam ortasında yer almaktadır.

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا

“Kitapta İdrîs’i de okuyarak an. Hakikaten o, pek doğru bir insandı ve bir peygamberdi. Onu üstün bir konuma getirdik.”⁴⁴⁹

Bu âyette, lafzın manaya denk olması yani cümlede herhangi bir hazif olmaması veya sözün uzamasına sebep olan herhangi bir ziyadeliğin olmaması sebebiyle müsâvât meydana gelmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

⁴⁴⁴ Ömer Kara, “Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâb-İcâz (I)”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 1, 2000, s. 357.

⁴⁴⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, **Kitâbü’s-Sinâ’ateyn: el-Kitâbe ve’ş-Şi’r**, Ali Muhammed el-Bicâvî, M. Ebü’l-Fazl İbrâhim (thk.), Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye,1952, s. 190

⁴⁴⁶ el-Ferahidî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 296-297; İbni Fâris, **Mu‘cemü Mekâyis**, Cilt 3, s. 112.

⁴⁴⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd b. Sinan el-Hafâcî el-Halebî, **Sırrü’l-Fesâha**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, 1402/1982, s. 217; Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 139; İbni Nâzım, **a.g.e.**, s. 73; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 366; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Aliye**, s. 117; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 48; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁴⁸ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 276.

⁴⁴⁹ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 56-57.

Elmalı; “Kitabda İdrisi de an, çünkü o bir siddık, bir Peygamber idi. Ve biz onu yüksek bir mekâna refettik”

S. Ateş; “Kitapta İdris'i de an: Çünkü o, çok doğru bir peygamberdi. Ve biz onu yüksek bir mekâna refettik”

Kur'an Yolu; “Kitapta İdrîs'i de okuyarak an. Hakikaten o, pek doğru bir insandı ve bir peygamberdi. Onu üstün bir konuma getirdik.”

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında İdris'i de zikret. İdris özü sözü dosdoğru bir kimse ve bir peygamberdi. Biz onu yüce bir manevi makamla taltif ettik.”

Âyetteki müsâvât, yukarıdaki meâllere gerektiği gibi aktarılmıştır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”⁴⁵⁰

Yukarıdaki âyette söz konusu olan hususlar bu âyet içinde geçerlidir. Cümle lafız ve mana açısından ölçülü ve birbirine denk olduğu için müsâvât gerçeklemiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “İyman edip salih işler yapanlar muhakkak, rahman onlar için bir meveddet (bir sevgi) verecek gönüllere sevdirecektir”

S. Ateş; “İnanıp faydalı işler yapanlar için Rahman, (gönüllerde) bir sevgi yaratacak(onları herkese sevdirecek)tir.”

Kur'an Yolu; “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”

M. Öztürk; “İman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapanlar var ya, Rahman onları sevecek ve sevdirecektir.”

Âyetteki müsâvât, söz konusu meâllere arzu edilen şekliyle aktarılmıştır.

⁴⁵⁰ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 96.

3.3.2. İcâz'ın Âyet Tefsirine Etkisi

İcâz, literatürde sözü kısa kesmek, özetlemek ve başladığı işi çabuk yapıp uzatmamak anlamlarına gelmektedir.⁴⁵¹ Terim olarak ise, maksadı açık ve net bir şekilde dile getirmek suretiyle, az söz ile çok mana anlatmak şeklinde ifade edilmektedir.⁴⁵² Diğer bir ifade ile cümle içerisinde kullanılan kelimelerin, maksûd anlamı ifade edecek miktardan az olması yani mananın lafızdan fazla olması durumuna icâz denir.⁴⁵³ İlk dönem dil âlimlerinden olan Câhız da ilkin icâzı bu şekilde tanımlamıştır.⁴⁵⁴ Ancak sonraları icâz'ı “mana ihtiyacını gidermek” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma göre lafızların az veya çok olması önemli değil önemli olan maksûd manayı karşılayacak miktarda lafız kullanmak ve ihtiyaç miktarını aşmamaktır.⁴⁵⁵ Bütün bu tanımlamalardan sonra icâzın iki yönü ortaya çıkmaktadır. Birincisi, icâzın alışlagelmiş (müte'arif) kullanımdan daha az lafızla ifade edilebilmesidir. İkincisi ise, makamın gerektirdiğinden daha az lafzın kullanılmasıdır.⁴⁵⁶ İcâz, icâz-ı kısar ve icâz-ı hazif şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

3.3.2.1. İcâz-ı Kısar

Cümle içerisinde hazif yapılmaksızın, az sayıda kelime kullanarak engin ve geniş manalar ifade etmek sûretiyle yapılır.⁴⁵⁷ İcâz Arap dili içerisinde büyük öneme haizdir. Özellikle icâz-ı kısar, belâgat ehli kimselerin seviyelerini ortaya koymasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Öyle ki kimi Arap edebiyatçıları, “belâgat, icâz-ı kısardan ibarettir” ifadesini kullanmışlardır.⁴⁵⁸ İcâzın en zorlu kısmı bu kısımdır. Çünkü icâz-ı hazifte hazfedilmiş unsurları, metindeki medlulleri aracılığıyla tespit etmek mümkündür. Buna mukabil icâz-ı kısıarda bu imkân yoktur. Metnin ihtiva ettiği yoğun anlamları tespit

⁴⁵¹ el-Ferahidî, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 346; Cevherî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 900; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 88; İbni Manzûr, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 4771-4772.

⁴⁵² Rummânî, **a.g.e.**, s. 76; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 88; Vehbe-el-Mühendis, **a.g.e.**, s. 70; Selahaddin Abdutevvâb, **es-Sûretü'l-Edebiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısriyeti'l-Alemiye li'n-Neşr, 1995, s. 140.

⁴⁵³ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, **el-Meselû's-Sâ'ir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Sâ'ir**, Ahmet el-Hufî –Bedri Tabane (thk.), Kahire: Dâru Nehdeti Mısır, 1973, Cilt 2, s. 259; Kazvîni, **el-İzâh**, s. 139; Fahrüddîn er-Râzî, **Nihâyetü'l-İcâz**, s. 215; İbni Sinân el-Hafâcî, **a.g.e.**, s. 207; Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, **a.g.e.**, s. 38; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 317; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁵⁴ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, **Kitâbü'l-Hayevân**, Abduselam Muhammed Harun (thk.), Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Babî el-Halebî, 1965, Cilt 3, s. 86.

⁴⁵⁵ Câhız, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 7-8.

⁴⁵⁶ Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 283.

⁴⁵⁷ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 126-127; Vehbe-el-Mühendis, **a.g.e.**, s. 70; Kâsım-Dîb, **a.g.e.**, s. 358; Ali el-Harbî, **a.g.e.**, s. 51; Selahaddin Abdutevvâb, **a.g.e.**, s. 148; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 176.

⁴⁵⁸ Hâşimî, **a.g.e.**, s. 243.

ederek açığa çıkarmak tamamen metin okuyucusunun dehası, lisan zevki ve belâgat alanındaki kabiliyetine bağlıdır.⁴⁵⁹ Dilimizde “veciz söz” şeklinde ifade edilen de îcâzın bu kısmıdır.⁴⁶⁰

قَالَ رَبِّ اِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتْ امْرَاَتِي عَائِراً وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا

“Zekeriyâ, rabbim! dedi. Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?”⁴⁶¹

Çocuğunun olacağı müjdesini alan Hz. Zekeriyâ şaşkınlığını gizleyememiştir. Çünkü kendisinin yaşlı, eşinin kısır olması ayrıca gençlik vasıflarına sahip olmamaları hasebiyle bunun hangi yolla olacağını merak etmiştir. Bu merakını gidermek için kendi kendine “acaba yaşlılıktan ötürü benden zail olmuş çocuk yapma vesileleri bahşedilmek ve eşimin kısırılığı ıslah edilmek suretiyle mi çocuğum olacak yoksa başka bir hanımla evlenmek suretiyle mi çocuğum olacak” gibi uzun uzadıya sorular sormamıştır. Bunun yerine bütün bunları kapsayacak ifadelerle durumu özetlemiştir. Cümle içerisinde herhangi bir hazif yapılmadan, az sözle çok mana kastedildiği için îcâz-ı kasr gerçekleşmiştir.⁴⁶²

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: Yarab! benim için bir oğul nereden olacak: hatunum akîm bulunuyor ben de ihtiyarlıktan kağşamak derecesine geldim”

S. Ateş; “(Zekeriyâ): Rabbim, dedi benim nasıl oğlum olur? Karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.”

Kur’an Yolu; “Zekeriyâ, ‘Rabbim!’ dedi. Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?”

M. Öztürk; “Zekeriyâ, ‘Rabbim!’ dedi, “Karım kısır, ben de çok yaşlıyım. Hâl böyleyken nasıl çocuğum olabilir?!”

Âyette var olan îcâz-ı kısar, meâllere yansıtılmıştır.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا

⁴⁵⁹ Ziyâeddin İbnü’l-Esîr, a.g.e., Cilt 2, s. 265.

⁴⁶⁰ M. A. Yekta Saraç, “İcâz”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s. 393.

⁴⁶¹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 8.

⁴⁶² Taberî, a.g.e., Cilt 15, s. 464.

“İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?”⁴⁶³

İlkin nasıl yaratıldığını düşünemeyecek kadar gaflete düşen insanlar, öldükten sonra kemiklerinin çürüyüp toz toprak olacağını iddia etmektedirler. Dolayısıyla yeniden dirilmeyi inkâr etmektedirler. Bu noktada âyet, bu düşünceye sahip insanlara, yeniden dirilmenin mümkün olduğunu çok veciz ifadelerle dile getirmektedir. Nitekim henüz varlık âleminde yok iken nasıl yaratıldığını tefekkür eden insan, ölüp toz toprak olsa bile sonsuz bir kudretin, kendisini yeniden diriltebileceğine kanaat getirir.⁴⁶⁴ Râzî, bu âyetle ilgili bazı âlimlerin “*Bütün mahlûkat, yeniden dirilişe dair böylesine veciz bir delil getirmek üzere toplansa yine de buna güç yetiremezlerdi*” dediğini aktarmaktadır. Devamında ise, iadenin icattan yani ikinci defa yaratmanın, yoktan var etmekten daha kolay olduğunu, bunun şüphe götürmez bir hakikat olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁵ Netice olarak denilebilir ki bu âyet, îcâz-ı kısar’ın en güzel örneklerindedir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ya o insan hiç bir şey değil iken bizim kendisini halketmiş olduğumuzu düşünmez mi?”

S. Ateş; “İnsan önceden hiçbir şey değilken kendisini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?”

Kur’an Yolu; “İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?”

M. Öztürk; “Peki, o hiç düşünmez mi ki vaktiyle kendisi yokken biz onu yaratıp varlık alanına çıkardık.”

Yukarıdaki meâller, âyette var olan îcâz-ı kısarı yansıtmışlardır.

3.3.2.2. Îcâz -ı Hazif

Bir ibarede bulunması gereken kelimelerden, bir veya birkaçını yahut bir veya daha fazla cümleyi hafzetmek suretiyle yapılan îcâz çeşididir.⁴⁶⁶ Ancak cümlede,

⁴⁶³ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 67.

⁴⁶⁴ Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrı vd., a.g.e., Cilt 3, s. 612.

⁴⁶⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, Cilt 21, s. 206.

⁴⁶⁶ Ziyâeddin İbnü’l-Esîr, a.g.e., Cilt 2, s. 264; Vehbe-el-Mühendis, a.g.e., s. 70; Kâsım-Dîb, a.g.e., s. 359-361; Abdülaziz ‘Atîk, a.g.e., s. 178.

mahzûf öğeye delalet edecek bir karînenin olması şart koşulmaktadır.⁴⁶⁷ Bununla beraber hazfedilen öge manayı bozmamalı ve edebi güzelliklere zarar vermemelidir.⁴⁶⁸ Hazfin en büyük sırrı, hazfedilenin tam olarak ne olduğu tespit edilemediği için manada oluşan abartı ve vurgudur. Zira birçok farklı takdir yapılabildiğinden mana oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.⁴⁶⁹ Binaenaleyh bazen lafzın hazfî, zikredilmesine göre daha belîğ olabilmektedir.⁴⁷⁰ İcaz-ı hazif iktitâ‘, iktifâ, ihtibâk ve ihtizâl olmak üzere dört kısma ayrılır. Meryem sûresinde iktifâ örneğine rastlayamadık.

a. İktitâ‘

Kelimenin bazı harflerinin hazfedilmesi ve eksiltilmesi demektir.⁴⁷¹ Bu hazif türünün gayesi, kullanılan kelimeyi telaffuz bakımından kolaylaştırmak (tahfif) ve akıcı hale getirmektir (tesrî‘).⁴⁷²

وَلَمْ تَكُ شَيْئاً...

“Sen hiçbir şey değîlken...”⁴⁷³

وَلَمْ أَكُ بَعْغِيّاً...

“Ben iffetsiz olmadığım halde...”⁴⁷⁴

Bu iki âyetteki وَلَمْ تَكُ/أَكُ ifadeleri aslında وَلَمْ تَكُنْ/أَكُنْ şeklinde idi nun harfî, kesreti isti‘malden dolayı tahfiflik amacıyla hazfedilmiştir.⁴⁷⁵

b. İhtibâk

İki cümle zikredilerek, birinde zikredilen ögenin diğeriindeki mahzûfa delalet etmesi sebebiyle her birinden hazif yapmaktır.⁴⁷⁶ Başka bir ifadeyle “benzeri veya

⁴⁶⁷ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 268; el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 92-93; Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 148-150.

⁴⁶⁸ Selahaddin Abdutevvâb, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁶⁹ Selahaddin Abdutevvâb, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁷⁰ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 268; Selahaddin Abdutevvâb, **a.g.e.**, s. 154.

⁴⁷¹ İbni Fâris, **es-Sâhibî**, 194; Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 154.

⁴⁷² Ömer Kara, “Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâb-İcaz (II)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 3, 2002, s. 261

⁴⁷³ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 9.

⁴⁷⁴ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 20.

⁴⁷⁵ Neseî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 358.

⁴⁷⁶ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 263.

mukabili ikincide bulunanın, birinciden; benzeri veya mukabili birincide bulunanın ikinciden hazfedilmesi” dir.⁴⁷⁷

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا... وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى...

“De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim rahmân ona süre versin...Allah, doğru yola gidenlerin hidâyetini arttırır...”⁴⁷⁸

İki âyet arasında, cümleyi oluşturan unsurlar karşılıklı olarak hazfedilmiştir. İlk âyette فَلْيَمْدُدْ ve özellikle ihsan sıfatı olan rahmân isminin zikredilmesi ile onun, dalâlette olanlara dünya nimetlerini bolca vererek kendilerine süre tanıdığı anlatılmaktadır. İkinci âyette ise bunun karşılığı olan “hidâyette olanlara dünya namına olan nimetlerini kılması” birinci âyetin delalet etmesi sebebiyle zikredilmemiştir. Aynı şekilde ikinci âyette Allah, يَزِيدُ ifadesi ile hidâyette olanların hidâyetini arttırdığını ifade etmiştir. Bunun karşılığı olan birinci âyetteki “dalalette olanların dalaletini arttırdığını” ikinci âyetin delalet etmesi sebebiyle zikretmemiştir. Dolayısıyla ihtibâk yapılmak sûretiyle âyette icâz-ı hazif meydana gelmiştir.⁴⁷⁹ Buna göre âyet ve manası ise şu şekilde olmaktadır;

قُلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا [فَيَزِدُّ ضَلَالًا] و[يَمْدُدْ] لِلَّذِينَ اهْتَدَوْا فَيَزِدُّوهُمْ هُدًى

“De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim rahmân ona süre versin [ki dalaleti artsın]...Allah, doğru yola gidenlerin [süresini uzatır da] hidâyetini arttırır...”

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “De ki: kim dalâlette ise rahman onun istediği kadar meddini uzatsın... Hidâyeti kabul edenlere ise Allah daha ziyade hidayet verir...”

S. Ateş; “De ki: "Kim sapıklık içinde ise Rahman ona süre versin (ne çıkar)... Allah, yola gelenlerin hidayetini artırır...”

Kur'an Yolu; “De ki: “Kim sapkınlık içinde ise dilerim Rahmân ona süre versin!... Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini güçlendirir...”

⁴⁷⁷ Suyutî, **Mu‘tereku'l-Akrân**, Cilt 1, s. 243; Ömer Kara, “Bikâ‘î'nin ‘Nazmu'd-Durer'inde Yer Alan İhtibâk Metinleri”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 2000, s. 149-150.

⁴⁷⁸ **Kur‘ân**, Meryem Suresi, Ayet 75-76.

⁴⁷⁹ Bikaî, **a.g.e.**, Cilt 12, s. 239-240; İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 157.

M. Öztürk; “[Ey Peygamber!] De ki: “Dalalet batağına saplananlara Rahman bu dünyada varsın biraz daha mühlet versin, ne çıkar?!... Allah doğru yolda olanların imanlarını güçlendirir...”

İncelenen meâllerde, ihtibâk sanatını barındıran bu iki âyetle ilgili, mahzup öğelere hiç değinilmemiştir. Alternatif olarak şöyle bir meâl yapılabilir;

“De ki: Kim sapkınlık içinde ise dilerim rahmân ona süre versin [ki dalaleti artsın]...Allah, doğru yola gidenlerin [süresini uzatır da] hidâyetini arttırır...”

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِدا

“Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız; Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz.”⁴⁸⁰

İhtibâk sanatının bir örneğini de bu âyette görmekteyiz. İlk âyette الرَّحْمَنِ ismi zikredilmiştir. Bunun karşılığı olan الْمُتَّقِينَ ismi ise birincisinin delalet etmesi sebebiyle ikinci âyette zikredilmemiştir. Yine ikinci âyette جَهَنَّمَ zikredilmiştir. Birinci âyette bunun karşılığı olan الْجَنَّةِ ise onun delalet etmesi hasebiyle zikredilmemiştir. Neticede iki âyette karşılıklı unsurlar hazfedilerek îcâz-ı hazif meydana gelmiştir. Buna göre âyet ve manası ise şu şekilde olmaktadır;

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ [فَيُدْخِلُهُمْ دَارَ الرِّضْوَانِ] وَفْدًا وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ [بِسُطُورَةِ الْمُتَّقِينَ
الْجَبَّارِ] وَرِدا

“Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız (da onları cennete koyacak); Günahkârları da suya götürülen sürü gibi (muntakim cebbar’ın kuvveti ile) cehenneme süreceğiz”.⁴⁸¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Müttekîleri vefd halinde (bir mes'us olarak) huzuru rahmana cem'edeceğimiz gün Mücrimleri de susuz olarak Cehenneme sevkedeceğiz”

S. Ateş; “Korunanları, binek üzerinde ikram ile Rahman'a götürdüğümüz gün, Suçluları da yaya ve susuz olarak cehenneme sürdüğümüz (gün)”

⁴⁸⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 85-86.

⁴⁸¹ Bikaî, a.g.e., Cilt 12, s. 247-248.

Kur'an Yolu; "Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız; Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz"

M. Öztürk; "O gün geldiğinde, şirk ve inkârcılıktan sakınanları Rahman tarafından en güzel şekilde ağırlanacak özel konuklar olarak bir araya toplayacağız. Günaha batmış o kâfirleri ise suvarılmaya götürülen hayvan sürüsü gibi cehenneme süreceğiz."

Yukarıdaki meâllerde, ihtibâk sanatını barındıran bu iki âyetle ilgili, mahzûf öğelere hiç değinilmemiştir. Alternatif olarak şöyle bir meâl yapılabilir;

"Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız (da onları cennete koyacak); Günahkârları da suya götürülen sürü gibi (muntakim cebbar'ın kuvveti ile) cehenneme süreceğiz"

c. İhtizâl

Cümledeki mahzûf ögenin, mananın anlaşılmasına engel teşkil etmediği bir îcâz-ı hazif çeşididir. Bu da kelime, kelime grubu veya cümlelerin hazfedilmesi yoluyla yapılmaktadır.⁴⁸² Meryem sûresinde bunun pek çok örneği bulunmaktadır.

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا

"[Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik]: Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik."⁴⁸³

Allah, Zekeriyâ (a.s.)'a çocuğunun olacağı müjdesini vermiş, üç gün üç gece nutkunun kesilmesiyle de eşinin hamilelik sürecinin başladığını anlamıştır. İşte bundan sonraki süreç mahzûftur. Yani eşinin hamilelik süresi ve ardından Yahyâ (a.s.)'nın doğması, Allah'ın kendisine Tevrat'ı öğretmesi anlatılmamıştır. Bütün bu mahzûf öğelere bu âyet delalet etmektedir. İcâz -ı hazif ihtizâl şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁸⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "Ey Yahya! kitabı kuvvetle tut (dedik) ve daha sabiy iken ona hikmet verdik."

⁴⁸² Saraç, "İcâz", **DİA**, Cilt 21, s. 392.

⁴⁸³ **Kur'an**, Meryem Suresi, Ayet 12.

⁴⁸⁴ İbni Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 216; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 423.

S. Ateş; “Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut (Onun emirlerini uygula). (dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik.

Kur’an Yolu; “Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl! dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.”

M. Öztürk; “[Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik]: Ey Yahya! Ciddiyet ve samimiyetle Tevrat’a uy; peygamberlik mirasına sahip çık.”

Elmalı ve Kur’an Yolu meâlleri, âyetler arasında mahzuf öğelerin var olduğuna hiç dikkat çekmemiştir. Bu, olay örgüsü arasında bir bütünlük sağlamayacağı için bir eksikliklerdir. M. Öztürk âyetteki mahzuf öğeye, köşeli parantez içerisinde verdiği “Yahya doğup büyüyünce biz ona şöyle emrettik” şeklindeki bilgilerle açıklık getirir. S. Ateş ise âyetler arasında hazif olduğuna 216. dipnotta verdiği şu bilgiler ile dikkat çeker;

“Kur’ân, olayın ana çizgilerini belirtir, ayrıntıları tamamlamayı hayâlimize bırakır. İşte Yahyâ doğmuş, büyümüştür. Şimdi Tanrı hitâbı ona yönelmektedir.”

M. Öztürk ve S. Ateş’in parantez ve dipnotlarda verdiği açıklayıcı bilgiler âyetler arasındaki irtibatın sağlanması açısından tercih edilen bir yöntemdir.

(فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا بِغَلَامٍ) فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا

“(Ona ruhumuzdan bir oğlan üfledik) Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile uzak bir yere çekildi.”⁴⁸⁵

Âyetin baş tarafında parantez içerisinde verdiğimiz cümle, mezkûr kısım kendisine delalet ettiği için îcâz maksadıyla hazfedilen bir öğedir. Burada bu hazfin olduğunu aynı konuyu anlatan diğer Kur’ân pasajlarından da anlamaktayız. Nitekim hem Enbiyâ sûresi⁴⁸⁶ hem de Tahrîm sûresinde⁴⁸⁷ aynı ifadeler kullanılmaktadır. Bir cümle hazfî söz konusu olduğundan îcâz, ihtizâl olarak vuku bulmuştur.⁴⁸⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Bu suretle ona hamil oldu ve bu hamile uzak bir yere çekildi.”

⁴⁸⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 22.

⁴⁸⁶ Kur’ân, Enbiya Suresi, Ayet 91: وَأَلْتِي أَحْصَنْتَ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَأَبْنَاهَا عَابَةً لِلْعَالَمِينَ

⁴⁸⁷ Kur’ân, Tahrîm suresi Ayet 12: وَمَرْيَمَ ابْنَتِ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنْتَ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَوْلَاتِ خَيْرٌ لِمَا كَانَتْ مِنَ الْآلِفَاتِينَ

⁴⁸⁸ Taberî, a.g.e., Cilt 15, s. 490; Fahrüddîn er-Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, Cilt 21, s. 172.

S. Ateş; “(Meryem), ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi.”

Kur’an Yolu; “Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile uzak bir yere çekildi.”

M. Öztürk; “İşte bu ilahî takdir uyarınca Meryem hamile kaldı ve doğumu yaklaşıncı gözlerden uzak bir yere çekildi.”

Elmalı, S. Ateş ve M. Öztürk âyetin baş tarafındaki mahzuf öğeye bir açıklık getirmeden âyeti tercüme etmişlerdir. Ancak Kur’an Yolu, meâlde değinmediği bu mahzuf öğeye, âyetin tefsir bölümünde “Neticede Allah melek vasıtasıyla ruhu üfleyince Meryem hamile kaldı” ifadeleriyle değinmiştir.

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

“(Allah duasını kabul etti ve buyurdu ki) Ey Zekeriyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.”⁴⁸⁹

Hız. Zekeriyâ’nın, mirasçı olacak sâlih bir çocuk istemesi üzerine Allah ona hitaben, “Ey Zekeriyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz” şeklinde karşılık vermektedir. Buradan hareketle arada bir hazfın olduğu hemen göze çarpmaktadır. O da, “Allah duasını kabul etti ve şöyle dedi” cümlesidir. Çünkü duası kabul edilmeden bu isteğinin gerçekleşmesi mümkün değildir.⁴⁹⁰

3.3.3. İtnâb’ın Âyet Tefsirine Etkisi

İf’âl babının mastarı olan itnâb kelimesi sözlükte, “seyir halindeki develerin peş peşe dizilip gitmesi, rüzgarın şiddetle esmesi, bir yerde uzun süre ikamet etme, sözü abartma ve uzatma”⁴⁹¹ gibi anlamlara gelmektedir. Meânî ilminde ise, bir sözden kast edilen manayı birtakım faydalara/edebî gayelere binaen, bilinen ölçülerden daha fazla kelimelerle ifade etmeye denir.⁴⁹² Ancak itnâb, sözü uzatma anlamına gelen tatvîlden farklıdır. Zira itnâbda birtakım gayelere binaen manaya nispetle ziyade lafız kullanımı

⁴⁸⁹ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 7.

⁴⁹⁰ Begavî, a.g.e., Cilt 5, s. 219; Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, Cilt 5, s. 210; Şevkânî, a.g.e., Cilt 3, s. 445; Şinkîfî, Edvâ’ü’l-Beyân, Cilt 4, s. 269.

⁴⁹¹ Cevherî, a.g.e., Cilt 1, s. 172-173; İbni Fâris, Mu’cemü Mekâyis, Cilt 3, s. 426.

⁴⁹² Ziyâeddin İbnü’l-Esîr, a.g.e., Cilt 2, s. 344; Kazvînî, el-İzâh, s. 139; İbni Nâzım, a.g.e., s. 74; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, a.g.e., s. 28; Vehbe-el-Mühendis, a.g.e., s. 49; Ali el-Harbî, a.g.e., s. 53.

varken tatvilde herhangi bir fayda gözetilmeden ziyade lafız kullanılmaktadır.⁴⁹³ İbni Sinân itnâb için “et- Tezyîl” lafzını kullanmaktadır.⁴⁹⁴

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا

“Rabbim demişti. Benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı.”⁴⁹⁵

Bu âyet itnâbın en güzel örneklerinden bir tanesidir. Zekeriyâ (a.s) durumunu “yaşlandım” رَبِّي شَخْتُ cümlesi ile ifade edilebilirdi. Ancak âyette olduğu gibi sözü uzatmak suretiyle yaşlandığını dile getirmiş dolayısıyla itnâb gerçekleşmiştir. Belki de kemiklerin zayıflaması ve saçların ağarması durumu, ölümü çağrıştıran ve bir çocuk desteğine duyulan ihtiyacın en güzel ifadesi olduğu için bu şekilde itnâba başvurulmuştur.⁴⁹⁶ İtnâb üslûbunun birçok yolu vardır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden, ve baş bembeyaz alev aldı”

S. Ateş; “Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.”

Kur’an Yolu; “Rabbim! demişti, Benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı.”

M. Öztürk; “Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı; saçım-sakalım ağardı.”

Âyette var olan itnâb meâllere yansıtılmıştır. Ancak Türkçe açısından baktığımızda Elmalı ve S. Ateş, bu itnâbı pek anlaşılır ifadelerle aktarmamışlardır. Buna karşın Kur’an Yolu ve M. Öztürk’ün meâllerinde, bu itnâbla ilgili kullanılan ifadeler meramı aktarması açısından daha açıktır.

⁴⁹³ el-Alevî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 330; Ziyâeddin İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 344.

⁴⁹⁴ İbni Sinân el-Hafâcî, **a.g.e.**, s. 207.

⁴⁹⁵ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 4.

⁴⁹⁶ İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 63.

3.3.3.1. Genel İfadeden Sonra Özeli Zikretmek

Genel olan bir ifadeden sonra atıf yaparak özeli zikretmek sûretiyle itnâb yapılır. Böylece özel olanın önemine dikkat çekilmiş olunur.⁴⁹⁷

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا

“Meryem, Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir? dedi.”⁴⁹⁸

Âyette genel bir ifadenin akabinde, daha özel bir ifade zikredilmek suretiyle itnâb yapılmıştır. Şöyle ki, “Bana hiçbir insan dokunmadı” ifadesi hem helal hem de haram yoldan yapılan ilişkiyi kapsamaktadır. Dolayısıyla “ben iffetsiz biri değilim” cümlesinin manasını ihtiva ettiğinden bu ifade öncekini tekit etmiş olmaktadır. İffetin önemine vurgu yapmak gayesiyle, bu itnâb yapılmıştır.⁴⁹⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Dedi: benim için bir oğlan nasıl olur? bana bir beşer dokunmadı, ben bir kahbe de değilim.”

S. Ateş; “Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe de değilim.”

Kur’an Yolu; “Meryem, ‘Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?’ dedi.”

M. Öztürk; “Bu defa Meryem, ‘Bana bir erkek eli bile değmemişken ve ben iffetsizliğin semtinden bile geçmemişken nasıl çocuğum olabilir ki?!’ dedi.”

Âyetteki itnâb, Elmalı, S. Ateş ve M. Öztürk meâllerinde arzu edilen şekilde aktarılmıştır. Ancak Kur’an Yolu meâlinde, özel ifadeden sonra genel bir ifade kullanılmışçasına önce “Ben iffetsiz olmadığım” ifadesi zikredilmiştir. Kanaatimizce bu bir hatadır. Çünkü âyette genel ifadenin akabinde, daha özel bir ifade zikredilerek iffetin önemine vurgu yapılmak istenmiştir. Kur’an Yolu meâlindeki takdim-tehir, bu vurguyu gölgelemektedir.

⁴⁹⁷ Kazvînî, el-Îzâh, s. 153; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 292; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Aliye**, s. 126; Abdülaziz ‘Atik, **a.g.e.**, s. 190.

⁴⁹⁸ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 20.

⁴⁹⁹ Fahrüddîn er-Râzî, **Mefâtihu’l-Gayb**, Cilt 21, s. 170; Kurtubî, **a.g.e.**, Cilt 13, s. 430; Ebû Hayyân, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 170; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 397.

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ
هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا

“İşte bunlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu, Âdem’in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil’in (Ya’kûb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdir.”⁵⁰⁰

Bu âyette, Meryem sûresinin evvelinden itibaren isimleri zikredilen ve kıssaları anlatılan peygamberlerle ilgili olarak “Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu kimseler” şeklinde genel bir ifade kullanılmaktadır. Bu genel ifadenin içerisinde peygamberlikte vardır. Çünkü bir insan için peygamberlik makamından daha büyük bir nimet yoktur. Genel ifadeden sonra özel bir ifade zikredilerek peygamberlik nimetinin önemine vurguda bulunulmuştur.⁵⁰¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “İşte bunlar Allahın kendilerine in'am eylediği Peygamberlerden, Âdem zürriyyetinden ve Nuh ile beraber taşıdıklarımızdan ve İbrahim ve İsrail zürriyyetinden ve hidayete erdirdiğimiz ve intihab eylediğimiz kimselerdendir.”

S. Ateş; “İşte bunlar; Allah'ın ni'met verdiği peygamberlerden, Adem, neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrail (Ya'kub) neslinden, yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir.”

Kur'an Yolu; “İşte bunlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu, Âdem’in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil’in (Ya’kûb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerden olup...”

M. Öztürk; “İşte bütün bu zikredilen kimseler Allah’ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamberlerin, yani Âdem’in, Nuh’la birlikte gemiye bindirdiğimiz kimselerin, İbrahim ve İsrail’in/Yakub’un soyundan gelmiş olan ve kendilerini doğru yol rehberi olarak gönderip seçkin kıldığımız peygamberlerin bazılarıdır.”

⁵⁰⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 58.

⁵⁰¹ Ebü’t-Tayyib Sıddîk b. Hân b. Alî el Hüseyinî el-Kannevcî el-Buharî, **Fethu'l-Beyân fî Makâsıd'l-Kur'ân**, Abdullah b. İbrâhim el-Ensarî (thk.), Beyrût, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1992/1412, Cilt 8, s. 172.

Âyette, genel ifadeden sonra özel bir ifade zikredilerek yapılan itnab, yukarıdaki meâllere arzu edilen şekilde aktarılmıştır.

3.3.3.2. Kapalı Bir İfadeden Sonra İzah Yapmak

Manayı iki farklı şekilde, yani önce kapalı ifadeler sonrada açık ifadelerle göstermek, muhatabın zihnine iyice yerleştirmek veya işin ciddiyetini vurgulamak amacıyla, önce üstü kapalı olarak sunup, ardından onu açıklamak suretiyle yapılan itnâb türüdür.⁵⁰² Kimi âlimlere göre نعم ve بئس ile kurulan cümleler de bu itnâb çeşidine dâhildir.⁵⁰³

وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا

“Rahmetimizin bir sonucu olmak üzere kardeşi Hârûn’u da bir peygamber olarak onun yanına verdik.”⁵⁰⁴

Bu âyet-i kerîmede, yüce Allah’ın Mûsâ (a.s) ile beraber kardeşini de peygamber olarak görevlendirmesi ve onun yanına yardımcı olarak vermesinden söz edilmektedir. Bu görevin hangi kardeşine verildiği hususu ilkin müphem bırakılmıştır. Ardından bu müphemlik durumu, bedel olan هَارُونَ ismi ile vuzuha kavuşturulmuştur. Bu kullanım ile kardeşin, Hârûn’dan başkası olmadığı pekiştirilmiştir. İbhamdan sonra izah yapıldığı için itnâb gerçekleşmiştir.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ve rahmetimizden ona biraderi Harûnu da bir Peygamber olarak ihsan eyledik”

S. Ateş; “Ona, acıdığımızdan dolayı kardeşi Harun’u da peygamber olarak armağan ettik.”

Kur’an Yolu; “Rahmetimizin bir sonucu olmak üzere kardeşi Hârûn’u da bir peygamber olarak onun yanına verdik.”

M. Öztürk; “Ayrıca rahmetimizin bir eseri olarak kardeşi Harun’u da ona bir peygamber olarak ihsan ettik.”

⁵⁰² Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 151-152; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 291; es-Saidî, **el-Belağetu’l-Aliye**, s. 125; Abdülaziz ‘Atîk, **a.g.e.**, s. 188.

⁵⁰³ Kazvîni, **el-Îzâh**, s. 152.

⁵⁰⁴ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 53.

Âyetteki itnâb, incelenen meâllere isabetli bir şekilde yansıtılmıştır.

وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا

“Saçlarım ağardı.”⁵⁰⁵

Genellikle “bu tür temyizli ifadeler düz anlatıma göre daha belîğdir. Çünkü bunda kapalıyı açma özelliği yanında kaplam ve abartı özelliği de bulunduğundan anlam düz ifadeye oranla daha çarpıcı olarak yansıtılır. Düz (temyizsiz) anlatımla اشتعل شيب الرأس denilseydi başın sadece saçlarının (belki de bir kısmının) ağardığı ifade edilmiş olurdu. Hâlbuki اشتعل الرأس شيبا şeklindeki temyizli anlatımda başın bütünüyle ve saçların tümüyle ak pak olduğu, sanki başın ak saçlardan ibaret olduğu abartısı ile ifadeye canlılık verilmiştir.”⁵⁰⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “ve baş bembeyaz alev aldı”

S. Ateş; “baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.”

Kur’an Yolu; “saçlarım ağardı.”

M. Öztürk; “saçım-sakalım ağardı”

Elmalı ve S. Ateş, temyizlinin manaya kattığı mübalağayı, meâllerine okuyucunun rahatlıkla faydalanacağı ifadelerle aktarmamıştır. Buna mukabil Kur’an Yolu ve M. Öztürk’ün kullandığı ifadeler, ideal tercüme örnekleridir.

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا

“Sonra her gruptan, rahmâna en çok âsi olanlar hangileri ise çekip çıkaracağız. Sonra ateşi boylamayı hak edenleri elbette en iyi biz biliriz.”⁵⁰⁷

Her grup içerisinde, Allah’a karşı inkârcılık ve isyan bakımından en çok âsi olanların çekip çıkartılacağı buyrulmuştur. Ancak, bunların kim olduğu hususunda bir kapalılık söz konusudur. Dolayısıyla her fırka, diğer grup insanların kendilerine göre daha âsi olduğunu ileri sürebilir. Bu vehmi gidermek için Allah, kimlerin daha fazla isyankâr olduğunu eksiksiz bildiğini bildirmiştir. Buna göre herkese hak ettiği cezayı

⁵⁰⁵ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 4.

⁵⁰⁶ İsmail Durmuş, “İtnab”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 216.

⁵⁰⁷ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 69-70.

adil ve tastamam bir şekilde verecek ve her grup cehennemde durumuna uygun bir tabakaya atılacaktır. Neticede kapalı olan bir husus, açıklığa kavuşturulmuştur. İbhâmdan sonra izah yapıldığı için itnâb gerçekleşmiştir.⁵⁰⁸

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Sonra her zümreden rahmana karşı en ziyade serkeşlik eden hangileri ise muhakkak ve muhakkak nez'edeceğiz. Sonra elbette biz o Cehenneme yaslanmaya evlâ olanların kimler olduğunu daha iyi biliriz”

S. Ateş; “Sonra her milletten Rahman'a en çok karşı geleni ayıracağız. Sonra, elbette biz, kimlerin oraya girmeğe uygun olduğunu daha iyi biliriz.”

Kur'an Yolu; “Sonra her gruptan, Rahmân'a en çok âsi olanlar hangileri ise çekip çıkaracağız. Sonra ateşi boylamayı hak edenleri elbette en iyi biz biliriz.”

M. Öztürk; “Daha sonra her günahkâr topluluktan Rahman'a isyanda başı çekenleri ayırıp önce onları cehenneme atacağız. Çünkü biz onlardan hangilerinin öncelikle cehenneme atılmaya müstahak olduğunu iyi biliriz.”

Âyette, ibhamdan sonra yapılan izah, meâllere gereken ölçüde yansıtılmıştır.

3.3.3.3. Tekrîr

Bir lafzı, çeşitli gayelere vurgu yapmak gayesiyle tekrarlamaktır. Anlamı zihne oturtma, uyarıyı pekiştirme, üzüntünün büyüklüğünü ifade etme veya aradaki fasılının uzun olmasından dolayı lafız yinelenir. Bu, Arap dilinde yaygın bir itnâb tarzıdır.⁵⁰⁹

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

“Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”⁵¹⁰

Bu âyette farklı tekrarlarla itnâb yapılmıştır. Birincisi, Hz. İbrâhim'in, 42, 43, 44 ve 45. âyetlerde babası Âzer'e her sözünün başında tekrar tekrar يَا أَبَتِ “babacığım” diye hitap etmesidir. Her yeni nidasında, önceden söylediklerini hiç konuşmamış hissini vererek babasını töhmet altında bırakmamaya özen göstermektedir. Ayrıca “babacığım”

⁵⁰⁸ İbni Âşûr, **a.g.e.**, Cilt 16, s. 148; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 612-613.

⁵⁰⁹ Kazvîni, **el-İzâh**, s. 153; Teftâzânî, **Mutavvel**, s. 293; es-Saidî, **el-Belağetu'l-Aliye**, s. 127; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 191.

⁵¹⁰ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 44.

ifadesi ile kurbiyet ve ünsiyet kurarak onu yumuşatmaya çalışmış ve tuttuğu yolun yanlış olduğu hususunda onu uyarmak ve onu doğru yola sevk etmek istemiştir. Neticede babasının söylenenleri daha rahat kabul etmesini hedeflemiştir.

İkincisi ise الشَّيْطَانَ kelimesinin iki defa zikredilmesidir. Birinci cümlede لَا تَعْبُدُ fiilinin mef'ûlu, ikinci cümlede ise إِنَّ nin ismi konumundadır. Normalde الشَّيْطَانَ kelimesinin إِنَّ şeklinde zamir ile ifade edilmesi mümkün iken zahir isim olarak kullanılması, babasının şeytana karşı nefretini ziyadeleştirmek amacıyla. Böylece onun şeytana uyarak putlara tapmasından vazgeçmesini sağlamak istemiştir.⁵¹¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Babacığım Şeytana tapma, çünkü Şeytan rehmana âsi oldu”

S. Ateş; “Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmiştir.”

Kur'an Yolu; “Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.”

M. Öztürk; “Babacığım! N'olur, artık şeytana itaat etme! Çünkü şeytan Rahman'a isyan etmiştir.”

Âyetteki tekrar, yukarıdaki meâllerde yansıtılmıştır.

Başka bir tekrar örneği de “Rahmân” ismidir. Meryem sûresinde الرحمن “er-rahmân” ismi, toplamda 16 defa zikredilmiştir.⁵¹² Genel kanaate göre Allah dünyada rahmân, ahirette ise rahîmdir. Çünkü dünyada mümin -kâfir demeden herkese ihsanda bulunmaktadır. Ahirette ise yalnızca mümin kullarına ihsanda bulunacaktır.⁵¹³ Nitekim yüce Allah âdemoğluna yaşamlarını sürdürmeleri için bütün ihtiyaçlarını giderecek nimetler lütfetmiştir. Bu tekrarın pek çok faydası vardır. Sözelimi muhataplara yegâne rızık verenin Allah olduğunu ve onun her hususta ortaklardan münezzehe olduğunu bildirmek, ona şirk koşan veya çocuk yakıştıranları uyarmak bunlardandır. Çünkü şirk koşarak Allah'a çocuk isnat etmek, onu beşer seviyesine indirmek ve onun rahmân ismini hak etmediğini iddia etmek demektir. Ayrıca bu tekrar ile rahmân olanın ortaklığı

⁵¹¹ İbni Âşûr, a.g.e., Cilt 16, s. 117.

⁵¹² Kur'an, Meryem Suresi, Ayet 18, 26, 44, 45, 58, 61, 69, 75, 78, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 96.

⁵¹³ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an, Safvân Adnân Dâvudî (thk.), Beyrût, Dâru'l-Kalem, 1412/1992, s. 347.

kabul etmeyeceği gerçeğini insanların düşünüp ibret almasını sağlamak gözlerinde ve kulaklarındaki perdeyi kaldırmak hedeflenmiştir.⁵¹⁴

3.3.3.4. Cümle-i İ'tirâziye

Bir konu anlatılırken, sözün içerisine veya mana bakımından aralarında bir ilişki olan iki kelâm arasına, edebî gayelerden ötürü i'râpta yeri olmayan bir veya daha fazla cümlelerin araya girmesi ile yapılan itnâbdır.⁵¹⁵

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا

*“Bu kitapta İbrâhim’i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi. Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?”*⁵¹⁶

İِنَّهُ كَانَ cümlesi, وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ cümlesinin bedelidir. Arada kalan إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ cümlesi ise cümle-i i'tirazidir. İ'rab açısından birilerinden ayrılması gereken bedel ile mübdelelun minh arasına, i'rabtan mahalli olmayan cümle-i i'tirâziye girerek itnâb olmuştur. Bu kullanımın amacı Hz. İbrâhim’i ta‘zim etmektir. Bir nevi parantez açılarak şöyle denilmek istenmiştir; “Bu kitapta İbrâhim’i de okuyup an! (Ancak şu var ki İbrâhim, öyle alelade bir insan değil) “Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi”⁵¹⁷

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Kitabda İbrahimi de an, çünkü o bir sıddık, bir Peygamber idi. Bir vakit babasına demişti: â babacığım! o işitmez görmez ve sana hiç faydesi olmaz şeylere niçin taparsın”

S. Ateş; “Kitapta İbrahim'i de an; gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi. Babasına demişti ki: Babacığım, işitmeyen görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

⁵¹⁴ Muhyiddin ed-Dervîş, **İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyanuhû**, Beyrût, Dâru İbni Kesir, 1999, Cilt 4, s. 651.

⁵¹⁵ es-Saidî, **el-Belağetu'l-Aliye**, s. 130; Abdülaziz 'Atîk, **a.g.e.**, s. 194.

⁵¹⁶ **Kur'ân**, Meryem Suresi, Ayet 41-42.

⁵¹⁷ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 17.

Kur'an Yolu; "Bu kitapta İbrâhim'i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi. Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?"

M. Öztürk; "[Ey Peygamber!] Sana vahyedilenler arasında İbrahim'in kıssasını da anlat! İbrahim özü sözü dosdoğru bir kimse, bir peygamberdi. O bir gün babasına şöyle dedi: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir faydası da dokunmayan bu putlara niçin tapıyorsun?!"

Yukarıdaki meâller, âyetteki itnabı yansıtmışlardır.

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ. مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَہُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

*"İşte, hakkında şüphe ettikleri Allah'ın kelâmı, Meryem oğlu İsa budur. Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece ol! der hemen olur."*⁵¹⁸

Allah'ın meşietiyile henüz yeni doğan İsa (a.s) konuşmaya başlamış (30. âyetten itibaren) ve kendini tanıtip sorumluluklarını anlattıktan sonra henüz konuşması bitmeden (çünkü 36. âyet Hz. İsa'nın sözlerinin devamıdır) bu iki âyet araya girmiştir. Yüce Allah sanki bir parantez açarak yahudi ve hıristiyaların gerek Hz. Meryem gerekse Hz. İsa hakkındaki iddialarının asılsız olduğuna dikkat çekmiş ve kendisinin evlat edinmekten münezzehtir olduğunu beyân etmiştir. Dolayısıyla konuşma devam ederken tenzih ve tenbih manasını ifade etmek üzere araya bir cümle-i i'tirâziye girmiş ve itnâb olmuştur.⁵¹⁹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "İşte hakkında niza edip durdukları İsa ibin Meryem hak sözü olarak budur. Allahın veled ittihaz etmesi hiç bir zaman olur şey değildir, tenzih o sübhana, o bir emri murad edince sade ona ol der! oluverir"

S. Ateş; "İşte Meryem oğlu İsa. Şüphe edip ayrılığa düştükleri şey, 'gerçek söz'e göre budur. Çocuk edinmek, Allah'a yakışmaz. O'nun şanı yücedir. Bir işi yapmak istedi mi ona sadece 'ol' der, (o da) olur."

⁵¹⁸ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 34-35.

⁵¹⁹ Nahcivânî, a.g.e., Cilt 1, s. 499.

Kur'an Yolu; "İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartışıkları konuda gerçek söz de bu. Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece "ol!" der, hemen olur."

M. Öztürk; "Evet, işte Yahudiler ve Hıristiyanların [doğumu, peygamberliği, beşeriyeti ve akıbeti] hakkında şüpheye düşüp tartışıkları Meryem oğlu İsa ile ilgili gerçekler bunlardır. ['İsa Allah'ın oğludur' diyenler iyi bilsin ki] Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. O böyle şeylerden münezzehtir. O, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona 'Ol!' der ve o şey de oluş sürecine girer."

Cümle-i i'tirâziye, yukarıdaki meâllerde yansıtılmıştır.

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece ol! der hemen olur."⁵²⁰

Bu âyette سُبْحَانَهُ cümlesi, Allah'ı çocuk edinmekten tenzih etmek amacıyla, mana bakımından aralarında ilişki olan iki kelâm arasına cümley-i i'tiraziye olarak getirilmiştir. Böylece itnâb olmuştur.⁵²¹

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; "Allahın veled ittihaz etmesi hiç bir zaman olur şey değildir, tenzih o sübhana, o bir emri murad edince sade ona ol der! oluverir"

S. Ateş; "Çocuk edinmek, Allah'a yakışmaz. O'nun şanı yücedir. Bir işi yapmak istedi mi ona sadece 'ol' der, (o da) olur."

Kur'an Yolu; "Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece "ol!" der, hemen olur."

M. Öztürk; "[‘İsa Allah'ın oğludur' diyenler iyi bilsin ki] Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. O böyle şeylerden münezzehtir. O, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona 'Ol!' der ve o şey de oluş sürecine girer."

Âyette cümley-i i'tiraziye olan سُبْحَانَهُ ifadesi söz konusu meâllere yansıtılmıştır.

⁵²⁰ Kur'ân, Meryem Suresi, Ayet 35.

⁵²¹ Hâşimî, a.g.e., s. 251.

3.3.3.5. Tekmîl /İhtiras

Cümle içerisinde, yanlış anlaşılma ihtimali bulunan bir sözün veya cümlenin ardından, bunu ortadan kaldıracak bir fazlalığı cümleye eklemektir.⁵²²

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا

“Hani o içten içe rabbine yalvarmıştı.”⁵²³

Nida kelimesi, açıktan seslenmek manasına gelir. Allah ise gizli olsun açık olsun bütün seslenişleri işitir. Dolayısıyla ona, her şekilde dua edilebilir. Ancak emreder gibi ve yüksek sesle değil, ihlaslı ve gösteriş yapmayı vehmettirecek tutumlardan sakınarak, içten içe dua etmek daha evlâdır. Nitekim âdâba ve sünnetullah’a uygun olan da budur. İşte âyette duanın açıktan olduğu vehmini gidermek gayesiyle خَفِيًّا lafzı kullanılmıştır. Neticede, ihtiras yoluyla itnâb gerçekleşmiştir.⁵²⁴

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “O vakit ki rabbına nida etmişti, gizli bir nida”

S. Ateş; “O, Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı”

Kur’an Yolu; “Hani o, alçak sesle rabbine yalvarmıştı.”

M. Öztürk; “Vaktiyle Zekeriyya içten içe rabbine şöyle yakardı”

Âyette teknil yoluyla yapılan itnâb, söz konusu meâllere yansıtılmıştır.

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِيْلُهُ

“Sonra çocuğu kucağına alarak topluluğuna getirdi.”⁵²⁵

Bu âyette kullanılan تَحْمِيْلُهُ/kucağına taşımak ifadesi ilk bakışta tekrarmış gibi görünmektedir. Çünkü bu ifade olmasa bile âyet “Meryem çocuğuyla kavmine geldi” şeklinde olumlu ve anlamlı bir cümle olmuş olacaktı. Ancak maksadı doğru bir şekilde aktarmak ve anlam kargaşasını gidermek amacıyla bu ifade gereklidir. Çünkü Hz. İsâ’nın doğumu baştan sona hârikulâdeliklerle doludur. Babasız doğması ve henüz

⁵²² Kazvîni, el-Îzâh, s. 158; Ali el-Cârim- Mustafâ Emîn, **el-Belâgatü'l-Vâziha**, Kâsım Muhammed en-Nûrî (thk.), Beyrût: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2019, s. 464; Durmuş, “İtnâb”, **DİA**, Cilt 19, s. 218.

⁵²³ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 3.

⁵²⁴ Taberî, **a.g.e.**, Cilt 15, s. 453; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, Cilt 3, s. 3; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrırcı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 588.

⁵²⁵ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 27.

kundakta bir çocukken konuşması bunun en bariz örnekleridir. Eğer doğrudan “Meryem çocuğuyla kavmine geldi” denilseydi Hz. İ̇sâ'nın şahsında gerçekleşen bu mûcizelere bakılarak, acaba annesiyle beraber yürüyerek mi geldi yoksa annesi onu kucağında mı taşıdı şeklinde bir anlam karmaşası yaşanabilirdi. Bu tür yanlış anlaşılmanın önünü almak ve mûcizevî doğumu bir yana, onun diğer çocuklar gibi normal bir çocuk olduğunu bildirmek üzere تَحْمِلُهُ/kucağında taşımak ifadesinin kullanılması gerekli olmaktadır. Dolayısıyla bu ifade gereksiz bir tekrar olmayıp, yanlış anlaşılma ihtimali bulunan bir cümlenin ardından onun doğru anlaşılmasını sağlayan bir tekmil ifadesidir. Tekmil yapılmak sûretiyle de itnâb gerçekleşmiştir.⁵²⁶

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Derken onu yüklenerek kavmine getirdi”

S. Ateş; “(Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi.”

Kur'an Yolu; “Sonra çocuğu kucağına alarak topluluğına getirdi.”

M. Öztürk; “Daha sonra Meryem çocuğunu kucağına alıp halkının yanına getirdi.”

İncelenen meâller, tekmil sûretiyle gerçekleşen itnâbı, arzu edilen düzeyde tercümeğe yansıtılmışlardır.

3.3.3.6. Tezyîl

Cümle tamamlandıktan, sonra pekiştirme gayesiyle onunla ilgili ayrı bir cümle daha söylemektir.⁵²⁷ Bu itnâb çeşidinde birinci cümleden kastedilen manayı başka bir cümle ile ifade etmek söz konusu olduğu için tekrirden farklıdır.⁵²⁸ Tezyîl, kendi başına bir anlam ifade etmesiyle mesel konumunda olan ve manayı tek başına ifade etmeyip kendinden önceki cümleğe bağılı olması sebebiyle mesel konumunda olmayan şekilde iki kısma ayrılır.⁵²⁹

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا

⁵²⁶ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, Cilt 5, s. 226.

⁵²⁷ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 154; *el-Alevî*, a.g.e., Cilt 3, s. 111; Abdülaziz 'Atîk, a.g.e., s. 197.

⁵²⁸ es-Saidî, *el-Belağetu'l-Aliye*, s. 128.

⁵²⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 155; Teftâzânî, *Mutavvel*, s. 294; Matlûb, a.g.e., s. 237-238; Kâsım-Dib, a.g.e., s. 364-365; Abdülaziz 'Atîk, a.g.e., s. 198-199; Durmuş, “İtnâb”, *DİA*, Cilt 19, s. 217.

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?”⁵³⁰

Yüce Allah, gönderdiği peygamberlere tabi olmayan, onların uyarılarına kulak vermeyen ve âyetlerini inkâr edip dalâlet yolunu tercih eden nice azgın nesilleri helâk ettiğini, onları yeryüzünden ve tarih sahnesinden silip yok ettiğini bildirilmektedir. Onların helak edildiği gerçeği هَلْ نُحِسُّ مِنْهُمْ cümlesi ile başka bir açıdan tekrar ifade edilmektedir. Nitekim kendilerinden yaşam emaresi adına hiçbir şeyin görülmemesi, ne bir ses ne bir nefesin işitilmemesi dolaylı olarak onların yaşamadığını aksine köklerinin kazıldığı manasını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla هَلْ نُحِسُّ مِنْهُمْ cümlesi, birinci cümleyi anlam açısından pekiştirmiştir. Böylece yüce Allah, Kur’ân’ın uyarılarını görmezden gelenlerin de aynı şekilde ceza çekmeye müstehak olduklarına farklı ifadelerle dikkat çekmiştir.⁵³¹ İkinci cümle, müstakil olarak bir anlam ifade ettiği için mesel konumundadır.

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Hem onlardan evvel nice karn helâk ettik, hiç onlardan birini hissediyor musun, yâhud gizli bir seslerini işitiyor musun?”

S. Ateş; “Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?”

Kur’an Yolu; “Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?”

M. Öztürk; “Evet, biz bu müşriklerden/kâfirlerden önce nice kavimleri helak ettik. Şimdi bak bakalım, helak olup giden o kavimlerden herhangi birinin varlığını hissediyor, sesini-sedasını işitiyor musun?!”

Âyetteki itnâb, arzu edilen şekliyle meâllere yansıtılmıştır.

3.3.3.7. Tekit-i Sina’i ile Yapılan İtnab

Tekit, tabi olduğu kelimenin manasını pekiştiren, ondan mecaz ve hata ihtimalini bertaraf eden bir ögedir. Te’kîd-i lafzî ve te’kîd-i mânevî şeklinde iki kısma

⁵³⁰ Kur’ân, Meryem Suresi, Ayet 98.

⁵³¹ Ebüssuûd, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 609; Şevkanî, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 486; Âlûsî, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 459; Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrı vd., **a.g.e.**, Cilt 3, s. 621.

ayrılmaktadır. Te'kîd-i lafzî, lafzın veya lafzın müradifinin tekrarıyla meydana gelir. Te'kîd-i mânevî ise tekit lafızlarıyla yapılmaktadır. Batıl inanç ve iddiaları reddetme, muhatabın cahil olduğunu çitlatma, medih, zemm, korkutma, teşvik vs. gibi birtakım gayeler tekitin yapılmasını gerektirmektedir.⁵³² Te'kîd-i sına'î te'kîd-i mânevî, te'kîd-i lafzî, fiilin mastarıyla tekiti ve hal-i müekkide olmak üzere dört kısımda mütalaa edilmektedir.⁵³³

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

*“Hem doğduğum gün, hem öleceğim gün, hem diri olarak (mezardan) kaldırılacağım gün, selâmet benim üzerimedir.”*⁵³⁴

Âyette geçen حَيًّا kelimesi, lafzen aynı olmasa bile أُبْعَثُ kelimesi ile mana açısından birleşmektedir ve “dirilmek” anlamındadır. Dolayısıyla hal-i müekkidedir. Burada olduğu gibi, hal-i müekkide olmasa bile cümle anlaşılmaktadır. Ancak bazen tekit amacıyla kullanılmaktadır. Buna göre âyetin tam manası “diri olarak diriltileceğim gün” olmaktadır. Aynı anlamı ifade eden kelimeler kullanıldığı için itnâb vaki olmaktadır.⁵³⁵

Meâller ve Değerlendirme;

Elmalı; “Ve selâm bana hem doğduğum gün hem öleceğim gün, hem diri olarak ba’solunacağım gün”

S. Ateş; “Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de bana esenlik verilmiştir.”

Kur’an Yolu; “Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”

M. Öztürk; “Bunun içindir ki doğduğum gün ilahî inayet ve selamete mazhar oldum. Öleceğim gün de diriltileceğim gün de aynı mazhariyete nail olacağım.”

Elmalı ve S. Ateş, âyetteki hal-i müekkidenin verdiği vurguyu tercümelerine yansıtarak istenilen bir meâl yapmışlardır. Kur’an Yolu ve M. Öztürk meâllerinde ise

⁵³² İbnü’z-Zemlekânî, **et-Tibyân fi ‘İlmi’l-Beyân el-Mutli’i ‘ala İcâzi’l-Kur’ân**, Ahmed Matlûb, Hatice el-Hadîsî (thk.), Bağdat, Matba’atu’l-‘Anî, 1964/1383, s. 110; el-Meydânî, **el-Belâgatul-‘Arabiyye: Ususuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ**, Dımeşk, Dâru’l-Kalem, 1996/1416, Cilt 1, s. 465-467; Kara, “Belagât İlminde İki İfade Biçimi: Itnab-İcâz (I)”, s. 366-367.

⁵³³ Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 168-169.

⁵³⁴ **Kur’ân**, Meryem Suresi, Ayet 33.

⁵³⁵ Suyûtî, **el-İtkân**, Cilt 3, s. 169; Kara, “Belagât İlminde İki İfade Biçimi: Itnab-İcâz (I)”, s. 368.

hal-i müekkide dikkate alınmaksızın tercüme yapılmıştır. Dolayısıyla vurgu ortadan kalktığı için arzu edilen bir meâl yapılmamıştır.

SONUÇ

Belagât ilminin önemli alanlarından biri olan meânî konusu, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını kavramak ve onun manalarını doğru anlamak iddiasında olan herkes için önemli bir konuma sahiptir. Bu ilmin, Kur'ân'ın anlaşılması hususunda büyük bir rol oynadığı ve Kur'ân'ın sahîh bir şekilde anlaşılması için gereklilik arz ettiği her ilim ehlinin teslim olduğu bir gerçektir. Meânî ilmini Kur'ân yorumunda bu denli kritik kılan husus, Kur'ân'ın başından sonuna kadar, neredeyse tüm âyetlerinin bu ilimle alakalı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tefsir ve meâl çalışmaları yapılırken bu ilmin incelikleri göz ardı edilmemelidir. Zira te'vîl ve tefsire doğrudan etki eden bir niteliğe haiz olan meânî ilminin göz ardı edildiği bir çalışma eksik ve kısır olacaktır.

Kur'an'ı anlama faaliyetleri açısından ilk dönemlerden itibaren kendisinden bigâne kalınmayan meânî ilmi, şüphesiz Türkçe meâl çalışmaları açısından da oldukça önemlidir. Kur'ânî ilimler sahasında önemli bir konuma haiz meânî ilminin, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasındaki etkisini ve bu ilmin inceliklerinin ülkemizdeki Kur'ân meâlleri çalışmalarında ne ölçüde dikkate alındığını ortaya koymak büyük önem arz etmektedir. Meryem sûresi özelinde yapılan bu çalışmada, belirlenen meâllerin meânî ilminin inceliklerini –bazı konularda- manaya gereken ölçüde yansıtmadıklarına şahit olunmuştur.

Bu çerçevede haberî cümlelerin, incelenen meâllere aktarılmasında genellikle bir eksiklik gözlemlenmemiştir. Ancak bu haberî cümleler içerisinde, muhatabın durumuna göre manaya vurgu katması açısından kullanılan te'kit unsurları bazen gözden kaçırılmış ve söz konusu meâllere yansıtılmamıştır. İsnad, fasıl, vasıl, kasır, müsavât ve itnâb konularında cüzi sayılabilecek hususlar dışında, genel olarak âyetlerin mefhumu eksiksiz bir şekilde aktarılmıştır. Aynı şekilde emir, nehiy, istifham ve nida gibi inşâî cümlelerin asıl manaları incelenen meâllere doğru bir şekilde yansıtılmıştır. Buna mukabil, bu üslupların mecazî/yan anlamlarının aktarılmasında genel itibarıyla bir eksiklik olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, âyette kastedilen mananın tam olarak yansıtılmaması sonucunu doğurmuştur.

Çevirilerde, önem atfedilmesinin gerekli olduğunu düşündüğümüz bir diğer konu ise îcâz-ı hazîf konusudur. Zira bu konuda, cümle içerisinde mahzûf ögeye delalet edecek karineler, muhatabın seviyesi ve edebi zevki gibi hususlar göz önünde

bulundurularak birtakım hazifler yapılmaktadır. Bu yapıdaki bir kelamın, mahzuf öğeleri göz ardı edilerek farklı bir dile aktarılması, âyetteki kesif manaların erimesine neden olacağından ilahi kelamın mefhumu müphem bir hal almaktadır. İncelenen meâllerde, mahzuf öğeler genellikle aktarılmamış olup metinde var olan lafızların tercümesiyle yetinilmiştir. Bu durum, âyetler arasında kopukluk olduğu intibamı vermektedir. Dolayısıyla meâl okuyucusu, âyetler arasında var olan ilişkiyi sağlıklı bir şekilde kuramamaktadır.

Yukarıda elde edilen neticeler, meâllerin Kur'ân'a denk ve alternatif olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zaten meâl kavramının, “bir sözün anlamının aslına göre biraz eksik ifade etmek” şeklindeki terim manası da buna işaret etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ı anlamak için meâllerle yetinilmeyip, alternatif tefsir okumalarının yapılması gerektiği sonucu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın yorumlanmasında doğrudan etkisi olan meânî ilmi, tefsir alanı için önem arz etmekte ve daha çok ilgiyi hak etmektedir. Bu bağlamda bu alanda çalışma yapacak kişiler tarafından belirlenen bir süre, meânî ilmi açısından değerlendirilebilir. Aynı şekilde meânî ilmiyle ilgili bir başlık seçilerek Kur'ân'ın bir sûresinden veya tamamından araştırmak suretiyle anlama ve yoruma katkısının tespit edildiği çalışmalar da yapılabilir. Ayrıca bir müfessirin tefsiri baz alınarak onun meânî ilmine yaklaşımı ve bunu âyetlere ne düzeyde yansıttığı çalışılabilir. Veyahut meâl yazarlarının, meâl yazarken meânî ilmini göz önünde bulundurmama sebeplerini araştıran bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ‘Atîk, Abdülaziz, **İlmü’l- Meânî**, Beyrût: Dârü'n-Nehdati'l-‘Arabiyye, 2009/1430.
- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, **el-Mu‘cemü’l- Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Kahire: Dârü’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1364/1945.
- Abdutevvâb, Selahaddin, **es-Sûretu’l-Edebiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Kahire: eş-Şeriketu’l-Mısriyeti’l-Alemiye li’n-Neşr, 1995.
- Akdemir, Hikmet, “Belâgat İlmî Ve Kur’ân Tefsirindeki Yeri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, 1996.
- Akdemir, Hikmet, **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Âlûsî, Ebü’l-Fazl Şehâbeddin es-Seyyid Mahmûd, **Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994.
- Arpa, Enver, “İ‘câzu’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 1, 2002.
- Arpaçukuru, Osman, “Arap Belâgatında Hasr Üslûbu ve Kur’an Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, **Kitâbü’s-Sinâ‘ateyn: el-Kitâbe ve’ş-Şi‘r**, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1952.
- Ateş, Avnullah Enes, “Kur’an Yorumunda Fasil ve Vasil”, **Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]**, Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2020.
- Ateş, Süleyman, **Kur’ân’ı Kerîm ve Yüce Meâli**, İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2012.
- Bâkılânî, Ebubekir Muhammed b. et-Tayyib, **İ‘câzu’l-Kur’ân**, Kahire: Dâru’l-Me‘ârif, 1119.
- Bedevî, Ahmed Ahmed, **Min Belâgati’l-Kuran**, Kahire: Nehdetu Mısır, 2005.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes‘ûd, **Meâlimü’t-Tenzîl**, Riyad: Dâru Tayyibe, 1411.

- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabiyyi.
- Bikâî, Burhânüddîn Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, **Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver**, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, 1398/1978.
- Bilgin, Abdülcelil, **Kur'ân'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşaf'ı**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bilgin, Abdülcelil, **Kur'ân'ı Tanımak: Tarih-dil-Yorum**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.
- Bolelli, Nusrettin, **Belâgat: (Beyân-Meânî-Bedî' İlimleri) Arap edebiyâtı**, İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 2017.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Cu'fi, **Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, Dâru Tavkî'n-Necat, 1422.
- Bulut, Ali, **Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî'**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr, **Kitâbü'l-Hayevân**, Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Babî el-Halebî, 1965.
- Cârim-Emîn, Ali-Mustafâ, **el-Belâgatu'l-Vâzıha**, Beyrût: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2019.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, **es-Sihâh (Tâcü'l-luga ve şihâhu'l-'Arabiyye)**, Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1990.
- Coşkun, Ahmet, “Kur'ân'ı Kerim'in Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi”, **Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-36**, İstanbul: İslâmî Araştırmalar Vakfı, 2002.
- Coşkun, Ahmet, “Kur'ân'ı Kerim'in Tefsirinde Belâgatın Önemi”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, Ağustos 1988.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, **Mu'cemu't-Ta'rifât**, Kahire, Dâru'l-Fazîlet.

- Cürcânî, **Delâilü'l-İ'câz: Söz Dizimi ve Anlam Bilim**, Osman Güman (çev.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, **Delâ'ilü'l-i'câz**, Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 1375.
- Çavdar, Emre, “Arap Dili ve Belâğatında İcâz Sanatı”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2010.
- Çetiner, Bedrettin, **Esbab-ı Nuzûl**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016.
- Çiftçi, Mehdin, “Arap Dili ve Belağatına Göre Kur'an-ı Kerim'de Nehiy”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2006.
- Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı Nüzûl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Dervîş, Muhyiddin, **İ'râbü'l-Ḳur'âni'l-Kerîm ve Beyanuhû**, Beyrût, Dâru İbni Kesir, 1999.
- Duman-Altundağ, M. Zeki-Mustafa, “Hurûf-ı Mukattaa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 18, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Durmuş, İsmail, “Hasr”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 26, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Durmuş, İsmail, “İtnab”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 19, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail, “Meânî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail, “Vasıl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el- Endelüsî, **el-Baḥrû'l-Muḥîṭ**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ b. Ahmed, **Zehretü't-Tefâsîr**, Daru Fikri'l-Arabî.

- EbüsSuûd b. Muhammed el-‘İmadî, **İrşâdü'l-‘Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, Riyad: Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadîse.
- Ertuğrul, Osman, “Belâgatta Meânî İlmi”, **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, Nisan 2015.
- el-Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrâhim el-Yemanî, **et-Tırâz el-Mutezammin li Esrâri'l-Belâga ve ‘Ulûm Hakâiki'l-İ‘caz**, Mısır: Matbaatu'l-Muktetif, 1332/1914.
- el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, **Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-‘Arab**, Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 2000.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, **Fehmü'l-Kur’âni'l-Hakîm**, el-Mağrib: Dâru'l-Beyza, 2008.
- el-Hâlidî, Salah Abdulfettâh, **İ‘câzu'l-Kur’âni'l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi'r-Rabbânî**, ‘Umman: Dâru'l-‘İmar, 2000.
- el-Hilâlî-Âl-i Nasr, Selim b. ‘İd-Muhammed b. Musa, **el-İstî‘âb fî Beyâni'l-Esbâb**, Dâru İbnu'l-Cevzî, 1425.
- el-Keremî, Mer’î b. Yûsuf el-Hanbelî, **Kalâidu'l-Mercân fî'n-Nâsih ve'l-Mensûhi mine'l-Kur’ân**, Kuveyt: Şirketi Ğarâs, 2008/1429.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, **el-Belâgatu'l-‘Arabiyye: Ususuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ**, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, 1996/1416.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, **Me‘âricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür**, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2002/1423.
- el-Mısrî, İbni Ebi'l-İsba‘, **Tahrîrû't-Tahbir fî Smaati'ş-Şi‘r ve'n-Nesr ve Beyâni İ‘cazi'l-Kur’ân**, Kahire; el-Meclisü'l-A‘la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1383/1963.
- el-Müzeyni, Hâlid b. Süleymân, **el-Muharrer fî Esbâbi Nüzûli'l-Kur’ân**, Daru İbnü'l-Cevzî, 1427.
- Eren, Cüneyt, “Arap Belâğatı'nın Kur’ân'ı Kerim'in Anlaşılmasına Katkısı”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 20, 2004.
- es- Sa‘îdî, ‘Abdü'l-Müteâl, **Buğyetü'l-İzâh li-Telhîsi'l Miftâh**, Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb.

- es- Sa'îdî, 'Abdü'l-Müteâl, **el-Belâgatü'l-'Aliye: 'İlmü'l-Meânî**, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1991/1411.
- Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-'Ayn**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1424/2003.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, **Me'âni'l-Qur'ân**, Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1983/1403.
- Geletu, Awel Ahmade, "İsrâ ve Kehf Sûrelerinin Meânî İlmî", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, 2018.
- Güngör, Hülya, "Kur'ân-ı Kerîm'de Fasl ve Vasl İncelikleri (Yûsuf Sûresi Örneği)", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, 2020.
- Gür, Süleyman, "Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmî Ve Uygulanışı", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Atatürk Üniversitesi SBE, 2014.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Belâgat İlmî ve Kur'ân", **Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2015.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, 1993.
- Harbî, Abdülaziz b. Ali, **el-Belâgatü'l-Müeyyere**, Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2011/1432.
- Hâşimî, es-Seyyid Ahmet, **Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyan ve'l-Bedi'**, Beyrût: Mektebetü'l-Me'arif, 2015.
- Haşirî, Ebu Abdullah Faysal b. Abduh Kâir, **Teshilu'l-Belâga**, İskenderiye: Dâru'l-Kıymet-Dâru'l-İman, 2006.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tunus: Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbni Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, Katar: Matbuatü Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şûnü'd-Diniyye, 2007/1428.
- İbni Barizî, Hibetullah b. Abdurrahim b. İbrâhim Şerefuddîn, **Nâsihu'l-Kur'âni'l-'Azîzi ve Mensûhihi**, Beyrût: Müessesetu'r-Risale, 1998/1418.

- İbni Cüzey el-Kelbî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, **et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzîl**, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995/1415.
- İbni Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-'Aziz**, el-Fârûk el-Hadîse li't-Tibae ve'n-Neşr, 2002/1423.
- İbni Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmet b. Zekeriyya, **Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga**, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbni Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmet b. Zekeriyya, **es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Luga ve Süneni'l-'Arab fî Kelâmihâ**, Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1910/1328.
- İbni Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986/1406.
- İbni Hişam, Cemalettin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, **Sebîlu'l-Hüda Ala Şerhi Katru'n-Neda ve Bellu's-Sada**, Dımeşk: Mektebetu Dâru'l-Fecr, 2001.
- İbni İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye li İbni İshâk**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İbni Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî, **Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'Azîm**, Riyad: Dâru Tayyibe, 1999/1420.
- İbni Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânu'l-'Arab**, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbni Sinan el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî, **Sırrü'l-Fesâha**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982.
- İbni Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, **Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr**, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1994/1414
- İbni Zübeyr es-Sekafî, Ahmed b. İbrâhîm, **el Burhan fi Tenâsubi Sûveri'l-Kur'ân**, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1428.
- İbnu'n-Nâzım, Betreddin b. Mâlik, **el-Misbah fi'l- Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'**, Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989/1409.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Kureşî el-Bağdadî, **Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr**, el-Mektebetü'l-İslamî, 1983/1403.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec, **Nevâsihu'l-Kur'ân**, Dimeşk: Dâru's-Sekafeti'l-Arabiyye, 1990/1411.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin, **el-Meselü's-Sâ'ir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir**, Kahire: Dâru Nehdeti Mısır, 1973.
- İbnü'z-Zemlekânî, **et-Tibyân fi 'İlmi'l-Beyân el-Mutli'i 'ala İ'câzi'l-Kur'ân**, Bağdat, Matba'atu'l-'Anî, 1964/1383.
- Kara, Ömer, “Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâb-İcâz (I)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 1, 2000.
- Kara, Ömer, “Belâgat İlminde İki İfade Biçimi: İtnâb-İcâz (II)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 3, 2002.
- Kara, Ömer, “Bikâ'î'nin 'Nazmu'd-Durer'inde Yer Alan İhtibâk Metinleri”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 2000.
- Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrııcı vd., **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Kâsım-Dîb, Muhammed Ahmet-Muhyiddin, **'Ulûmü'l-Belâga (el-Bedi', el-Beyân ve el-Meânî)**, Trablus: el-Müessetu'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003.
- Kasımî, Muhammed Cemalettin, **Mehâsinu't-Te'vîl**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kattan, Mennâ', **Mebahis fi 'Ulumi'l-Kur'ân**, Kahire: Mektebetu Vehbe, 2000.
- Kaya, Murat, “Kur'ânın Mûcizeliği ve Bazı İ'caz Vecihleri”, **Araşan SBE İlmî Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1-2, 2006.
- Kayapınar, Mustafa, “Belâgatta Talebî İnşâ (Dilek Bildiren Anlatımlar)”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2006.
- Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb, **el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.

- Kazvîni, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb, **et-Telhîs fi ‘Ulmü’l-Belâga**, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabi.
- Kılıç, Hulusi, “Belâgat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **el-Câmi‘ li-Aḥkâmi’l-Kur’ân**, Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 2006.
- Mahallî-Suyûtî Celâleddin Muhammed b. Ahmet b. Muhammed, **Tefsîrû’l-Celâleyn**, Beyrût: Dâru İbni Kesir, 2013.
- Matlûb, Ahmet, **Esalîbu Belâgiye: el-Fesaha, el-Belagâ, el-Meânî**, Kuveyt: Vekâletu’l-Matbû‘ât, 1979-1980.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, **en-Nüket ve’l-Uyûn**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye-Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, **el-Hidâye ilâ Bulûgi’n-Nihâye**, Şârîka: Câmiatu’ş-Şârîka, 2008.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, **el-İzâh li-nâsihi’l-Kur’ân ve mensûhih**, Cidde: Dâru’l-Menare, 1986/1406.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, **Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân**, Beyrût: Müessetu’t-Târihi’l-Arabî, 2002.
- Mukrî, Hibetullah b Selâme b Nasr, **en-Nâsih ve’l-Mensûh min Kitâbillahi Azze ve Celle**, Beyrût: el-Mektebetu’l-İslamî, 1984/1404.
- Müslim, Mustafa, **Mebâhis fi İ‘câzi’l-Kur’ân**, Riyad: Dâru’l-Müslim, 1416/1996.
- Nahcivânî, Nimetullah b. Mahmûd, **el-Fevâtihu’l-İlâhiyye ve’l-Mefâtihu’l-Gaybiyye**, İstanbul: Dâru Astâna, 1325.
- Nesefî, Ebü’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, **Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl**, Beyrût: Dâru İbni Kesîr, 2019.
- Ocak, Sait, “Kur’ân Belâgatında Ara Cümle”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi SBE, 2019.

- Özbek, Ömer, “Arap Dili ve Belâgatı’ında Itnâb Üslûbu”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2016.
- Özdemir, Fatih, “Me’ânî İlmi Açısından Kur’ân-ı Kerim’deki Emirlerin Mânaları” (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2006.
- Öztürk, Mustafa, **Kur’an’ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri**, Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Özüçalışır, Abdullah, “Muhammed Ali Es-Sabuni’nin “Safvetüt’t-Tefasir Adlı Tefsirinde Beyân, Meânî ve Bedi: Fatiha Ve Bakara Sureleri”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Dicle Üniversitesi SBE, 2011.
- Polat, Fethi Ahmet, “Bir İ’câzu’l-Kur’ân İddiası: Sarfe”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]**, Cilt 3, Sayı 3, Kış 2003.
- Râfî, Mustafâ Sâdık, **İ’câzu’l-Kur’ân ve’l-Belâgatu’n-Nebeviyye**, Beyrût: Mektebetu’l-Asriyye, 2003.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, **el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân**, Beyrût, Dâru’l-Kalem, 1412/1992.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. Ali et-Teymî el-Bekrî, **Mefâtihu’l-Gayb**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1434/2013.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin b. Ali et-Teymî el-Bekrî, **Nihâyetü’l-Îcâz fi Dirâyeti’l-Î’câz**, Beyrût: Daru Sadir, 2004.
- Rummanî, Ebü’l-Hasan Ali b. Îsâ, **en-Nuket fi İ’câzi’l-Kur’ân** (Selasu Resail fi İ’câzi’l-Kur’ân içerisinde), Kahire: Dâru’l-Mearif, 1976.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetu’t-Tefâsîr**, Beyrût: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 1435/2014.
- Saraç, M. A. Yekta, “Îcâz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, **Miftâhu’l-‘Ulûm**, Beyrût, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1987.
- Sem’ânî, Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, **Tefsîrü’l-Kur’ân**, Riyad: Dâru’l-Vatan, 1997/1418.

- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, **Bahrü'l-Ulûm**, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1993/1413.
- Serdaroğlu, Mehmet Zeki, “Furkân Sûresinde Meânî İlminin İncelikleri”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Atatürk Üniversitesi SBE, 2015.
- Sıddîk Hasan Hân, Ebü't-Tayyib b. Alî el Hüseyinî el-Kannevcî el-Buharî, **Fethu'l-Beyân fi Makâsıdı'l-Kur'ân**, Beyrût, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1992/1412.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr**, Kahire: Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 2003/1424.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **Esrâru Tertîbi'l-Kur'ân**, Kahire: Dâru'l-Fazilet.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl**, Beyrût: Muesesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, 2002/1422.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **Mu'tereku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Şa'ban, Zekiyuddin, **Usulu'l-Fıkhi'l-İslamî**, İstanbul: Dâru'l-Mîzan.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr**, Dâru'l-Vefa, 1994.
- Şeyh Emîn, Bekrî, **el-Belâgatu'l-Arabiyye fi Sevbihe'l-Cedîd: 'İlmu'l-Meânî**, Beyrût: Dâru'l-ilmi li'l-Melâyîn, 1999.
- Şimşek, M. Sait, **Günümüz Tefsir Problemleri**, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2014.
- Şimşek, M. Sait, **Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012
- Şimşek, M. Sait, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele**, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2016.

- Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî, **Edvâ'ü'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Dâru 'İlmi'l-Fevâid.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî, **el-Âyatu'l-Mensûha fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kahire: Mektebetu İbni Teymiyye.
- Tabâtabâi, Muhammed Hüseyin, **el-Mîzân fi Tefsîri'l-Ḳur'ân**, Beyrût: Müessesetu'l-A'lemi li'l-Matbûât, 1997/1417.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Kahire: Dâru Hecer, 2001/1422.
- Tabersî, Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen, **Mecma'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Ḳur'ân**, Beyrût, Dâru'l-Murtaza, 2006.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid, **et-Tefsîrû'l-Vâsit li'l-Ḳur'âni'l-Kerîm**, Kahire: Dâru'l-Mearif, 1992/1412.
- et-Tefâzânî, Sa'dettin Mes'ud b. Ömer, **Mutavvel ale't-Telhîs**, Bosnalı Hacı Muharrem Efendi Matbaası, 1310.
- et-Tefâzânî, Sa'dettin Mes'ud b. Ömer, **Muhtasarü'l-Meânî (el-Meânî, el-Beyân ve el-Bedî')**, Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 2018,
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk, **el-Câmi'u'l-Kebîr**, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1998.
- Uzun, Tacettin vd., **Anlatımlı Belâgat**, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.
- Ünver, Zeynep, "Arap Belâgatında İnşâ-i Talebî Nisâ, Mâide, En'âm Sûreleri Örneği", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2018.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, **Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991/1411.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, **el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, Dımeşk-Beyrût: Dârü'l-Kalem-ed- Dârü's-Şâmiyye, 1995/1415.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, **et-Tefsîrû'l-Basît**, Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1430.

- Vehbe-el-Mühendis, Mecdî Kamil, **Mu‘cemu’l-Mustelâhati’l-Arabiyye fi’l-Lugati ve’l-Edeb**, Beyrût: Mektebetu Lübnan, 1984.
- Yalçın, Nihat, “Ahzâb Sûresi’nin Meânî İlmi Açısından Tahlili”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2021.
- Yartaşı, Recep, “İbn Cüzeyy et-Gırnati’nin et-Teshîl li Ulumi’t-Tenzîl Adlı Tefsiri’nin Meânî İlmi Açısından İncelenmesi”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Marmara Üniversitesi SBE, 2019.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Meryem Sûresi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Yılmaz, Mehmet Faik, “Münâsebâtü’l-Âyât ve’s-Süver”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 31, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, **Me‘âni’l-Kur’ân ve İ‘râbüh**, Abdülcelîl Abduh Şelebî (thk.), Beyrut: Âlemü’l-Kutub, 1988/1408.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, **Esâsu’l-Belâga**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, **el-Keşşâf ‘an Hağâiği Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Eğâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl**, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1437/2015.
- Zerkeşî Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, **el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2011.